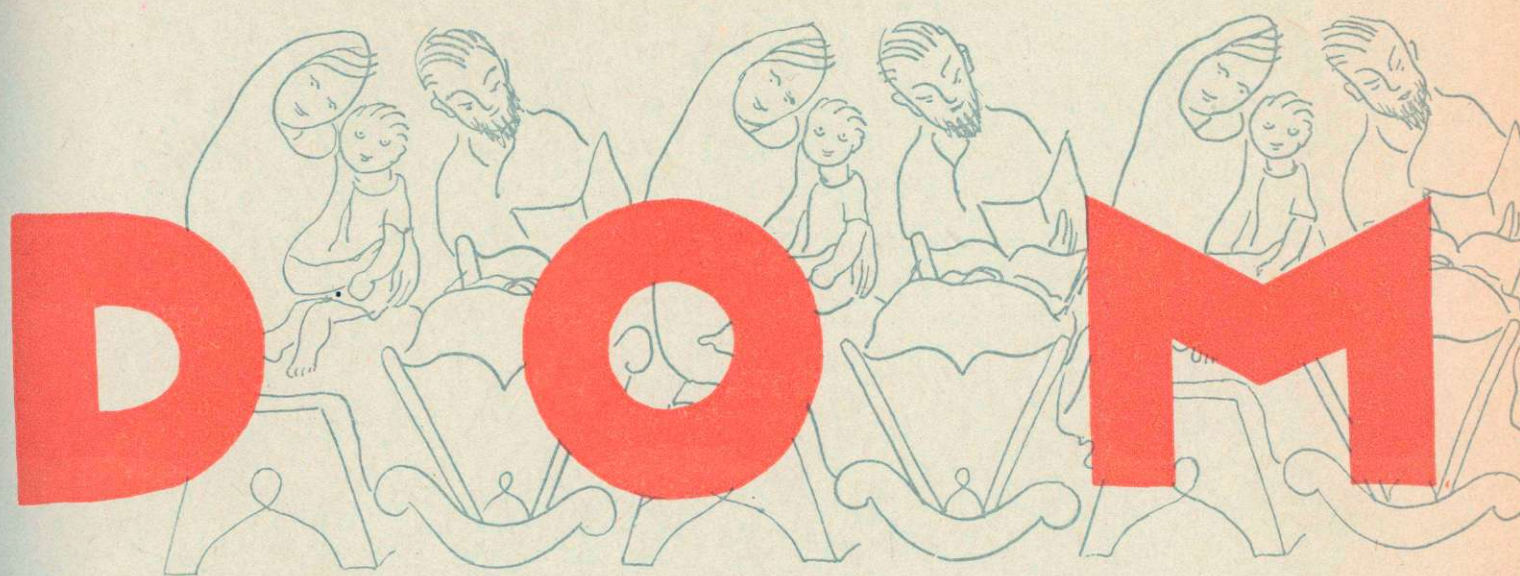
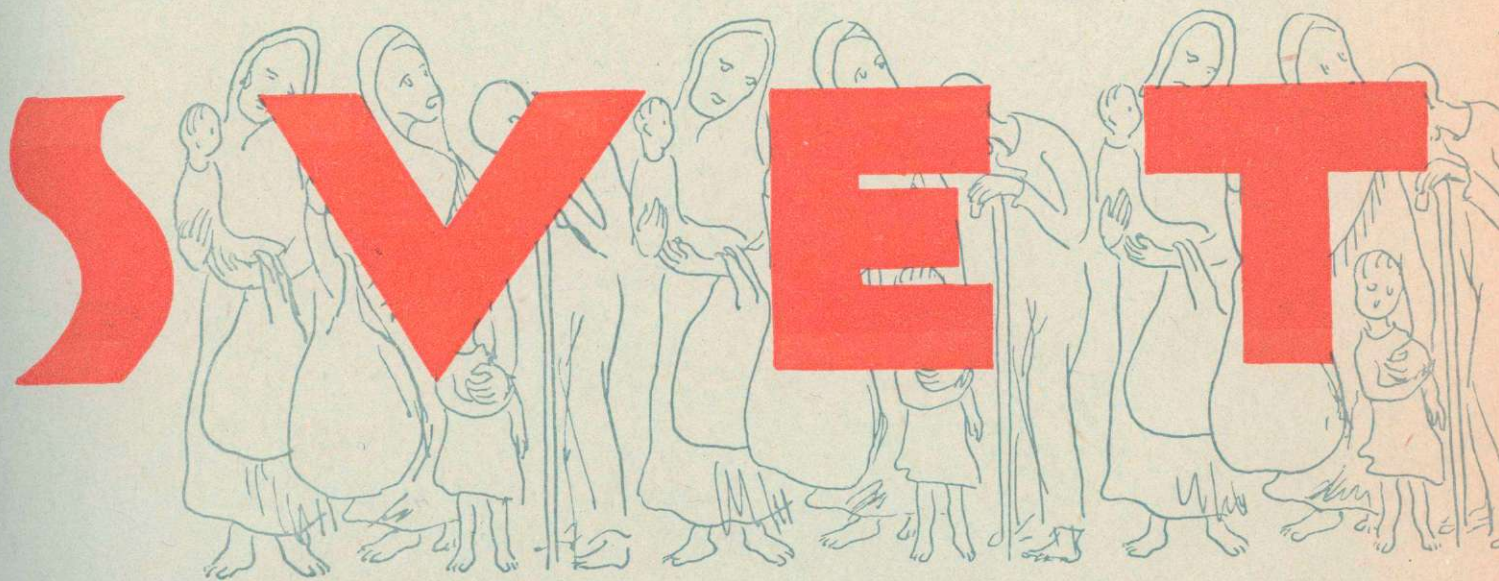

I N

Dom in svet, letnik 52, številka 4

Vsebina

Leposlovje in znanstvo:

Ivan Čampa / Carmina maternitatis (Jutro ob jezu, Poldan na poljani, Večer). 193.

Janez Jalen / Ógrad. 195.

Severin Šali / Dve pomladni. 203.

Matija Malešič / Skleda leče. 205.

Joža Lovrenčič / Pesem o gmajni. 215.

Stanko Janežič / Deca. 216.

Dušan Ludvik / Emanuel z Lešehrada. 220.

Dušan Ludvik / Pesmi E. z Lešehrada (Veliki srpan, Praznik srca, Pokrajina v človeku, Blagoslovljeno pobočje, Slavček, Češki ženi, Sveti Václav). 224.

Joža Gregorič / Knjiga o ilirizmu in Stanku Vrazu. 227.

Razglednik:

Književnost: F. S. Finžgar: Zbrani spisi IX. (V. Beličič). 234. / Prežihov Voranc: Samorastniki (V. Beličič). 235. / France Kidrič: Prešeren II. zv. (V. Beličič). 237. / Milko Kos: Srednjeveški urbarji za Slovenijo, I. zv. (Andrej Šarc). 239. / Eda Stadler: Pravljica (L. Stanek). 241. / Redne knjige Matice hrvatske za l. 1939 (Joža Gregorič). 245.

Gledališče: Naša drama (Vran). 249.

Zapiski: Češka poezija v letu 1939 (Dušan Ludvik). 253.

Umetniške priloge:

Sl. 10. Stane Kregar: Sonata. / Sl. 11. Viktor Birsa: Kraška vas. / Sl. 12. Matija Jama: Krave.

Vinjete so delo akad. slikarja Maksima Sedeja.

Dom in svet izhaja 15. vsakega meseca, desetkrat v letu, z izjemo mesecev julija in avgusta. — Naročnina znaša letno 80 dinarjev, za dijake 60 dinarjev. Dovoljeno je plačevanje v obrokih. — Izdaja ga konzorcij Doma in sveta, ki ga predstavljajo: dr. Joža Lovrenčič, Mirko Javornik, Stane Mikuš, Severin Šali, dr. Tine Debeljak in dr. Alojzij Odar. — Odgovorni izdajatelj: dr. Alojzij Odar. — Odgovorni urednik dr. Tine Debeljak, Jugoslovanska tiskarna. — Upravištvo: v Ljubljani, Pred škofijo 5. — Tisk in klišeji Jugoslovanske tiskarne v Ljubljani. — Za tiskarno odgovarja: Kramarič Jože.

Ivan Čampa | Carmina maternitatis

Jutro ob jezu

Kot brhka deklica je tiha grapa,
ko jutro ji je sleklo haljo svežo
in vzelo ji vonjav in zvokov težo,
ki vanjo vtkala jih je nočna sapa.

Objestno kodrajo predrobni pajki
gladino jeza, vklenjenega v skale;
kot angelcem peruti bi odpale,
so lókvanji — in vse je kakor v bajki.

Kako srce mi čuti, da sem eno
s tem mirom in krasoto, ki zrcali
se nad vodó, s poletjem prepojeno!

Za kras in vonj in sončno luč odprta
kot rosen cvet sred božjega sem vrta
in rosa v meni v biser se kristali.

Poldan na poljani

Poletje se zlati in bučno vriska,
najmanjša bil se koplje v žarkem svitu,
v daljavi so obzorja sinja, nizka,
splahnela voda v plitkem je koritu.

Postovka v zraku potrepljava s krili,
drhteč je glas, ki lije iz zvonika,
predmeti svoje sence so zgubili
in slednji se resničnosti odmika.

Že več ne vem, kaj se godi krog mene,
le tebe, ki si luč in pesem sama,
vse bolj določno mi srce dojema.

Sladak je čudež, ki godi se z nama,
po soncu in krasoti silna vnema
z menoj še tebe v sinje dalje žene.

Večer

Na vrtu polna jablana preceja
krvavi svit poletnega somraka:
ves dan opravljala najmanjša veja
je težko delo, trudna zdaj je vsaka.

Vso noč bo počivala v mehkih snovih,
da z mladim dnevom sveža in spočita
spet srkala za sad moči bo novih
iz sonca in zemljé, ki ga zorita.

Tako tej trudni jablani sem slična!
Čez dan razkošno sem trosila sile
za divno delo, ki sem nanj ponosna.

Ko legla bom kot kneginjska spletična
po bučni svatbi v pernice iz svile,
zavidale me bodo zvezde, trava rosna.

Janez Jalen | Ógrad

Pošumevajoče listje

Potegnil je jesenski jug, užugal mrzle gornje sape in zagrnil jasne vrhove gora z gostimi oblaki. Kaznjenke v prostorni šivalnici so se od ure do ure niže sklanjale nad belo platno in vezenine. Čimdalje bolj pogosto so se jim zafrenkljavale niti. Sukanec in svila sta se trgala. Od zagatnega vremena raztepeno ohromljeni udje so občutili, kakor da tišči visoki, z razkošnimi štukaturami in okajenimi slikami okrašeni strop nekdanje graščine prav na v jarem pokore vprežene tilnike. Sestra Donata in sestra Judita nista odkazali nobenega novega dela več. Skri-vali sta roke v široke rokave in hodili okrog svojih varovank. Kaznjenke med seboj so morale molčati. Ena izmed sester se je pa vedno pogo-varjala s katero izmed njih. Druga je pazila, da ni glasno zakričala težko kročena vsesplošna razdraženost.

Odmor je sestro Judito skrbel. Iz večletne skušnje je vedela, da ob jugovini kaznjenke rade zasikajo druga v drugo in jih kasneje ni lahko pomiriti. Sklonila se je k Pavli in jo zaprosila: »Andrejčič! Če bi med odmorom kaj zapeli?«

Pavla je trudno dvignila glavo: »Ne morem, častita.«

»Bom pa jaz,« se je naglo ponudila ciganka Kati.

»Samo prerazposajene nikar!« je naprej posvarila usmiljenka.

»Vse se bo prav izteklo, častita.« Debelarič je živo pogledala in pokazala dve vrsti belih zob.

Kakor hitro je sestra Judita odredila oddih, je zapela ciganka Kati s polnim glasom, kakor bi bila že mesece in mesece zadržavala v sebi pesem:

»Prešmentan' soldatje, kako ste lepi,
rjave muštace pa črne oči.«

Prvi hip je sestra Judita hotela pesem ustaviti. Pa se je premislila. Za ciganko so poprijele kar skoraj vse kaznjenke. Zamotile so se. Še na kruh so pozabile. Kati pa je neutrudno pela in končala odmor s čolnarjem, ki ga Marija prosi, naj jo prebrodi čez reko za božji lon, on pa hoče imeti črne krajcarje in svetle zeksarje. Proti zadnjemu je tudi Pavla pela. Moten je bil njen glas.

Pričelo je pršeti. Med kosilom se je pa ulil gost dež in kaznjenke so morale oditi namesto na sprehajališče nazaj v delavnico. Marsikatera je pogodrnjala na vreme. Tudi Pavli je bilo žal, da ni mogla na svež zrak. Potrta je šla po stopnicah navzgor. Rožljanje vrata zapirajočih ključev za njo jo je naravnost dražilo. Utrujena je sedla na svoj prostor in si podprla glavo. Misli so ji ohromele. Živo se je pa zavedela, da bi

doma v Brdih, ali kasneje v Gorici za kratek čas legla in zadremala. Hrumot sokaznjenk okrog nje jo je dražil. Zatisnila si je ušesa.

»Andrejčič!«

Pavla je čutila sestro Judito tik poleg sebe, jo slišala dobrohotno spregovoriti, pa se ni zganila. Vznejevoljila se je: »Ženska sitna. Le zakaj mi miru ne da, ko vendar ve, da —«

»Pismo ste dobili,« je potrpežljivo nadaljevala usmiljenka.

Pavla je sunkoma dvignila glavo in hlastno segla po rožnatem, že prerezanem ovoju. Še preden je videla pisavo, je uganila, da ji piše mati. Pisma se je razveselila in zbala hkrati. Počasi je vstala, in ne da bi zaprosila prej dovoljenja, odšla k oknu. Pa se je spomnila, da bi jo utegnila sestra Judita ukoriti. Proseče jo je pogledala. Usmiljenka ji je pa prikimala, da sme odmaknjena od drugih brati materine besede.

Pavla se je naslonila na široko in visoko polico. Dež je zaštopotal po zaprtem oknu. V sadovnjaku spodaj je veter odkrhnul nekaj še preostalih listov z drevja. Težko so padli na razmočena tla. Obotavlja se, kakor bi se bala, da bi kdo utegnil prisluhniti tihemu pogovoru med njo in mamo, je Pavla razgrnila pismo in brala:

»Ljuba moja Pavlica!«

Pavli se je storilo milo. Zameglile so se ji črke pred očmi. Ni se mogla več spomniti, kdaj jo je mama zadnjič poklicala z otroškim imenom. Menda takrat, ko je odhajala prvič z doma v škofjeloški samostan. Že dolgo vrsto let so ji vsi, s Filipom vred, rekli vedno le Pavla. Tudi mama jo je v dosedanjih pismih vselej tako nazivala. Sedaj pa jo nagovarja s Pavlico kakor nebogljenega otroka. Mar ve, kako se čuti osamljeno in zapuščeno? Morebiti ji pa sporoča kaj žalostnega in se boji, da bi je preveč ne prizadelo. Nestrpno je Pavla preletela pismo prav do pozdravov in poljubov. Na prvi pogled ji mati ni pisala nič posebnega. Pa je Pavla začela pretehtavati stavek za stavkom in besedo za besedo in kaj kmalu živo videla mamo, kako pozno zvečer, ko je utihnila vas in je že vse pospalo v hiši, sedi ob priviti luči in premišlja. Težko in prikrito, da bi ne znalo razbrati utripov njenega srca tuje, nepoklicano oko, zaupava mrtvemu papirju svoje misli, s katerimi se pogovarja skozi daljno temo s svojim edinim otrokom, s hčerko, o kateri verjame, da je iz sle po razkošju zašla na nepoštena pota in mora sedaj delati pokoro v kaznilnici v Begunjah.

Krčevito je držala Pavla pismo v rokah, kakor bi se bala, da ga ji kdo ne vzame. Trta da je obilo rodila, je sporočala mama, doma pa da so delo lahko zmagovali. Seveda, se je spomnila Pavla, ko je moral oče odprodati skoraj vse vinograde, da je rešil domačijo, ki stoji sedaj samotna na višini kakor okleščeno drevo. Pavla je čutila, da se mati opravičuje, ker oče ni mogel poravnati zapadlih obveznosti in prikriti

ponarejenih podpisov, zavoljo katerih so jo obsodili. Jesen pa da je hladna in jo skrbi, kako bo oče prestajal zimo. Vendar vedno še upa, da jo prideta skupaj obiskat, čeprav se brani. Zadnje čase kar nikamor več ne gre. Samo doma se drži.

Pavla se je zamislila. Zavedela se je, da ji mati previdno namigava, kako se očetu zdravje vedno slabša. Kaj če oče umrje, jo je zaskrbelo, preden bo ona prosta.

Pavla si je bila že davno vse zračunala, kako se po prestani kazni razodene očetu, ga poprosi odpuščanja in ga prepriča, da pač ni mogla drugače ravnati. Prej mu ne sme ziniti niti besedice. Oče bi brez obotavljanja obnovil sodni postopek, skušal rešiti hčer in oprati dobro ime svoje družine. Na Filipa, ki ga nikoli ni maral, bi se prav nič ne oziral, naj bi ga prizadelo kar koli. Ima po svoje prav. Njej bi se odprla vrata kaznilnice in bi dolgo vrsto let, najmanj sedem, skoraj gotovo pa več, kolikor bi pač Filipa obsodili, preživela na domu pri očetu in materi. Pavlo je vso prevzelo domotožje. Da je takrat stala pred preiskovalnim sodnikom, bi se ne mogla potajevati. Priznala bi vso resnico.

Spet je štropotnil dež ob okno. Kakor bi bile mrzle kaplje priletele Pavli naravnost v obraz, se je jasno zavedela svojih misli in se jih prestrašila. Živo se je spomnila jutra, ko jo je Filip objel s pogledom na smrt obsojenega. Še bolj kakor takrat jo je pretreslo sedaj. Zdrznila se je in zahlipala: »O Bog, o Bog! Nisem ga jemala zato, da pogubim njegovo dušo. Nisem, nisem, nisem.«

Še vse prej kakor takrat bi si Filip sedaj nastavil samokres na sence. Pavla je prvič v življenju bridko spoznala, da njen mož, dasi ni popolnoma brezveren, ne zna živeti iz vere. Kako da ni tega pomislila pred poroko. Ljubezen je pa res slepa.

Pavla se je zravnila in pogledala skozi okno. Zunaj se je zlijal dež. Megla je stala prav do tal. Jelovice in Triglava in vsega venca gora ni bilo nikjer videti. Oko je seglo samo do srede zapuščenega in praznega polja. Tujec bi mislil, da stoji na robu brezkrayne ravnine. Tako se je bila v meglo podala Pavla in ni slutila, da bodo njeno pot križale na nekaterih krajih kar neprestopne gore.

Oče! Kaj če umrje, preden bo ona prosta? Težka bo njegova zadnja ura. Nje prav gotovo ne bo pri njegovi smrtni postelji. Mati jo bo komaj upala spomniti. Oče si bo pa na tihem želel, da bi bila ona umrla namesto brata ali katere izmed obeh sestic. Le zakaj ni! Ne. Groba se ne bo bal. Saj je znal vse življenje tudi še tako sovražni sreči pogledati naravnost v obraz. Sram ga pa bo leči v jamo, nad katero je v bel kamen vklesano omadeževano ime Gradišnik.

V Pavli je glasno zavpila vest, da nima pravice pogubljati očeta poštenjaka, da rešuje moža vetrnjaka.

Zunaj se je megla približala prav do graščinskega zidu. Čimdalje bolj trdo je pritiskala na zemljo, kakor bi hotela udušiti pozabljene sadeže in odganjajočo ozimino na polju.

Pavla se je spet sklonila nad pismo. Ne, ni se varala. Na papirju so se poznali sledovi materinih solza. Prevzelo jo je do dna duše. Najrajši bi tudi sama glasno zajokala, pa je s silo potlačila vstajajočo bridkost. Kakor bi ji bil spomin na očeta vrnil nekaj Gradišarjem prirojene kraške odločnosti, je pričela svoje misli spletati v načrt:

Če bo oče hiral, ji mama prav gotovo sporoči, da ne bo več dolgo. Vsaj v molitev ga bo priporočila. Takrat pobegne. Do teme se že kam skrije. Ponoči pa poišče Novakovo Minco. Za njen novi dom ve. Celo to je bila poizvedela, da se sedaj piše Potočnik. Ne bo se ji izdala. Pove ji samo, da oče umira in da ga mora še enkrat videti. Poprosi jo, naj ji posodi obleko in nekaj denarja. Ne bo ji odrekla. Kako bo prišla domov, bo še kasneje natančno premislila.

Pavla se je že videla, kako kleči pri vzglavju očetove postelje, prosi bolnika odpuščanja in obenem, naj prizanese Filipu.

Ne, pogreba ne bo čakala. Saj bi je tudi ne pustili ne. Sama bi se vrnila nazaj do Mince, se spet preoblekla v obleko kaznjenke in bi pri belem dnevu potrkala na vrata kaznilnice. Nadaljnji zapor bi prenašala, kakor bi bila na pol svobodna. Že sama misel jo je utolažila. Zganila je pismo in pričela iskati skozi dež smer proti domu Novakove Mince.

Iz zamišljenosti je Pavlo predramil molk, ki je nastal za njenim hrbtom. Pavla se je urno obrnila, kaznjenke pa so se glasno zasmejale. Med odprtimi vrati je stala pobegla kaznjenka Evgenija Lovšin. Namesto v ruto je bila pokrita v belo platneno avbo. Njen obraz z narahlo kljukastim nosom je bil podoben izrazu sove. Ni se marala prestopiti naprej. Sestra Huberta jo je skoraj potisnila čez prag. Nerodno so zaropotale cikle, ki jih je bila morala natakiniti namesto čevljev. Prav kakor se vreščeče zaganjajo vrane in srake in šoje v sovo, ki jo izslede pri belem dnevu, so obsule Lovšin sokaznjenke, se ji smejale, se norčevale iz nje in ji privoščile, da so jo ujeli in privedli nazaj v ječo. Le ciganka Kati je mirno sedela na svojem mestu in srepo opazovala gomazeči trušč. Pavla je pričakovala, da katera izmed sester ukori razposajene ženske, pa se ni nobena marala pobrigati, da bi jih umirila. Očividno je to zasmehovanje spadalo tudi h kazni, ki je bila že naprej določena za vsako begunko. Obenem je bilo pa tudi resno posvarilo vsem, ki so se morebiti ukvarjale z mislijo na beg.

Pavla je pričela bledeti. Da. Mesec dni bo zaprta v samotno celico. Drugi mesec bo morala hoditi pokrita v sramotilno avbo in obuta v štokljajoče cikle. Nazaj med sé jo bodo sokaznjenke sprejele še bolj privoščljivo, kakor so sedaj Lovšin, njo, doktorjevo ženo. In še dolgo

potem, ko ne bo že davno več nosila zunanjih znakov kazni, jo bodo pri vsaki priliki prisekavale zavoljo pobega. Na polje in v vrt jo dolgo ali pa morebiti celo nikoli več ne bodo pustili. Tudi za pomiloščenje je ne bodo predlagali. Prestati bo morala vseh sedem prisojenih let. Pa vendar —: »Pobegnem, pobegnem, pobegnem,« si je dopovedovala Pavla, pa sama ni kaj trdno verjela, da bo res.

Sestra Judita je zaploskala v dlani. Kaznjenke so obmolknile in sedle spet k šivanju. Zunaj pa se je neprestano zlijal jesenski dež.

Pavla je zrla v tankonitkasto platno, napeto na obod. Vezla je svilen gobelin, podobo igrajoče se deklice na cvetočem travniku. V udih je čutila ohromelo utrujenost. Pred očmi pa so ji plesali kovinasto svetli kolobarji. Ni več prav razločevala barv. Zaprošila je sestro Judito, naj ji natančno delo zamenja z navadnim šivanjem. Usmiljenka je Pavlo začudeno pogledala in vprašala: »Ali ste bolni, Andrejčič?« Pavla je že hotela pritrditi, pa se je premislila. Zateglo je odgovorila: »Ooo, neee.«

Zvečer se je Pavla že kar opotekala. Kakor v najbolj mehke blazine je željno legla na trdo slamnjačo. Zaspala pa ni. Vso noč je poslušala, kako veter meče dež ob zaprta okna.

Sever je razpodil oblake in posušil razmočeno listje. Skozi veje obletelih kostanjev v drevoredu je grelo jesensko sonce. Pavli je pregnalo vso utrujenost iz udov. Z novo česminovo metlo je pometala listje ob starem, tu pa tam z mahom poraslem zidu. Pošumevanje zlato se barva-jočih odmrlih listov jo je naravnost omamljalo. Zamišljena sama vase se za sokaznjenke in za nadzirajočo sestro ni menila. Le po ciganki Kati, ki je tik ob vodi zgrinjala z grabljami listje na čimdalje više naraščajoči kup, se je nekajkrat ozrla.

Po sveže razorani njivi so se pozibavajoče sprehajale vrane. Pred drvarnico so se v prahu kopali vrabci. Pri hlevih pa je lajal priklenjen pes.

Počasi se prestopajoč je Pavla prišla do iz zelenega kamna klesane mize. Čeprav jo je že večkrat zanimala, ni še imela nikoli prilike, da bi si jo pobliže ogledala. Ni se malo začudila, ko je opazila na navznotraj pošev nagnjenem spodnjem robu vklesane črke. Brala je zapovrstjo na vse štirih straneh:

MICH LIES MAHEN
IACOB VOM LAMBERG
ZVM STAIN 1537
GOT GEBS GLVKH

Pavla si je skušala predstaviti postavo in obraz graščaka Jakoba vom Lamberga, pa ji ni uspelo. Prav gotovo se mu pred tri sto petdesetimi leti niti zdaleč ni sanjalo, da se bodo kdaj po njegovi razsipno zidani graščini in po vrtovih in polju okrog nje pokorile ženske za svoje in

katera med njimi tudi za drugih prestopke in se čudile njegovemu zaupanju v Boga, iz čigar rok je prosil sreče zase in za svoj rod. Pavla se je ozrla proti jasnemu nebu, kakor bi tudi ona od tam pričakovala skorajšnjega odrešenja iz življenjskih stisk in duševnih težav.

Obrnjena proti mogočnima stebroma ob vhodu na razsežen cvetlični in zelenjadni vrt je Pavla pometala listje okrog kamnitnega okroglega podstavka izpod mize. Pošumevanje metle in suhih listov jo je glušilo, da ni slišala prihajajočih korakov. Šele tik za sabo jih je zaznala. Naglo se je obrnila in kar otrdela. Zagledala je pred sabo sestro Ksaverijo, poleg nje pa Novakovo Minco. Postalo jo je sram. Zardela je in ni mogla reči niti besedice. Tudi Minci je bilo nerodno. Nič manj pa sestri Ksaveriji. Prav gotovo bi ne bila pripeljala svoje nekdanje sošolke mimo kamnitne mize, če bi bila le količkaj slutila, da bosta naleteli na Pavlo. Zadrego vseh treh je skusila zabrisati Minca. Obotavljajoče je vprašala, čeprav je Pavlo koj prvi hip prepoznala: »Ali prav vidim, ali se motim?« Grede pa je že ponudila Pavli roko. Pavla je prijetno občutila gorkoto Minčine dlani. Dobro se ji je zdelo, da se je Minca ne sramuje. Pogledala ji je naravnost v oči in pritrdila: »Seveda sem prava. Samo ne misli nikar, da je to, kar izreče sodišče, vedno vse res.«

Minčin prej prijazno nasmejan obraz se je zresnil: »Sva že večkrat s sestro Ksaverijo govorili o tebi. In ti kar naravnost povem, da te nobena izmed naju ne obsoja. Skrivnost pa, ki jo hraniš zaprto vase, kakor si tvoje nesreče ne znava drugače razlagati, nama morebiti čez leta kdaj razodeneš.«

»Čudno bi se moralo presukati moje življenje, da bi smela kdaj govoriti.« Pavla je povesila pogled v bodice trnove metle. Ni se zavedala svojega priznanja. Minca je pa hlastno poprijela zanj: »No vidiš, Ksaverija, da sem prav uganila, ko sem trdila, da je Pavla nedolžna.«

»Nikar več ne govorimo o tem,« je zaprosila sestra Ksaverija. »Vidim, da je Pavli težko.«

»Res bi rajši poslušala, če bi nama Minca kaj o sebi povedala. Zadnje čase dostikrat mislim nanjo.« Pavla je pogledala Minco, kakor je včasih imela navado gledati mamo, kadar jo je prišla obiskat v škofjeloški samostan.

Od kaznilnice sem mimo lipe je prihitela sestra Huberta. Razburjeno je vprašala sestro Ksaverijo, če je videla kaj sestro prednico. V isti sapi je povedala, da ji hudobna Evgenija Lovšin ne pusti zatemniti samotne celice, kakor ji je bila zavoljo upornega vedenja prisodila sestra prednica. Ksaverija je napotila Huberto proti hlevom. Komaj je bila nuna dobro odšla, se je razlegalo od samotnih celic sem ostudno zmerjanje. Kaznjenka Lovšin se je bila povzpela na okno. Držala se je z rokami za železno omrežje, se pačila in kazala jezik in zmerjala sestre s pocestnimi imeni,

kakršna so njej sami po vsej pravici pristajala. Kaznjenke ob listju so se skoraj vse naskrivaj muzale, usmiljenke pa so se delale, kakor bi ne slišale.

»Stopimo rajši na vrt,« je povabila Minco in Pavlo sestra Ksaverija. Pavla jo je hvaležno pogledala. Zdelo se ji je, kakor bi ji bila vrnila pol svobode. Na klopci za zidom, kamor so bile sedle, se kričanje izkvarjenke Evgenije Lovšin skoraj ni slišalo. Med venečim cvetjem in zadnjo jesensko zelenjadjjo, v sredi med svojima sošolkama, je bilo Pavli dobro kakor v Begunjah doslej še nikoli ne. Nič več ni mogla strpeti. Vprašala je Minco, če se je poročila s tistim Tinetom, ki mu je bila na cesti proti Stari Loki zaustavila splašenega konja.

»Lej, da se še spomniš,« se je razživela Minca: »Da, prav s tistim.«

»Si mu že odpustila, da ni takrat privezal Liska pred gostilno?«

»Sam pravi, da ga je tistikrat izučilo,« je hitela pripovedovati Minca: »Od takrat, kadar koli dene vajeti iz rok, priveže vsakega konja, četudi je strpljiv in krotak kakor ovca. O, se je naredil, kakor se nisem nikoli nadejala, da se bo. In sedaj vem, da sem ga že davno imela rada.«

Prej Novakova, sedaj pa Potočnikova Minca se je ob mislih na svojega moža tako razvnela, da je kakor zacvetela. Da bi Pavli čimbolj ustregla, ji je obljubila, da ji ob priliki pripelje Tineta pokazat. »Ah, nič,« se je domislila: »Sama pridi gledat našo domačijo.«

Pavla je na široko odprla oči in se začudila. Minca pa se je sklonila k njej: »Nič me nikar ne glej. Misliš, da je nemogoče, pa je mogoče. K nam večkrat pridejo delat kaz—.« Minci se je beseda zataknila. Spomnila se je, da tak naziv mora Pavlo boleti. Brž se je popravila: »Mi večkrat najemamo delavke iz graščine. Pa bi s sestro Ksaverijo tako uredili, da bi tudi ti prišla z njimi. Nikar me napak ne razumi. Nič ti ne bo treba delati. Samo, da boš pri nas. Ali ne?«

Pavla je tiho pritrdila: »Lepo bi bilo. In prav hvaležna sem ti, da mi skušaš pomagati nositi križ, ki sem si ga bila naložila. In v dobro naj ti Bog prišteje, da se ogiblješ vpričo mene celo besede, ki bi me utegnila zhosti kakor strupen trn. Pa se nič ne boj. Se preživo zavedam, da kaznjenka ostane kaznjenka, kakor jo obrneš.«

Pavla si je potegnila z roko prek obraza. Obrisala je pajčevino, ki je priplavala od nekod na njeno lice. Minca in Ksaverija sta se prestrašili. Zbali sta se, da bo nesrečna sošolka zajokala. Obe hkrati sta jo skušali utolažiti. Pavla pa je vstala in prijela spet za trnovo metlo, ki jo je bila prej prislonila k zidu. Sestra Ksaverija in Minca sta jo ustavili in zadržali. Šepetaje sta jo tolažili. Pavla pa je bolj dahnila kakor izrekla: »Saj vidve ne moreta razumeti, koliko trpim.« Pričela je ihteti. Na lica so ji pripolzele solze. Onstran zidu pa je pošumevalo listje, ki so ga pometale, grabile in nakladale Pavline sokaznjenke.

Pošumevanje listja je utihnilo, kakor bi odsekal. Iz oddelka samotnih celic in temnic se je razleglo divje vpitje in javkanje, kakor bi kdo davil pobesnelo mačko. Kaznjenke so si med sabo prišepetavale imeni Evgenije Lovšin in pa paznika Janeza, ki so ga bile pred kratkim videle iti od hlevov proti kaznilnici. Pod njegovim plaščem so bile opazile tudi bikovko, ki bi je prav za prav ne smel imeti pri sebi. Jo je bil premalo skrnil. Ciganka Kati si je zatisnila ušesa, druge kaznjenke pa so poslušale in se smejale, dokler ni glas Lovšinke utihnil za zaprtim in z lesenimi vratci zatemnjenim oknom.

»O, naka.« Minca je odmajala z glavo: »Za nobene denarje bi ne marala prebivati v tej hiši. Tudi kot nuna ne. Nisem za to.«

»Pa ravno pri nas človek lahko stori veliko dobrega,« je pomembno poudarila sestra Ksaverija in odvedla Minco, ki je Pavli obljubila, da bo še in še prišla, po z belim peskom posuti poti proti čebelnjaku.

Pavla se je vrnila nazaj v drevored. Okrog kamnite mize je bilo listje že vse pometeno. Ciganka Kati pa se je trudila, da bi razbrala napis s kamna. Ni ga zmogla, čeprav je razumela kar dobro nemško. Morala ji je pomagati Pavla. »Lepo, Gott gebs Glück. Bog daj srečo,« je ponovila. Pa se ji je oko skalilo. Bridko je vzdihnila: »Zame pa ni več sreče na svetu. So mi jo krivični sodniki za vedno ukradli.«

Kati in Pavla sta se spogledali. Potrli, kakor dva odpadla lista, sta stali ob tri in pol stoletja stari lipi, ki je še vedno slavila ime svojega prvega gospodarja. Približala se jima je Johana Zemljak: »Ali že vesta, kako so Lovšinko ujeli?«

»Ne,« je odkimala ciganka, Pavla pa ni nič odgovorila.

»Med postopači na Jesenicah se je postavljala, da se sodnije nič ne boji, ko se je že dostikrat po posredovanju zagovornika Tomaža Staneka vlačugarila z raznimi ljubljanskimi sodniki. Njeno samohvalo so pa ujela tudi nekatera poštena ušesa, ki jim ni bila namenjena, in so poskrbela, da je sladkobna gospodična Evgenija Lovšin prišla v zapor, kamor bolj spada kakor katera koli druga izmed nas. Le nauči naj jo Janez kozjih molitvic.«

Kakor bi ga bil naročil, je prišel po poti paznik Janez. Ogledoval si je roko, na kateri se je poznal ugriz zob. Bolj sam sebi kakor pa kaznjenkam je povedal: »Sem ga komaj ukrotil, hudobca babjega. Naj pa sedaj razsaja, če more. Sem ga priklenil k zidu kakor psa.«

V Pavline ude je spet lezla raztepena utrujenost. Narahlo nagnjena naprej je odšla proti znamenju na zgornjem koncu drevoreda. Zlato cingljajoče ji je pošumevalo listje pod nogami. Najraje bi bila legla v kup nagrabljenega listja in se zgubila v njem, kakor se zgubi in nič ne pomeni v veliki množici posamezen odpadel list.

Za oblake nad bohinjskimi gorami pa je zahajalo sonce. (Dalje.)

Severin Šali | Dve pomladni

1.

① čakam vas, vetrovi iz daljav,
da zopet duši daste nepokoja
in mi v srce natočite napoja
milne sladke sonca in vonjav.

Opojna radost, ki nov svet ustvarja,
gnetoč si ga iz kozmičnih meglic
ter v plahutanju pravekovnih ptic
na omrtvelost naših src udarja.

Ti svetli čas, približaj me stvarem,
potrgaj z njih vsa varava naličja,
naj vame zro resničnosti obličja,
ki spet jih prav imenovati smem.

Poglej izza koprenastih zaves,
presij nam vse močvare in globeli,
z močjo oplajajočo jih naseli,
predrami godbo za obredni ples.

Žarenja žgočega daj sončni obli,
potrosi dež droban na žejne lehe,
odpri kipečim silam trdne vehe,
da bi vsi rasti in zoreti mogli.

Ko rosni biseri na bilke trav
naj padajo na nas luči kristali,
da bomo si iz njih nakite tkali
za slavnost rojstev, smrti, dob menjav.

Naj vse zajame čista moč viharja,
prežene strah in gnus, ki misli blodi,
da pojdemo očiščeni pod svodi,
kjer naše dneve večnost ogovarja.

O pridite, vetrovi, da predal
se bom opojni slasti nepokoja,
začutil moč krepilnega napoja
ljubezni, upov, boli in spoznav —

miline sladke sonca in vonjav!

2.

Nad zemljo bel oblak beži,
s pomladnim jo dežjem kropi.
Toplota v drevju drami sok.

Tančica jutranjih sopar
se pne od hoste do ozar.
Pastir si trobi v ovnov rog.

Okrajšale so ure noč,
na zarjo jo pripenjajoč.
Krivi na nebu sonce lok.

Po svežem rastju dan diši,
trohnobo veter pepeli.
Bobni vodá narasli tok.

Blesteči Orionov lik
si zvezde niža za ravnik.
Zašel je Febus v Ovnov krog.

Na hostnem robu stari Pan
smehlja se Vili, ki ji tkan
zelen razplet drsi iz rok.

Iz grma, ki zardel cveti,
že mladi parček si žgoli
ljubavnih pesmi smeh in jok.

Matija Malešič | Skleda leče

7.

Ivan se je dvignil s klopce na vrtu za hišo in tiho krenil po sado-nosniku, ki je tako v mesečini blestel, da mu je zastajal korak ob pogledu na šopke v vrstah, posute z milijoni belih cvetov. Pobožal je cvete na jablani, ki je vedel zanjo, da je zlata parmena, pokaral je drugo, kanadko, ker je natrosila preveč belih cvetov po tleh, pohvalil je kosmačko, obstal pred bobovcem.

Pes je pritekel iz svoje hišice, dvignil glavo in zarožljajal z verigo.

»Lijan, ali me hočeš izdati? Ne veš, kako grdo mislijo z menoj vsi ti v moji rojstni hiši. Tu se ne morem z nikomer pogovoriti. Tiho bodi, da se neopaženo izmuznem.«

Ob zgradbi, v kateri so kuhali žganje, se je nekaj zganilo, senca je šinila v mesečino. Kot ukopan je Ivan obstal. Noge so se mu pošibile, sapa mu je zastala, prepričan je bil, da je priklical iz groba mater ali staro mater, na kateri je že ves dan mislil.

»Kam pa, kam?«

Ivan je spoznal očetov glas, vendar je bil tako vznemirjen, da ni mogel do besede.

»Če bi šel v ono smer,« je pokazal oče z roko proti Divjakovim, »bi se ne čudil, ali kam nameravaš tod, res ne vem.«

V Ivanu je zakipelo: »Vohunite za menoj in pazite name ko pred dvanajstimi leti? Se bojite, da bi komu ne razodel vaših naklepov? Ali danes jaz nisem več fantek pri dvanajstih letih, ne boste me zapirali po kletih ne lovili z orožniki. Grem, kamor hočem.«

»In kam greš, če smem vedeti?«

»Nisem fantek pri dvanajstih letih in se vas prav nič ne bojim, zato vam povem po pravici: k tetam grem, po vrsti obiščem vse tri in jim povem, kaj nameravate z menoj.«

Oče je začel napeto dihati. »Vse, kar sem ti danes govoril, sem govoril iz srca in kakor še nikdar in nikomur nisem govoril, vse je torej bilo zaman. Ti se greš posvetovat k tetam, ki so te odtujile meni, tvoji drugi materi, tvojim polbratom in polsestram, tvoji rojstni hiši. K tetam greš, ki komaj čakajo, kje bi mi škodoval.«

»Pod domačo streho nimam nikogar, ki bi čutil z menoj.«

»Ali nimaš mene? Ali ne vidiš, kako me skrbi tvoja bodočnost? Pred tetami je oče!«

»Preveč ste pod materinim vplivom, svet ve, kako vas imajo na vrvici in kako plešete po njihovi godbi.«

Napeteje ko prej je zadihal oče. »Mera moje potrpežljivosti ni brez dna. Predvsem sem ti hotel dopovedati in te prepričati, da ti hočem dobro in te s to ženitvijo postaviti na posestvo, na kakršno drugače nikdar ne sedeš.«

»Govorili ste, kakor so vas naučili mati.«

»Fant,« je oče tako grozeče povzdignil glas, da se ga je sam ustrašil. »Fant, ha, fant pa tak, da mu ga ni para! Ni več fantek pri dvanajstih letih, pa hiti k tetam vprašat in prosit za dovoljenje, ali sme spregovoriti z lepo žensko, z Divjakovo hčerko?«

»Res ima kdo, da se mi roga, ko ves svet ve, da si ne upate kihniti, če vam mati ne dovolijo.«

V Ivanovem zapestju je zapokal sklep, za katerega ga je zgrabil oče. Zbolelo ga je, bol pa ga je le še bolj podžgala: »So vas mati poslali vohunit? Do kdaj morate biti na straži? Kaj pa, da sem zaspal? Bi oprezali vso dolgo noč in ozebali tod okoli? So vam mati morda zaklenili hišna vrata, da ne morete noter, dokler stražite?«

Kako in kdaj se je zgodilo, Ivan ni utegnil pomisliti. Oče ga je ko snop zavihtel v zrak. Prej ko ga je treščil ob tla, so prihiteli od nekod mati.

»Križani Bog, pusti ga! Ubiješ ga! Še drugo, zdravo nogo mu polomiš! Jezus, ali ne veš, koliko sitnosti si imel že prvič.«

Oče je sikal skozi nosnice in se boril z materjo, ki se mu je obesila na desno roko.

»Ne smeš ga zagnati ob tla! Zapri ga rajši, glej, semkaj ga zapri, v klet pod žganjarno!« In mati so potegnili očeta za seboj.

Prej ko je prišel Ivan do sape, je sedel na trdih tleh male kleti pod kotlom, v katerem so kuhali žganje. Pred kletjo so mati vneta govorili v očeta, njihovih besed Ivan ni razumel, ker so bile vse tišje in tišje in so se oddaljevale proti hiši.

Lijan je divje lajal, rožljajal z verigo in jo skušal odtrgati.

Ivan je skočil k vratom, bila so zaklenjena. Klet je bila ozka, zaduhla, vlažna, temna in mrzla, mrzla. Odkar niso več v njej hranili žganja, je bila prazna in zanemarjena, nihče se ni brigal zanjo.

»Nisem več fantek pri dvanajstih letih in ne boste me zapirali po kletih,« je skozi zobe, ki so mu hoteli šklepetati, ponovil svoje besede Ivan in v divji jezi stresel vrata. Lijan, ki se je pomiril, ko so utihnile materine besede v hiši, je začel znova stresati in nategovati verigo ter divje lajati. Ivan se je splazil do ozke line in napeto prisluhnil proti hiši. Razen Lijanovega lajanja in rožljanja z verigo je bilo vse tiho. »Kaj sedaj?« ga je vznemirilo. Tolažil se je: »V očetu se pač poleže jeza, pride in odklene vrata, morda pridejo mati, ki so mi zaradi lepšega in

zaradi ljudi bili včasih le naklonjeni.« Mati pa niso prišli, tudi očeta ni bilo od nikoder.

Ivan ni mogel krotiti zob, da ne bi šklepetali. »Nisem več fantek pri dvanajstih letih, da bi me zapirali po kletih,« se je zopet domislil. »In vendar so me zaprli! Prav tako so me zaprli in v isto klet kot pred dvanajstimi leti so me zaprli in iz istega vzroka kot pred dvanajstimi leti so me zaprli! Ker nočem tistega in tako, kakor bi radi mati, ki imajo prvo in glavno besedo pri naši hiši, zato so me zaprli sedaj kakor pred dvanajstimi leti.«

Lijan je lajal, lajal in se trgal z verige. Nebo je bilo polno svetlih zvezd, milijoni belih cvetov so po sadovnjakih blesteli, blesteli v mesečini, jablane, Ivanove prijateljice, so samevale in ga čakale, da jih poboža, spregovori z njimi pohvalno besedo in se začudi njihovi lepoti v srebrni mesečini. Iz temne kleti ni videl nobene nebeške zvezde, nobenega belega cveta po jablanah. Lina je bila ozka, nizka in zavarovana z železnimi križi.

Zagriznil je zobe v spodnjo ustnico, da potlači glasove, ki so se iz vse notranjosti dvigali in silili v usta.

8.

»**K**aj le je danes našemu Lijanu, da je ves dan tako nemiren?« je vprašal Tonček Tereziko.

»Ne brigaj se zanj in ne povprašuj ga, kaj mu je, pa se pomiri.«

»Ne pomiri se, pa naj ga opazujem ali ne. Nekaj pri nas danes ni v redu.« In Tonček je začel gledati okoli sebe, kje bi odkril vzrok pasjega nemira.

»Nekaj pri nas danes ni v redu,« je ponovil v ozki temni kleti pod kotlom za kuhanje žganja Ivan. »Pes je žival brez pameti in duše, čuti, da nekaj ni v redu, in je nemiren; Tonček, najmlajši, ki še niti ve ne, da mu Ivan ni pravi brat, Tonček sklepa po pasjem nemiru, da nekaj ni v redu; nihče drugi ničesar ne opazi, nihče ga ne pogreša. Prihajajo iz hiše in hite po svojih poslih, postajajo na pragu, govore na dvorišču, ves božji dan ga nihče ne omeni. Nihče ne vpraša, kje je.«

Skozi linico Ivan ves dan ni opazil niti očeta niti matere. »Ali me mislita izstradati? Ali hočeta, da se prehladim in umrem? Ali me hočeta na ta način ukrotiti in omehčati? Pred dvanajstimi leti sem tulil, da so prihiteli sosede in viničarji in so me morali zaradi njih izpustiti. Tonček,« je polglasno rekel, pa si pritisnil dlan na usta. »Jože, ne privoščim ti veselja, da izveš o mojem zaporu.«

Sonce je zašlo. »Ali naj še eno noč prezebam v tej luknji?« se je zgrozil Ivan. »Tonček!« je šepnil, »Tonček!« Utihnil je, ko je videl, da jo

maha Tonček naravnost proti žganjarni. »Če pogleda v klet, se potuhnem, ko da sem spal,« se je domislil Ivan. Ali Tonček v zapuščeno klet ni pogledal.

»Konec me bo, če me puste še eno noč v tej ledenici,« se je sam pri sebi zasmilil Ivan. »Viničarja pokličem, naj skoči povedat teti!«

»Fant, ha, fant pa tak, da mu ga ni para,« se je spomnil očetovih besed in so mu zazveneale v ušesih porogljive Jožetove besede. Stisnil je zobe, da se obvlada in ne pokliče viničarja.

Ko pa se je klet napolnila s temo in niti skozi ozko lino ni mogel več natančno razločiti, kdo stopa po dvorišču; ko so zobje zopet šklepetali, naj jih je krotil ali ne; ko je vse telo drgetalo, naj je še tako stiskal obleko k sebi; ko so ga roke skelele od mraza, naj jih je še tako porival v rokave, tedaj je bila mera polna, vsi sklepi so splahnili in vsa trma se je zamajala.

»Mati,« je zaklical skozi lino, ko je po korakih sodil, da gredo proti kurniku. »Mati, pošljite koga k Divjakovim povedat, da nocej ne morem priti k Julki, ker ste me zaprli!«

Koraki, o katerih je sodil, da so materini, so utihnili, nato so se bližali žganjarni. Ključ v vratih je zaškrtal.

Ivan se je opotekel iz kleti, ko da je v njej pozabil hoditi. Svetlo je gorela večernica nad rožnatim zapadom, beli cveti po sadovnjaku so se pripravljali za ponočni pogovor z zlatimi zvezdami. Lijan je od veselja skakal pred svojo hišico, napenjal verigo in hotel k Ivanu.

»Priden, Lijan, edini si, ki ima pri tej hiši kaj srca zame.«

»Prej ko greš vasovat, povečerjaj! Gotovo si lačen!« so rekli mati, ko da se ni nič zgodilo.

»Ste mi pripravili lečo?« je skozi zobe, ki so še zmerom šklepetali in se še niso hoteli pomiriti, vprašal Ivan.

Mati so menili: »Zate, Ivan, imam tudi kaj boljšega od leče! Lačen vendar ne moreš na pot!«

»Leče hočem, nobene druge jedi!« je trmoglavo vztrajal Ivan in zastopical po sadonosniku, da se ogreje.

»Res nočeš kaj boljšega? I, ti pa postrežemo z lečo, zate jo pričaramo.« In mati so odhiteli v hišo.

Ivana samo stopicanje ni ogrelo. Začel je teči proti gozdiču, da se izogne kakemu radovednemu srečanju in povpraševanju. Ko ga niti tek do gozdiča ni ogrel in mu ni odgnal šklepetanja iz zob, drgetanja iz telesa in mraza iz rok, se je razžalostil: »Nisi mi prijazna, zemlja, ki si v zemljiški knjigi napisana na tuje ime. Moji orali, ogrejte me vi!« In se je pognal čez gozdič in prisopihal k svoji viničariji vrhu griča. »Hvala vam, orali, moja zemlja, vedel sem, da me ti ogreješ.«

Po sadonosniku so ga iskali in klicali mati.

»Zdaj je zopet vse dobro in v redu, ker gre po vaše in mislite, da grem k Divjakovim,« je bilo Ivanu bridko. »Zdaj vas skrbi, če nisem lačen.« Pogled mu je zabegal po dolini, grebenih in gričih onstran doline. Gledal je, kam bi se materi skril. In pogled je obstal na lučki pod gričem, na katerem je stala Divjakova viničarija in v kateri ga je včeraj pobožala mehka roka najstarejše Divjakove hčerke. In zelenkasti blesk iz Julkine sobe mu je za hipec zamigljaval pred očmi, da si jih je pomencal.

Mati so ga iskali in klicali že po gozdiču.

»Lučka sveti v tetinem vinogradu, morda jo dobim v viničariji in mi ne bo treba na dom,« je pomislil in se pognal med trte.

Tetin mož je zapiral klet in se odpravljaval domov.

»V nedeljski obleki si, Ivan, in nekam skrivnosten je tvoj obraz,« je dvignil tetin mož svetilko in mu posvetil v oči. »Da se ne ženiš,« se je pošalil.

Ivan je ostrmel: »Ali že veste?« Stric je drugič dvignil svetilko in mu posvetil v obraz: »Kaj naj vem?«

Ivan je pogoltnil slino, da se ne izda: »O ženitvi nekaj pravite.«

»O ženitvi, kajpa, o ženitvi se šalim. Teti Mimika in Ana sta se zagrizli v misel, da se ne oženiš, jaz jima pa nalašč nagajam in ju dražim: 'Videli boste, Ivan se oženi.' In od tistih petih njegovih oralov, ki jih je dobil po svoji stari materi, ne bo imel noben odvetnik nobenega zaslužka, ker bo vsaka tožba zanje med vami nepotrebna.«

Ivan je stopil v temo, da bi mu stric ne videl v obraz. »Teti Mimika in Ana bi radi videli, da se ne oženim?«

»Povej, ali hočeš, da govorim v šali ali zares?«

»Zares!«

»Stopiva v klet, prag v klet ni primeren za resne pogovore.« V kleti je tretjič posvetil Ivanu v obraz in ga pomenljivo vprašal: »Kaj se je zopet dogodilo pri vas?«

»Zakaj ne bi teti Mimika in Ana radi videli, da se oženim?«

»Ne vem, če mi bosta hvaležni, ako ju izdam.«

»Povejte, stric, lepo prosim, povejte! Prišel sem prav zato k Vam, da se pomenimo o ženitvi.«

»Prav! Iz ljubezni do tebe in sebe ne želita teti Mimika in Ana, da se oženiš. Ljubezen do tebe ju sili k razmišljanju, katero dekle iz boljše kmečke hiše bi te vzelo s tvojimi petimi orali in ... ne zameri ... s tako nogo, če te ne bi bila prisiljena vzeti?«

»Če me ne bi bila prisiljena vzeti, kako to mislite?«

»Postavim, da bi tudi sama šepala ali imela kako drugo telesno hibo, ali da bi bila stara, pa bi si poželela mladega moža, kakršnega pa brez telesne hibe ne bi mogla dobiti.«

»Mislita teti Mimika in Ana tudi še na kak drugačen primer?«

»Primerov je sto in še več. Teti Mimika in Ana mislita na vsak primer, ko bi te ženska ne vzela iz ljubezni, ampak le zato, ker boljšega ne bi dobila. Teti mislita seveda samo na dekleta iz boljše trdne kmečke hiše, viničarke, ki bi ji bilo dobrih tudi pet oralov, viničarke fant iz take hiše, kakor je vaša, vendar ne vzame.«

»Kaj pravite k primeru, če bi me silili v zakon, da bi zakrili ali vsaj zabrisali sramoto?«

»Kako sramoto?«

»Povem vam pozneje. Izgovorite najprvo vi: kaka je ljubezen tet Mimike in Ane do samih sebe, iz katere želita, naj ostanem sam?«

»Ne vem, če ti smem odkrito razodeti njiju misli, ki jih pred teboj skrivata. To je kočljivo vprašanje, teti bosta hudi, če ga načnem.«

»Povejte mi resnico!«

»Tistih tvojih pet oralov bi se po materini smrti prav za prav moralo razdeliti na štiri dele, tebi bi pripadala le četrtina, delež tvoje umrle matere, dobil pa si vseh pet oralov sam, tvojim tetam ni stara mati po svoji smrti zapustila ničesar razen svoje dote, torej iz vsega posestva, najlepšega posestva v fari, niso prejele ničesar. Da je posestvo tvoje, da je torej ostalo v domači krvi, ne bi črhnile besedice. Ali da se šopirijo po njem čisto tuji ljudje, to jih boli in grize.«

»Mojih pet oralov je vendar ostalo naše krvi.«

»Uživajo jih tujci. Če umreš brez oporoke, kar Bog ne daj, pripade tvoja zemlja brez vsakih sitnosti in tožb očetu, tujcu —. Svojo kri veš ceniti, tega si se pri nas naučil, tujcem svojih pet oralov ne privoščiš, vem, zato napraviš oporoko in določiš, da ostanejo krvi, ki se je rodila na posestvu.«

»Če se oženim, pripade posestvice ženi in otrokom! Razumem ljubezen obeh tet do samega sebe! Ali me tudi moja tretja teta, vaša žena tako ljubi, ko teti Mimika in Ana?«

»Enajst let si bil pod našo streho, razlike med najinimi otroki in teboj ni bilo, koliko sitnosti in tožb smo imeli po smrti stare matere zaradi tebe, sam dobro veš. Kako si moreš misliti, da bi ti midva ne želela samo tistega, kar je zate najboljše?«

»Če bi se imel priliko kam priženiti, kaj bi rekla vidva? Ali bi bila zoper kakor teti Mimika in Ana?«

»Zoper bi bila, ali bi bila ženitev taka, da bi te katera vzela iz namenov, ki sem ti jih malo prej povedal.«

»Kaj pa, da si najdem nevesto, ki bi bila brez hiše, lepa, mlada, bogata in bi me vzela iz ljubezni, ker bi gledala v mojo dušo? Kaj bi rekla vidva nato?«

Tetin mož je gledal v Ivana, ko da dvomi, ali je vprašal resno in sploh pričakuje odgovora.

»Kaj bi rekla, če bi se kam poročil in bi moral prinesiti denar k hiši, da izplačam kake dote, pa bi zato moral prodati svojih pet oralov?«

»Kupil bi jih tvoj oče in bi tudi ta zadnji del posestva, ki je še v naši krvi, prešel v roke tujcev. Tega ti, Ivan, ki si se v naši hiši naučil ceniti svojo kri po materi, tega ti, Ivan, nikdar ne dopustiš.«

»Pa če bi le dopustil? Pa če bi le našel ženo, ki bi me ljubila?«
»Z viničarko se fant iz take hiše ne poroči, dekleta iz boljših kmečkih hiš nočejo moža, ki se z njim lahko povsod pokažejo.«

»Povejte, kaj bi rekla vidva s teto, da moram svojih pet oralov prepustiti očetu.«

»Tvoje besede razodevajo, da se pri vas nekaj kuha. O svojih petih oralih govoriš, Ivan! Ali jim ni dovolj, da jih uživajo? Ali te hočejo še iz njih izriniti?«

»Menda hočejo, dasi po ovinkih.«

Tetin mož je oživel. »Ivan, stara mati se v grobu obrne, če kedaj prepustiš le pedenj zemlje, ki ti jo je zapustila, tisti tujki, ki ji je prizadela toliko bridkih ur. Če bi stara mati slutila, da se bo kedaj tudi na njenih petih oralih šopirila tuja kri, tvoja mačeha, nikdar, nikdar bi jih ne zapustila tebi, moji ženi bi jih zapisala. Veš, zakaj bi jih zapustila moji ženi? Od vseh hčera je imela moja žena najrajši, najljubša njena hčerka pa je od vseh prišla na najmanjše posestvo. Ti niti ne veš, pa ti danes povem, da ni dosti manjkalo, pa bi dobila moja žena domače posestvo, ne tvoja mati. Žalost tvoje stare matere, da tega svojega namena ni uresničila, je bil njen največji kes po odhodu iz domače hiše. Če bi imela ob svoji poroki tvoja mati priliko poročiti se na kako primerno posestvo, kakor se je imela moja žena priliko poročiti k nam, bi mati izročila posestvo svoji najljubši hčerki, ne tvoji materi. Ivan, ko vse to veš, povej po svoji vesti: Da danes napišeš oporoko, komu bi zapustil svojih pet oralov z viničarijo? Čakaj, ne odgovori, premisli prej tudi še, koliko potov, sitnosti in tožb sem imel s temi tvojimi petimi oralni, preden sem jih moral izročiti s teboj vred tvojemu očetu! Premisli, kaki so bili nameni tvoje stare matere, katere hčerko so imeli najrajši, katera le slučajno ni dobila vsega posestva. Premisli...«

»Že premišljam, stric, in se čudim, kako se ujemajo vaše misli in misli vseh treh mojih tet z nazori mojega očeta o mojih petih oralih, tudi nazori o moji ženitvi si niso dosti različni. Včasih ste mi dopovedovali, da pripada materino posestvo meni, če ima moj oče le količkaj časti in poštenja v sebi. Ali ste tudi danes še tega mnjenja?«

»Polnoleten si, svet moraš sedaj gledati, kakršen je, ne kakršen bi moral biti, med željami in stvarnostjo je razlika kakor med resničnostjo in sanjami. Zemljiška knjiga odloča, ne želje in sanje!«

»Vse, kar ste mi dokazovali o mojih pravicah in prvorojenstvu, vse so torej bile le želje in sanje?«

»Govoriš, ko da te leta pri očetu in mačehi niso izmodrila. Kaj hočeš pri taki mačehi s svojim prvorojenstvom?«

»Prej bi mi bili morali tako govoriti.«

Stric je dvignil svetilko in mu posvetil v obraz. »Ivan, bled si in ves drhtiš. Kaj se godi s teboj?«

Ivan se je umaknil v temo in povedal bolj sebi ko stricu: »Vse se podira, opore nimam niti tam, kjer sem jo edino mislil najti. Nimam duše, ki bi me razumela. Ne govorite dosti drugače ko doma, kjer hočejo pometati z menoj, kakor da zaradi svoje noge nisem fant ko drugi, kakor da tak šepavec nima časti ne ponosa...«

»Čudno in nerazumljivo je tvoje govorjenje, Ivan! In tvoj glas je žalosten. Sedi, da natočim vina, najboljšega vina, ki ga imam v kleti, renskega rizlinga, ki te potolaži. In viničarja pošljem domov. Teta gotovo hitro zakolje, očisti in ocvre piščanca, ko izve, da govoriva o tvoji ženitvi in tvojih oralih. Teta ve, da sedaj, ko si polnoleten, moramo enkrat govoriti o tem s teboj.«

Stric je odšel s svečo v kot k sodu z renskim rizlingom. Ko se je vrnil v sredino kleti, Ivana ni bilo več tam. Tudi priklicati ga ni mogel.

9.

Mati so v sadonosniku prestregli Ivana: »So te tudi danes pogostili Divjakovi kakor včeraj?«

»Mislite, da sem bil tam?«

»Kaj se boš sramoval in skrival? Fantu, ki se z dovoljenjem očeta in matere ženi, se ni treba sramovati vasovanja.«

»Fantu, ki se z dovoljenjem očeta in matere ženi,« je trpko ponovil Ivan in se odločil, da spregovori z materjo besedo, kakršna ji gre. Ni se ustavljal, ko ga je povabila v hišo, odvedla v veliko sobo in potisnila v stol na podolgovatih in raztegnjenih lokih.

»Jej!« so postavili predenj, kar mu je ostalo od včerajšnjega obeda in večerje. »Glej, želodček in jetrca še zmerom čakajo nate.«

»Ali vam nisem že včeraj povedal, da se ne pritaknem doma drugega ko leče?« In Ivan se je zazibal na stolu brez nog.

»Kaj bi z lečo, o kateri pravijo tisti, ki so jo pokusili, da niti dobra ni, ko pa imaš pred seboj toliko drugih, boljših jedi. Jetrca in želodček moraš danes pojesti, jutri ne bodo več dobra. Vzemi, Tonček ve, kaj je dobro.«

»Leče mi dajte, skledo leče,« se je zibal Ivan na stolu.

»Leče, leče! Čuden si in nerazumljiv! Zakaj hočeš prav leče?«

»Lečo, skledo leče!«

»I, če jo res hočeš,« so odločno stopili mati k omari, vzeli iz nje skledo in jo postavili pred Ivana, »tu imaš svojo lečo!«

Stol pod Ivanom se je umiril. Ivan je razširil oči in odpiral usta, svojim očem ni mogel verjeti.

Mati so vsi žareli. »Veš, da te ne pustim lačnega, zdaj še celo ne, ko se ženiš. Jej vsaj lečo, ki si jo zahteval, če drugega nočeš.«

»Pa veste, zakaj sem zahteval prav lečo?« je vprašal Ivan in napeto zrl v materin obraz.

Mati so zmignili z ramo, vsi srečni in zadovoljni so bili ob Ivanovem presenečenju. »Vse, kar ti srce poželi, dobiš te dneve, preden pojdeš iz hiše.«

»Čisto računajo, da pojdem od hiše,« je pomislil in se zazibal na stolu. »Seveda, naša mati znajo, preudarijo in napravijo temeljito, česar se polotijo.« In je zaprl oči in se zibal, zibal. »Stol, ki pomoreš župniku do modre misli, stol, ki si me spomnil na župnikovo pridigo, v kateri je razložil, kako lačen človek za skledo leče prodaja svoje prvorojenstvo, navdihni me, kaj naj rečem sedaj? Stol, ne vidiš, v kaki zadregi sem? Stol, ne vidiš, kako žarijo mati, ker mislijo, da so me ugnali in da pojde vse tako, kakor so preudarili in si zamislili? Stol, stol, usmili se me!«

Stol se je zibal, zibal. Zaman je Ivan posnemal župnika in mižal, mižal, besede, ki bi materi pregnala zmagoslavje iz oči in obraza, ni bilo od nikoder.

»Želel si si leče, Ivan, zdaj pa je niti pogledaš ne.«

»Pa veste, zakaj sem zahteval prav lečo?« je klavrno ponovil Ivan.

Brigalo je mater, zakaj je zahteval lečo. Zadovoljstvo v njej je rastlo, obraz ji je žarel v sreči, njeni pogledi so izzivali Ivana in se radovali na njegovi muki.

»Pravite, da dobim vse, kar mi srce poželi. Vse, vse bi mi sedaj dali, da dosežete svoj namen in se me iznebite. Pa dasi zaželim ptičjega mleka? Bi mi ga dali, ma...« Ivan se je pognal s stola, se ujel za mizo, iztegnil vrat in sklonil glavo proti njej, »ma-če-ha?«

Materi je v hipu izginilo zadovoljstvo z obraza. Oči so se ji razširile, ko da so osteklenele, roke so ji onemoglo omahnile z mize.

»Ma-če-ha!« je ponovil Ivan počasi, razločno in z naslado naglaševaje vsak zlog, »ma-če-ha, bi mi dali tudi ptičjega mleka, ne le leče, da bi vam prodal svoje prvorojenstvo?«

Materin obraz je bil bled, bled, nozdrvi so ji drgetale, oči so nepremično in ko v prikazen strmele v Ivana, roke so se ji tresle, ko jih je dvignila, da si s predpasnikom zakrije oči.

»Bledi ste, ma-če-ha! Ali vam je slabo, ma-če-ha? Ma-če-ha, ali naj koga pokličem?«

Mati so se krčevito oprijeli mize, sunkoma so se dvignili s stola in brez besede oddrseli iz sobe.

»Hvala ti, stol,« je rekel Ivan in ga potrepljal po lokih. »Ob pravem času in, ko je bila sila najhujša, si me uslišal. Nisi zaman župnikov stol. Še sedaj me ne zapusti, ko privihra oče v sobo.«

V vsej hiši je bilo tako tiho, ko da v njej vsi spiyo. Ivan je zaman čakal na očeta.

Ko je sprevidel, da oče ne pride, je Ivan s pokončno glavo in kot da nima leve noge krajše, odhitel v mesečino.

Lijan je pritekel iz svoje hišice in se vzel proti njemu. Ivan si je položil prednji taci na rami in ga objel z obema rokama okoli vratu: »Nimam komu, pa povem tebi, Lijan: stol brez nog ne priziblje ob pravem času prave besede le župniku! O, da si jo videl, Lijan! Ne bo z mano pometala, ko da nisem fant! Ne bodo me tehtali tako, da bodo v eno skledico položili mojo krajšo nogo, v drugo pa Julkino sramoto! O, da si videl, Lijan, ma-če-ho! Vse, kar mi je naredila hudega, vse, kar sem se v tej hiši naužil bridkosti, vse sem jim poplačal z eno edino besedo: ma-če-ha! Kako sem le mogel ugibati in pri Divjakovih povpraševati, kdo je prišel na misel, da me tako sramotno prodajo in stehtajo, ko nihče drug ni tega zamislil, nihče drug ko ma-če-ha, ki bi bila pred ljudmi rada moja mamica. Da zaradi svoje krajše noge nisem fant ko drugi, misli, ha, sedaj ima besedo, ki odtehta to njeno misel. Prav, da ji nisem že kdaj prej zabrusil besede, ki jo zasluži, prav se je naredilo, da me je potisnila prav sedaj na župnikov stol in mi je isti o pravem času in v najhujši stiski razodel pravo besedo. Prav, da sem besedo, ki ji edina more do živega, prihranil za njeno največjo grdobijo: da bi jaz, prvorojeni sin z najlepšega posestva v fari, vzel Divjakovo Julko, tisto, ki je šla zaradi drugega v Muro! Ko da sem manj ko drugi fantje in ko da nimam duše ko drugi.« Stiskal je psa k sebi, da je živali pohajala sapa in je šavsnila z gobcem proti njegovemu obrazu, da ga opomni, naj je ne zadavi.

»Pes si, duše nimaš, pa vsega tega ne razumeš!« Dvignil je pasje šape s svojih ram in se ozrl na nebeške zvezde: velike in svetle so migotale, ko da se veselijo z njim in mu pritrjujejo. Z zvezd mu je zdrknil pogled po belih cvetovih na jablanah, ki so jih vsadili njegovi dedje z materine strani. Beli cvetovi so v mesečini blesteli, ko da se veselijo z njim in ga razumejo.

Joža Lovrenčič | Pesem o gmajni

Kadar maja mladi ptiči med grmiči
drug za drugim se oglašajo cici ... ciciv,
daleč daleč v rodno gmajno grem s spomini
in na paši kakor včasih sem vesel in živ.

Gmajna, gmajna, laz s pologom, grm pri grmu
in v njih gnezdeca in gnezda svet so moj
s pesmijo, piščalko, z vriskom glasnim
in s pastirskim neugnanim hej in hoj! ...

Tam na jelši v rosno jutro kos prepeva,
na češminu z zlatimi češuljami
srakoper sedi, durí in tuhta, tuhta,
kam naj švigne, kje si prvi plen dobi.

Čez trenutek, ko da z veje se je sprožil,
za čebelo brenčelico na pošev vzleti
ko puščica in se ko puščica vrne
na češmin in še in še na njem preži ...

Spodaj v grmu tik pri tleh so slavčki v gnezdih.
Joj, zdaj kljunčke nepočakani odpirajo
in s ci ... ci ... ob pitanju čim več želijo —
srakoper se zdrzne in posluša: »Kaj je to?«

In s češmina, kot bi trenil, v grm zgubi se ...
Gledam, gledam — ob češulj rumeni cvet
kar po vrsti je na viličaste ostre trne
za obed krvnik nabodel — bratcev pet ...

»Čakaj, o le čakaj, mrha grda!« sem zagrozil
in že kamen je zažvižgal in šel svojo smer:
z grma golih žrtev mrtev na tla pal je
— prav je! — krvoločni rjavi srakoper.

Gmajna, srakoper in slavčki, slavčki drobni,
kaj, le kaj sem žalosten postal? ...

Gmajna, gmajna, moja nepozabna rodna gmajna,
kdo, o kdo iz tebe srakopere bo pregnal?

Stanko Janežič | Deca

1.

Tako. Bog bodi z njo!»

Mizar Bratko je mignil sosedu. Dvignila sta pokrov, ki je ves črn in neizprosno svečan slonel ob zadnji steni.

Smrten molk je zajel sobo. Oči vseh so se zapičile v moža in pokrov. Že sta bila pri rakvi, že sta se vzpela, zdaj zdaj bosta zakrila mrliča. »Mamika! Mamika!«

Grozoten krik je razdrl tišino. Trinajstletna Trezika ni mogla več vzdržati. Zakričalo ji je iz srca in jo bliskoma vrglo pred mrtvaški oder. Z vso silo je bušila v sovražni pokrov, da je prestrašena dedca skoro prevrglo. Toliko da jima ni pokrov zdrknil iz rok. Nato se je prehitila prek izpitega trupla, ga objemala in strastno poljubljala blede obraz. In solze so tekle, tekle in še ji je vpilo iz srca:

»Ne, mamika, ne bodo vas zabili, ne, nikdar! Saj sem jaz pri vas, jaz, vaša Trezika!«

Za hip si je oddahnila, pa je spet zahlipala z vso silo.

In za Treziko so vzdihovali in jokali vsi, kot da jim je ona odprla srce in oči.

Najstarejša sestra Milika — imela je petnajst let in je bila gluha in nema — je vsa neznatna slonela ob postelji in debele solze so ji polzele po bledem licu.

Desetletni Jakob se je počasi bližal Treziki in si z rokami brisal oči. Pa se je umaknil, se oprijel Milikine janke in žalostno zatulil.

Ostali trije, Franček, Štefica in Vinko so se boječe stiskali k babici ob peči. Izprva so začudeno gledali zdaj Treziko, zdaj Miliko in Jakoba, potem pa so se drug za drugim zagnali v glasen jok. Babica jih je vsa obupana mirila, pa ni nič pomagalo. Še sama je v svoji slabotnosti zadrgotala in skrila bolešno razoran obraz v okorele dlani.

»Mene bi vzel, mene, ne njo!« je v mislih očitala Bogu. »Pred dobrim mescem si ugrabil njega, zdaj njo. O Bog, da nisem stara in izkušena, bi rekla, da si krivičen. Kaj čem, kaj čem zdaj s to nebogljeno deco!«

Za hip je otopela v mislih, vse ji je izpadlo iz spomina. Pa je zaslišala Treziko. Dvignila je glavo, sklenila roke in glasno objavkala:

»O Jezus, Jezus Križani, ti se me usmili!«

In se je zavedela svoje dolžnosti. Naglo je stopila, toliko da se ni prevrgla sred sobe, ker njene noge so bile stare in protinaste.

»Trezika, Trezika! Bodi pametna! Pomiri se!«

Zgrabila jo je za roko in jo skušala potegniti k sebi. Pa ni šlo. Deklina se je še bolj oklenila mrliča in kričala:

»Ne damo mamike, ne damo!«

In zganila sta se Milika in Jakob in v jok so se sprostili Franček in Štefica in Vinko.

In so se vzravnali in žalostno odločno vpili:

»Ne damo mamike, ne damo!«

2.

Množica na dvorišču je bila tiha in temna.

Priletni župnik je hodil okoli krste, blagoslavljal in molil. Nato se je ustavil in njegov visoki glas je bolešno segal v dušo.

Zapeli so pevci, boječe, žalostno.

Kaplan, ki je stal ob župniku visok in lep, je sklonil glavo. Njegov otroški obraz je drhtel v zagrenjenosti. Videl je pred sabo dom, velik in topel, videl je kmetijo, obširno in dišečo, a dom je — prazen in kmetija je — mrtva. Gospodarja ni, gospodinje ni.

In videl je pred sabo deco. Ko je pokojnica umirala, je bil pri njej. Svetega olja ji je prinesel. In njene zadnje besede so bile: »Moja deca...«

Šestkrat je visela med življenjem in smrtjo, slednjič je za sedmega črvička žrtvovala razkrižano telo. Sam je krstil dovolj krepkega otročka in še na svoje ime.

»Janez naj bo, Jezusov ljubljeneček,« je bilo razbrati s tiho nasmejanih ustnic materinih. »In o da bi bil, kot ste vi, gospod kaplan, in kot je bil nedolžni učenec Njegov: tih in svet glasnik Gospodov!«

Kaplan Janez se je zdrznil. Preveč je utonil v mehke misli.

Pevci so utihnili. Mizar Bratko, ki je rakve delal in pri pogrebih vse uravnaval in vodil, je stopil pred krsto, se obrnil proti hišnim vratom in se mesto pokojnice s pojočim basom poslovil:

»Z Bogom ostani, dom in kmetija.«

Tedaj je spet bruhnilo iz Trezike. Prej se je že nekako umirila. Pevci so jo zazibali v sanjavo brezčutnost. Zdaj se je znova zavedela.

»Mamika, mamika!«

Kričala je in tulila, hropeče poljubljala rakev, nato besno grebla z nohti vanjo, teptala z nogami in vpila, vpila.

»Saj je znorela,« je zaznal mizar Bratko. Stopil je k njej in jo rahlo prijel za ozka ramena. Izvila se mu je, zbesnela in se drla še bolj, da je bilo vsem nerodno.

Gluha in nema Milika je nepremično stala zadaj in strmela predse. Njene oči so bile suhe in grozne in v lice je bila bleda, bleda ko smrt.

Jakob se je držal njene janke, solze so se umazano zasušile na drobnemu licu, jokavi glas je zastal v onemoglosti in deček bi najraje umrl.

Babica se ni mogla več držati pokonci. Dva moža sta jo podpirala.

»Trezika, Trezika, kaj delaš?« je vsa trhla momljala predse. »O deca, dečica moja, kaj bo, kaj bo? — In jaz naj bom vaša mati in oče, jaz, ki do vratu stojim v grobu in se mi že glava sklanja vanj. In gospodar in gospodinja naj bom domu in kmetiji in... o Jezus, Jezus Križani, ti se me usmili!«

Babica je pobožala malo Štefico, ki je že pozabila jokati. Poslušala je čudno godrnjanje starke in se zazrla v Treziko, pa ni nič razumela. Ko se je je dotaknila hrapava, trepetajoča roka, je začela smrkati.

Franček in Vinko sta stala v prvi vrsti. Junaško sta opazovala ves obred, zlasti ministranta v lepih opravah sta jima ugajala. Ponosna sta bila na gospoda župnika, gospoda kaplana, na pevce in tudi na to, da je bila taka množica ljudi na njihovem dvorišču, domačih in tujih. Ko pa je začela žalovati in besneti Trezika, sta tudi sama sklonila glavo; nista več zadrževala solz in sta Treziki pomagala kričati.

Babici je bilo hudo.

»In Janezek, ti nedolžni Janezek, kaj bo pa s tabo,« se je spomnila na novorojenca, ki ga je za te dni vzela k sebi Bratkovica.

»O, srečen si še, otročiček, ki ne veš, kaj se s tabo in svetom godi.« Skoraj nasmejala se je. Pa je takoj zavzdihnila in se sklonila še niže.

»Poslednje breme zame in morda najtežje.«

Trezika je še zmerom kričala in divjala vsa zaripla, penasta in razmršena.

Ljudje so gledali in si brisali oči, se usekovali in tolažili. Zijali so ko bebci in v grozi tonili v nemoč in neznatnost.

Tedaj je mizar Bratko krepko prijel Treziko in jo potisnil na stran. Odločno je mahnil nosačem. Pristopili so in počasi dvignili rakev.

3.

Vse je bilo belo, belo, le sprevod je bil črn, črn.

Sneg je zapadel visoko in vse Krčevine so se zibale v nedolžnosti. Samo tam na strani je motila šuma in v ozadju je razposajeno mežikal Vinski vrh.

Spredaj pa je z odprtimi kamnoseki grozil Hum. Skopnele so gorice, potuhnile so se kočke in še cerkev na vrhu se je zamajala. Pošastne jame kamnosekov pa so rasle, rasle kot rane...

Iz cerkvice je zazvonilo.

»No, hvala Bogu, še si živa, še si naša, tudi ob najtežji uri. Le daj, le pozvanjaj nam zdaj v strašno praznoto srca, ti, ti naša — mamika.«

Milika in Trezika in Jakob — ostali trije so ostali doma pri babici — so hodili za rakvijo. Bratkovica in stara Kolarička sta jih podpirali. Molčali so. Dobro jim je delo zvonjenje in lepa se jim je zdela bela pokrajina. Samo tiste umazane jame tam gori...

Sprevod je bil dolg in žalostno glasen. Otroci, moški in ženske, vse je molilo rožni venec, v sredi pa se je zibala krsta, pred njo oba duhovnika, ministranta in pevci.

Župnik je v misli sestavljal besede, ki jih bo govoril ob grobu: »Kaj bo z nebogljeno deco, če se nikdo ne pobriga zanjo? Čujte, ljudje božji, srce imate, ne pozabite na dečico. In za grunt skrbite. Saj veste, da zemlja zahteva ljubezni in delavnih rok...«

Prišli so mimo hiše, svetle in košate. Glasen hrušč je prihajal iz notranjosti. Harmonika je vreščala, vmes so se drli posamezni moški glasovi, vrteči se pari so udarjali s petami ob tla in tu pa tam je pozavčin korajžno zahuškal.

Slavili so gostijo.

Sprevod je šel mimo in grozna boleost je zajela duše. Še srčnejša je bila molitev.

»Zdrava Marija..., ki je za nas težki križ nesel.«

Kaplan Janez je stopal na ozko in obraz mu je žarel.

»Naj bom tvoj Simon iz Cirene, ves nizek, voljan, a močan, močan. Tudi za to ljudstvo naj ga nosim in za to dečico, vso neizkušeno, ki bi ji križ strl dušo in srce.«

Kaplan Janez se je lahno nasmehnil in toplo mu je bilo pri srcu.

Že je videl pred sabo grunt in vrednega oskrbnika na njem. In dozorevajoča deca so delavna: vse sama opravijo, ker ljubijo zemljo in dom. In študenta imajo pri hiši: Janeza. Kako je priden in pameten. Že je dovršil gimnazijo. In bogoslovje. Že daruje prvo mašo: za pokojnega očeta in mater.

Kaplan Janez se je zasmel na glas.

Pa se je hipoma zdrznil.

Nekdo je molil z globokim glasom: »Ki je za nas križan bil.«

Iz lučanske cerkvice je zvonilo tiho in žalostno. Sprevod se je bližal grobu.

Dušan Ludvik | Emanuel z Lešehrada

Zadnjih deset let prejšnjega stoletja pomeni v češki poeziji novo **Z**vrenje. Dočim Vrchlický s svojo šolo še životari, kipi v mladi generaciji nov duh, kar pomeni odklon od Lumírovcev (zlasti od Vrchlickega samega), torej odklon od pesniškega kozmopolitizma in naslonitev na mlade francoske struje, ki jim je pripravljala pot Vrchlický sam s svojimi prevodi. Na dan privre pesniški realizem (Machar), a takoj paralelno z realizmom nastopa impresionizem (Sova), ki pa že pripravlja cesto simbolizmu in mysticismu (Březina). Za njimi prihaja rod »fin de siècle«, pesnikov bolestnih, brezupnih, često tudi homoseksualnih ljubezenskih občutkov, ljubečih poltemo in vse odmirajoče. Njihovo glavno glasilo je bila Procházkova »Moderní revue«. Bili so to posnemovalci Baudelairejeve, Verlainove in Mallarméjeve lirike — češki **d e k a d e n t i**, nežni oblikovalci melodičnih verzov: Jiří Karásek ze Lvovic, Karel Hlaváček, Karel Červinka, Jan Opolský in Emanuel z Lešehrada. A vzporedno z njimi se pojavlja odklon od dekadence in s tem zopet nove struje z imeni: S. K. Neumann, Karel Toman in Viktor Dyk.

Emanuel z Lešehrada, s polnim imenom Josef Maria Emanuel Lešetický z Lešehrada, se je rodil 15. novembra 1877 v Pragi, bil je uradnik »Zemske banke« v Pragi in sedaj živi v pokoju v svoji vili in arhivu »Lešehradeum«* ali pa ob stanjkovskem jezeru na južnem Češkem.

Kot pesnik se je začel udejstvovati na prelomu stoletij. Prvo svojo knjigo »Smutné kraje« (Žalostni kraji) je izdal l. 1898. in s to zbirko se je priklonil k dekadenci kroga Moderne revije. Že v prvi knjigi se oglašja kot rahločuten lirik godbenih, sanjavo razpoloženjskih pesmi po vzoru Verlaina in Mallarméja. Po prvi knjigi prihajajo nove in nove, v katerih je pesnikovo obzorje postajalo širše. Od žalostnih, dekadentno simboličnih pesmi, polnih godbe, lune, cvetja, hrepenenja in medlečih strasti, prihaja v Lešehrad k sentimentalni romantičnosti. Toda leta 1910. nastaja v njegovi poeziji počasen preobrat. Od medleče boli prihaja k veselju, od prvotnega artizma k življenju, od osebne poezije k vsečloveški. Ljubezen v zakonu, potovanja po tujini, študij filozofije in okultizma so mu poglobili obzorje. Dočim so bile prve njegove zbirke komponirane kot nežne pesmi, se sedaj razširjajo v nevkljenjen tok, v godbeno simfonijo. Pesmi prehajajo v himne, zemska poezija pa pod vplivom nemškega kozmičnega pevca Momberta, nekoliko tudi Březine, v kozmično. »Březina je ideolog kozmosa, Lešehrad pa njegov lirik« (Karásek ze Lvovic). Vrhunec tega razvoja je v knjigah »Člověk a země« (Človek in zemlja) ter »Věčný milenec« (Večni ljubljenelec), v Zbranih delih pod imenom »Slunovrat« (Sončni obrat). Toda s tem njegov razvoj še ni končan. Prišla je svetovna vojna, novo življenje njegove domovine. Lešehrada je zajel val vitalizma in pod vplivom ameriškega panteista

* Glej »Dom in svet« 1939, 6. zv.

in panhumanista Whitmanna piše nove knjige, v katerih slavi v prostih verzih napredek človečanstva, nove iznajdbe, kulturni razmah vsega sveta. Upa v miroljubno zedinjenje evropskih narodov in v tem času ustanavlja proti materialističnemu surrealizmu novo literarno strujo, ki jo je krstil surromantizem, to je povratak k idealizmu.

Leta 1930. je začel Lešehrad izdajati svoje Zbrano delo pod enotnim imenom »Kosmická pout« (Kozmično romanje). Njegovo pesniško delo obsega 12 knjig (v eni knjigi so včasih po dve ali tri zbirke, ki so poprej izšle kot samostojne knjige), komponiranih kot lirična simfonija. Prvi del Kozmičnega romanja, to je prehodna doba od dekadentne simbolične lirike k sentimentalnemu romantizmu, obsega štiri knjige: »Zrcadlo vládkyně noci« (Zrcalo vladarice noči), »Tanec života a lásky« (Ples življenja in ljubezni), »Mezi měsícem a zemí« (Med mescem in zemljo), »Sny nebo bolesti« (Sanje ali bolesti); pozneje je pesnik uvrstil med te zbirke še »Polární sopka« (Polarni vulkan).

Kozmičnega romanja drugi del, ki obsega kozmično liriko, ima tri knjige: »Orfeovy proměny« (Orfejeve spremembe), »Slunovrat« (Sončni obrat), in »Most nad světem«.

Tretji del Kozmičnega romanja ima štiri knjige iz dobe surromantične: »Škeble oceánu« (Školjka oceana), »Divotvorný snář« (Čudodelni sanjač), »Přístav« (Pristan) in »Zářivými pohledy« (Z žarečimi pogledi).

Razen pesniških knjig je napisal Lešehrad nekaj romanov, dram in nekaj knjig »Esejev in študij«. Bolj od teh so važni njegovi prevodi (sedem knjig) iz svetovne poezije (Baudelaire, Mallarmé, Verlaine, Maeterlinck, Mombert, Whitmann, Traubel in drugi).

Lešehradov pomen v češki literaturi je precejšen in to z raznih vidikov. »Lešehrad je najbolj muzikaličen pesnik v češki literaturi« (Karásek ze Lvovic). Mnogo njegovih pesmi je našlo svojega komponista (Jindřich, Karel Nedbal, K. Hába in drugi). S svojimi prevodi je Lešehrad vplival zlasti na mlado moderno literaturo. Tudi s svojo izvirno tvorbo, kjer slavi predvsem mladost, energijo, dejanje in samozavest, se je približal mlademu češkemu umetniškemu rodu, ki vidi v njem most med starejšo in najmlajšo književnostjo.

Kljub svoji starosti se čuti pesnik še vedno mlad in duševno čil. Dokaz je njegova najnovejša knjiga, ki pa še ni zadnja, kajti Lešehrad je pesnik, kateremu je postala poezija oblika življenja.

Današnja doba pomeni v češki poeziji odklon od poetizma, t. j. od igrarskih in igrivih verzov ter od tako imenovane čiste poezije. To je naravna reakcija, ki se je začela uveljavljati že v Máchovem jubilejnem letu 1936, ko je Lešehrad proti poetizmu ustvaril novo strujo, aktivizem, temelječ na čim tesnejši povezanosti z rodno grudo ter na nadaljevanju tradicije. Pozneje se je Lešehrad s krogom Aktivistov razšel, toda v prejšnji in v letošnji zbirki vidimo, da se je programu Aktivistov zopet približal, približati moral, ker ga je doba sama usmerila v to smer.

Žalost je večja izpodbuda v ustvarjanju kakor pa veselje. A danes je doba res obupno žalostna. Ni se torej čuditi, da je rodila obilo sadu, da se je pesniško ustvarjanje vseh rodov preusmerilo — to je naraven in zdrav pojav: močno biti zasidran v domači grudi in šele od tod spoznavati in okušati svet. Povezanost s tradicijo in zgodovino je pesništvu lahko samo v dobro, kajti vsaka stvar, nasilno izkoreninjena, more le životariti — dokaz: surromantizem, poetizem.

Doba je torej prinesla sama od sebe geslo: vrnitev k zemlji, domovini in tradiciji. To vidimo v zbirkah J. Hore »Domovina«, 1938, »Jan Goslar« 1939, v Seifertovih »Ugasnite luči!« 1938, »Pahljača Božene Němcove« 1940, v Halasovih »Torzo upa« 1938, »Naša gospa Božena Němcova« 1940 itd., tako tudi v Lešehradovi zbirki »Metulj v jantaru« 1939 in »Le vera« (Jen víra) 1940. In ta zbirka nam je dala priliko, da prikažemo slovenski javnosti tega češkega pesnika, ki je značilen za današnji puls češke poezije. In zato o tej zadnji zbirki nekaj več besed.

Lešehrad je že sam napovedal, da njegova literarna žetev z ureditvijo Zbranih pesmi še ni končana. In res, leta 1939. je izdal »Metulja v jantaru«, v osredju katerega stojijo kot iz granita izklesane pesmi, zapete narodu s takim mladostnim ognjem, da je bilo nekaj verzov konfisciranih. Ta zbirka je nakazala, kam bo šla njegova prihodnja. Letos je izšla »Le vera«, ki je potrdila naše domneve. Nova lirika je simfonija domovini, zapeta »v senci lipe, ki bo preživela stoletja«. Ni samo slučajno posvečena Svatopluku Čechu, avtorju »Pesmi sužnja«, političnih »Jutranjih pesmi« itd., hoteno je pokazal Lešehrad nazaj na pesnika, ki je tudi v žalostnem obdobju bodril svoj narod.

Kali te zbirke, bolje rečeno podobnost nekaterih motivov srečamo že tudi v prejšnjih zbirkah. Pendant k ciklu »Skozi pokrajino mladosti« najdemo v ciklih zbirke »Sanje ali bolesi« ter drugod. Razlika je samo v tem, da se v prirodi prejšnjih njegovih pesmi zrcali lastno razpoloženje, osebna doživetja, dočim je sedaj povezanost z zemljo drugega značaja: prirodo ljubi, ker je njegova domovina, v kmetu vidi sobrata in celo v koščku kruha sluti naročilo prednikov.

Njegova čutnost se je torej poglobila, pesnik ni več samo pevec — ne, mnogo več, to, kar je bil v antiki: prerok, apostol upanja, ki veruje s svojimi, »da pride dan svetle, blagoslovljene letine, ki napolni srca z mirom in z ljubeznijo«. V to veruje, ko »z roko na srcu« (drugi ciklus) posluša zvoke zgodovine, v to veruje, ker moli za njegov rod sveti Václav, ker je narod sam dober in zaveden, ker veruje v poslanstvo čeških žená in njih otrok, iz katerih bo zraslo prerojenje naroda.

Veruje v boljšo bodočnost, ker pozna nestanovitnost zgodovine, v katero se zamisli v veličastni viziji »Junaki« in »Zaupanje« (v tretjem ciklu »Odmevi brez gora«), veruje, ker ve, da »ima vsak narod sidro upa« in da vse,

... kar godi se, vodi višja volja,
mi njeno podzavestno smo orodje.

Pesniški začetek Lešehrada je v znamenju pesmi, zlasti narodne. Njih melodija je ubrana v mol. Pozneje postajajo pesmi bolj razvalovljene, niso več boječe, tu in tam se oglasi staccato, iz pesmi nastajajo sonatine, sonate, simfonije. V prejšnjih zbirkah snubi s pesmijo kozmos, sedaj se vrača na svet, da lahko služi domovini. Spreminja svojo kompozicijo in vrača se k prvotni pesmi s to razliko, da je ta pesem bolj moška in udarna. Izmed 18 tih pesmi jih je 11, ki se bližajo s svojo zvočno platjo onim iz prvih zbirk, zlasti pa narodni pesmi.

Slog prvih pesniških zbirk je naiven, motivi se često ponavljajo, nima še velikega besednega zaklada. S poglobitvijo znanja postajajo tudi njegove pesmi globlje. Slog letošnje zbirke je podoben prvim, preprosto, toda klen. Prve pesmi so bile metrično ozkosrčno zgrajene, pozneje njih tok narašča in v nevklenjenih verzih brzijo v širino. Sedaj se Lešehrad zopet vrača k arhitektonsko grajenim kiticam, v katerih zveni podtalno že narodna pesem in njena svobodna melodična ritmika. Poznamo, da se ponekod hoté bliža tradiciji, zlasti Nerudi (miselno in formalno), drugod morda Sv. Čechu. S Čechom ga veže nekaka retoričnost verzov, včasih tudi metoda v slikanju figur, ki niso zmeraj speljane do konca. Prej je bil njegov stavek veletok, natrpan in prenapolnjen z besedami. V kompoziciji zadnjih pesmi se že izogiblje dolgim stavkom in razodeva nekako naivnost. V metru je zopet nedosleden, vendar kaže precejšen smisel za disciplino in enotno arhitektoniko. Glavni metrum je jamb, večinoma riman. Toda rime niso posebno izbrane in so bile večinoma že večkrat uporabljene. Dokaz, da se Lešehrad le težko privadi rimanja. Ta nedostatek pa odtehta gladkost verzov, udarnost in prepričevalnost stavkov.

Kar se tiče različnosti motivov, pomeni zbirka nazadovanje, ki pa v celoti dela zbirko enotnejšo in bolj strnjeno. Ozka platforma, na kateri žonglira njegova sedanja poezija, pa dá veliko misliti. Tu je tudi nevarnost, da ne bodo postale njegove bodoče pesmi samo rimana ali ritmizirana proza v slogu pesnikov češkega preporoda ali pa v »alters-stilu«. Tudi preobilno koketiranje z zgodovino se mi ne zdi zdravo, ker vzbuja pasivnost.

Sedanja zbirka še nima teh znakov, čeprav se ponekod že kažejo. Na celotni zbirki se pa vidi, da jo je pisal z ljubeznijo velik pesnik. Dokazuje to tudi resničnost in prepričevalnost doživetja, drznost misli in še neohlajen pesniški žar. Največja zanimivost pa je, da je lirik kozmosa, večni pesnik — nezadovoljnež, nadromantik vendarle enkrat pristal v domačem pristanu in da bo končno le ocenjen, po pravici, tudi od lastnega naroda, kateremu je zapel v svoji starosti pesmi, za katere velja mestoma isto kot o vinu: čim starejše, tem boljše.

Njegove pesmi so mnogo prevajali v tuje jezike: v angleščino, nemščino, ruščino, poljščino, srbohrvaščino in v esperanto.

Pesmi E. z Lešehrada

Poslovenil Dušan Ludvik

Veliki srpan

Pasovi mej marjetice in slak gostijo,
ob straži vrb v daljino potok se vali.
Slavi se praznik žetve, žanjci klas kosijo,
zoreč v oblubi žetve in v dobroti dní.
Zdaj ptičev pričkanje se usiplje raz vejevje,
stolp gleda na peščico koč in na drevesa,
z livad škrjanček se v oblake zavihtel je,
korale melodij v naročje zemlje stresa.

V dni žgočo kopel se potaplja mičnost kraja.
Kot žena, ki razgalja se v pričakovanju,
vonj z žrtvenika travnikov mi čut opaja.
Ovenčan z zarjo grem v polje po skriti cesti,
otroško srečen sanjam, da k ženitovanju
hitim na vas, ki čaka, v mir vrtov, k nevesti.

Praznik srca

Njiv pestra preproga pogrne dolino,
na svodu tekmujeta bela oblaka,
z vrtov se razlega smeh ptičev v tišino,
kjer praznične volje trenutek koraka.

Zrak stkan iz dišav je, iz luči, radosti,
v oči se mi sonce zagleda kot deva
in čutim, zdaj polje spet kri mi mladosti
in kakor potoček srcé mi prepeva.

Pokrajina v človeku

Kraj pozdravlja z odprtim naročjem sonce,
zarja boža ljudi in hiše,
a oblak, kot da iz zlate je vate,
tam na holmu se pase.

Sl. 10. Stane Kregar: Sonata

Sl. 11. Viktor Birsa: Kraška vas. (Z razstave v Gorici, 1940)

Sl. 12. Matija Jama: Krave

Veter prenaša marnje o gaju poljanam,
 odsevajočim mimoidočim v očeh,
 drevesa so kot ladje,
 v cvetkah se razcveta pogovor čebel,
 skala diha zaupno toploto,
 a ljudje nesó na delo roké,
 v prahu žuželka potuje za čudom livade,
 petje ptic raja na vejah brstečih,
 drhtečih,
 zvenečih ...

Ti pa klečiš na pragu sveta,
 pazljiv v raztresenosti,
 in popolnost te obdaja.

Čuješ vriskati, jokati zdramljeno dušo,
 hočeš objeti daljavo,
 mesto srcá imeti violino —
 tako si ganjen.
 Vsepovsod vidiš razstavo lepote,
 sončnato kopel,
 tvoje teló kriči,
 od radosti se poti —
 vse gre zdaj k tebi:

holmi se bližajo,
 gozdi se bližajo,
 polja se bližajo,
 reke se bližajo,
 cerkve se bližajo,
 srca se bližajo ...

O, kako si srečen ...
 zdaj te priroda predira —
 vsako živalco razumeš,
 vsem govoriš
 pohlevno besedo ljubezni!

Blagoslovljeno pobočje

Naju združuje zaupnost
 s cvetočo milino:
 mene in dišečo brežino.
 Polegam vsak dan na pobočju
 z deklico zalo:
 klepetava in se smehljava
 njemu v zahvalo.

Kakor sedaj:
 kobilica v zraku zakroži,
 brenči kot otroški aeroplan
 in zgrudi se v travnato plan.

Na cesti pod holmom
 lavina prahu se vali,
 v nji avto zalaja, brni in beži,
 zaspan drevored preplaši.

V dolino s kukalcem drčiva
 in vljudne vasice loviva —
 tam sanjajo kakor jaslice male,
 pod rôko čarobno nastale ...

In mislim: naročje ljubezni smelo
 vseširni svet lahkó bo objelo,
 na srce ga privilo gorkó ...

A vendar: pravkar sem videl, kako
je v travo marjetica omahníla bolnó...
Poklekam in čutim: roké so vzdrhte —
držati jim cvetko je mročo težkó,
ko malo prej svet so objeti žecele,
a zdaj jim mogoče ni niti
cvetke na bregu rešiti...

Slavček

Plameneči serafin
vzhodno stran neba preleta...
Videl sem pred oknom rasti
stolp turškega minareta.

Čutim, kako reka življenja
čez mene v daljavo odteka,
jaz plavam v nji in tonem
in mislim na človeka.

Človek je čudna rastlina,
svet — nepregledni vrtovi...
nekoč še slavček zapoje
pod vesoljstva slapovi...

Češki ženi

Na ponosnem vratu tvojem
kakor kapljice žareče
krvavijo ti granati —
dar zemljé, povsod slopeče,

ki polaga svoje upe
zdaj v naročje češki ženi,
verujoč, da iz otrok bo
zrasel narod prerojeni.

1940.

Sveti Václav

Polnoč. V hradčanski stolnici
mrtvaški mir prebiva.
Rod čeških kraljev v grobnicah
o davni slavi sniva.

V kapeli svetováclavski
prši skrivnostna zarja.
Knez Václav tu, v oklepju ves
klečé izpred oltarja

pobožno moli za svoj rod,
dotlej da duh se v viši
prelije v zarjo jutranjo.
O, naj ga Bog usliši!

1940.

Joža Gregorič

Knjiga o ilirizmu in Stanku Vrazu

IV

Petre se bavi z literarno-zgodovinsko stranjo Vrazovega pesniškega ustvarjanja mnogo obširneje kot pa z estetsko analizo celotne njegove lirike. V tem oziru nam dosti več ne nudita niti Markovičev uvod k že omenjenim »Izbranim pjesmam« niti Vodnikova monografija, dasi je zadnja neprimerno boljša in popolnejša. Marković je dal na 150 straneh oris Vrazovega življenja, se dotaknil njegovih zvez z drugimi slovenskimi in slovanskimi literati onega časa (posnetek korespondence pri Markoviću) in na koncu spregovoril o kompoziciji in značaju »Djulabij«. »Djulabije« imenuje Vrazov pesniški dnevnik in avtobiografijo, kjer vidimo razvoj njegovih najintimnejših čustev do drage in do domovine. Z mnogo večjo resnobo in znanstveno natančnostjo je pisana Vodnikova studija (222 str.), ki ima zlasti v zadnjem poglavju prav lepo strnjeno karakteristiko Vrazove človeške in pesniške osebnosti.

Toda niti Marković niti Vodnik mi ni pomagal razložiti postanka morda najlepše Vrazove pesmi »Izpovest«. Šele iz onega, kar je napisal Petre na 60. strani svoje knjige, in iz Kočvarjevega pisma, ki ga tam navaja, upam, da sem dobil ključ do pravega razumevanja te prelepe pesmi. In zato sem Petretu nemalo hvaležen. »Izpovest« ima namreč pripis, da jo je Vraz zložil »sluteči smrt,« zaradi česar jo mnogi vzporejajo z Radičevičevo pesmijo »Kad mlidijah umreti« in z Vukeličevo elegijo »Posljednja pjesma«. »Izpovest« je izšla prvič v zbirki »Gusle i tambura« (1845), drugič pa v II. delu »Děla Stanka Vraza«, Matica Ilirska 1864, str. 7—9. Dodatek »pisao sluteči smrt« moremo vzeti samo kot romantično, to je literarno slutnjo smrti in nič več! Vemo namreč, da so romantiki ljubili močna čustva, zanos in obup, nebeško srečo in smrtno grenkobo, misel na smrt itd. To potrjuje tudi Vrazovo opravičevanje v uvodu zbirke »Gusle i tambura«, kjer priznava svoje romantične vzore in mladost svoje poezije, ki je dostikrat preveč solzava in žalostna: »Narav je děce, da više plaču nego što treba, i na svaku i najmanju negodicu zajauču izza glasa; a rastavi jih s kućom rodnom, s kolěvkom dragom i sa sesticami ljubljenimi, a ti onda gledaj, kako ćeš jih utolažiti, da ti se u suzah neutope i jaukom nezahlipnu. A to isto bilo ti je i s vilom mojom u prvoj njezinoj dobi.« Torej v takem občutju in v takšnih življenjskih okoliščinah je ta pesem nastala!

»Izpovest« je malo znana in je šele Nehajev v že omenjenem eseju, kjer hoče podčrtati visoko kvaliteto Vrazove lirike, prvi pokazal na to pesem, ki jo postavlja »na jedno od prvih mjesta u cijeloj hrvatskoj lirici« (o. c. 102 str.); Petre je v svoji knjigi nikjer niti ne omenja. Pesem je res nekoliko dolga, vendar jo hočem v celoti navesti (v stari orto-

grafiji). Njena cena to zasluži, pa tudi naše nadaljnje razpravljanje bo lažje, saj je pesem sama najmočnejši dokaz za mojo trditev.

Izpověst

Kad tělesni duša skine tovor,
Kad lopata zvekne nada mnom —
Neće mene slavit ljudski govor;
Jer na glavu nemetnu mi lovor
Ni besedah, ni topovah grom.

Dari, světe, tvoi su slěparije:
Otrov med je, pelin cvět je tvoj,
Trnje věnac, što ga slava vije,
Žar mu znanja vir, tko iz njeg pije...
Dok krv igra, neznaš šta j' pokoj.

Al prestavljen duh bit će ti blagi;
Jer će prestat smetat njemu mir,
Tašti sanci — srdcu toli dragi —,
Travne želje i varavi vrage,
Praznih nadah, neprestan prepir.

Dà! prestat će, šta sad duša trpi,
Spast š nje muke i brigah teret;
Križ će kitit věnac — ne što crpi
Iz krvi se il žanje na hrpi
Od trupovah — neg ljubavi cvět.

Ti jedino dobro! o ljubavi!
Ti si dušah plemenitih kruh,
Ključ i zvězda k raju, k pravoj slavi;
Rado mladost ja u tebi stravi',
Da još onkraj prati me tvoj duh.

Blago ti nam, dgě pod sunčni zapad
Nadkrivo nas svojim granam bor,
Slušo sladki naših priseg' šapat;
Ustne samo pod čelovma sklapat
Dvijuh duša věčni ugovor.

O blaženstva! Al već s Bogom, ljuba!
Znaj i onkraj žive ljubvi san:
Za mnom plakat — tašta je danguba;
Dok nas sudna nesastavi truba,
Duh moj k tebi slazit će svak dan.

A ti brate, što ti u priklětjě¹
Od Mudrice uvede mi um!
Da te Slava věk u věnce splětje,
Razigrava grčkih maslin cvětje,
I tih palmah hindostanskih šum!

I vi bratjo, drugovi na stazi
Rodnog prava... s Bogom, s Bogom svi!
Bili za rod světli vam obrazi!
Bran'te, diž'te, šta nepravda gazi...
Vēnac za vas na križu visi.

S Bogom!... Skoro duh će skinut tovor,
Mirno spavat trup pod gomiloj,²
Niti marim, bio li nad njom lovor,
Bio l' po svētu za mnom dug razgovor;
Ja sam ljubio — eto věnac moj!

To ni nikakršno pesnikovo »opijelo svojoj mladosti i životu« (dr. Vodnik o. c. str. 183), marveč himna ljubezni, ki po pesnikovi romantični misli edina daje smisel njegovemu življenju (peta kitica in konec):

Ja sam ljubio — eto věnac moj!

¹ Izjasnjenje. Priklětje od Mudrice. Priklět ili priklětje zovu na Malom Štajeru i Medjimurju prostor srědišni od kuće. Priklět děli klět od hiže (sobe). Unj se ulazi svana kroz dvojna vrata, koja stoje jedna sprama drugim. Iz priklětja vode opet dvojna druga vrata, jedna u hižu a druga u klět, a po stubah ili lěstvah ulazi se na nahižje (pod krov). Priklět Slovenci korutanski i Hrvati u zapadnoj Ugarskoj zovu veža, Srblji vajati ili ajat, a po němački mogo bi se prozvati Vorhalle ili Vorhof (προπύλαιον). I u tom ga smislu i ja ovdě uzimam. — Mudricom prozvali su pisaoci panonsko slovenski od pr. v. boginju Minervu. I ja sam prozvanje to u pěsni ovoj pridržao. — Mudrica.

Mudrica: Minerva u starih Latina, božica mudrosti. (Opomba Vrazova.) »Modrico« (modriza, e) v pomenu lat. musa, ae, nem. die Muse, je pri nas uvedel in prvi rabil o. M. Pohlin v svojem slovarju 1781.

² Pod gomiloj. Panonski Slovenci gotovo svi imadu ablativ ženski jednobrojni na oj. Ja sam ga ovdě pridržao tako rekuć za nevolju.

»Izpovest je datirana »N. Gradac d. 15. velj. 1834« in zame ni nobe-
nega dvoma, da je njen nastanek v neposredni vzročni zvezi s pismom,
v katerem Kočevr Vraza prijateljsko opominja, naj se vendar resno loti
študija: »Človek more jeden stanoviti stališ imeti, te zna za svoje domo-
rodce mnogo storiti. Tak i Vi, Vam od narave dobra glava dana, kaj bi
en imeniten stališ dostiči mogli.« Kočevrjevo pismo je bilo napisano
12. febr. 1834 in je po vsej verjetnosti moglo priti v Vrazove roke vprav
15. febr., kvečjemu 14. febr. Kočevr je bil dovolj obziren, vendar je
hudo zadel občutljivega pesnika. Še bolj pa je bolelo Vraza nerazume-
vanje drugih prijateljev in zlasti Miklošiča, ki ga je prav strupeno zbadal
z epigramom:

Raje učizse filozofije
Lepe, in ne kvas'filologije!

Kdor pomisli, kakšne preglavice in težave je imel Vraz s svojim
študijem v Gradcu, bo moral priznati, da je »Izpovest« najspontanejši
odgovor pesnika, ena najboljših Vrazovih pesmi, izliv njegove bolečine.

Podobno misel kot v »Izpovesti« izraža Vraz tudi v III. delu »Dju-
labij« (pesem 38), ko govori o svojem grobu:

Kad ste sahranili
Kosti ispod trave,
Ne mečte mu na grob (pesniku)
Zlatna vijenca slave.

Priznava pa tudi Vraz sam v uvodu zbirke »Gusle i tambura«, kjer
opravičuje svoje mladostne pesmi: »Te stvari su iz godinah 1833, 1834 i
1835, a ono iz dobe jedne, gdje se vila tek probudila, počimajuć sboriti
onako kako je čula govoriti ljude rodnog svog kraja, a rodila se je na
Malom Štajeru medju Murom i Dravom. A sada ti jih, dragi štioče,
izručujem u oděci tebi ugodnijoj — u narěčju književnom. Samo ovdě
ondě nać ćeš tragorah, što će te spomenuti na zavičaj njezin.«

Jer tko je iz čaše
Od ljubavi pio,
Već je za života
Pod vijencem hodio.

In do sedaj ni še nihče te pesmi spravljal v zvezo s kakšno »slutnjo
smrti«!

Z »Izpovestjo« pa je združeno še neko drugo vprašanje. Lahko supo-
niramo, da je bila prvotna oblika te pesmi slovenska in da jo je
Vraz pozneje prelil v hrvaščino kakor mnogo drugih pesmi.
To med drugim potrjujejo nekatere čisto slovenske besede in poudarki:
prepir, sunčni = sončni, prikletjě, sleparije — vije, obrázi — gázi,
lóvor — góvor, sví — visí itd. Če bi se torej našel slovenski izvirnik te
pesmi z datumom 15. II. 1834, bi ga morali pridružiti pesmicama »Trdo-

srčnost devic« in »Milica«, od katerih je zadnja nastala 12. jan. 1834, torej samo mesec dni pred »Izpovestjo«. Potem bi se morali prav tako spremeniti Petretovi zaključki na str. 54, 85 (v prevodu 46 tercina iz Danteja), 88—92, 102 in 170 ter konec prve opombe na str. 354.

Petre se je dotaknil tudi vprašanja, kje in kdaj se je Vraz nalezl pljučne bolezni, ki ga je spravila v zgodnji grob (str. 175—176). Vukotinović in dr. Vodnik trdita, da je ugonobilo Vraza preobilno literarno delo, medtem ko Vladimir Jurčić (v knjigi »Kako su umirali hrvatski književnici«) piše, da je Vraz dobil kal bolezni zaradi pomanjkanja v dijaških letih, in obtožuje hrvatsko javnost, češ da je pesnik izhiral zaradi nerazumevanja svojih sodobnikov.³ Vemo, da je bil Vraz iz trdne kmečke hiše, da mu ni bilo treba stradati niti v šolah niti pozneje v Zagrebu; zato Jurčićevo tendenčno in iz trte izvito trditev lahko takoj odklonimo. Petre se je odločil za mnogo naravnejšo in popolnoma verjetno razlago, ki jo je že l. 1880. postavil Fr. Marković (o. c. 40. str.). Ohranjeno nam je namreč Vukotinovićevo pismo, iz katerega izvemo, da se je Vraz pozimi l. 1840. — torej ravno pred 100 leti — strahovito prehladil, ko se je s svojo zagrebško družbo vračal z narodnega plesa v Moslavini. Ob tej priliki sta obležala tudi Gaj in Rakovec, Vrazovemu prehladu pa se je pridružil še tifus, da so zdravniki in prijatelji komaj rešili pesniku življenje. Toda posledice so ostale in nekoč zdravemu in čvrstemu Vrazu spodjedle zdravje. Umrl je 24. maja 1851 v Zagrebu (rojen 30. jun. 1810 v Cerovcu), pokopali pa so ga 26. maja okrog devetih zvečer na Jurjevskem groblju (pokopališču), pozneje pa so njegove zemeljske ostanke prenesli v skupno »ilirsko« grobnico na Mirogoju. Romantičnemu pesniku so napravili prav romantičen pogreb: na zadnji poti ga je spremila velikanska množica z gorečimi baklami.

V.

Ne bom rekel, da dr. Petre ni predelal vseh onih mnogoštevilnih hrvatskih del o ilirizmu, ki jih omenja med svojimi viri in opombami, pač pa kaže, da si iz množice najrazličnejših, dostikrat nasprotujočih si mnenj o ilirizmu, ni znal povsod ustvariti lastnega pogleda na to pisano in res razsežno vrvenje. Tako se nagiba sedaj na Šurminovo ali Šišićevo stran, sedaj pa zopet na Fanceljevo ali Ježićevo, čeprav se njihove sodbe o tujih vplivih in o posameznih osebah in razvojnih dobah v ilirizmu mnogokrat popolnoma izključujejo. Največ takih nedoslednosti je nametanih na str. 41—47, kjer skuša avtor podati strnjeno podobo hrvatskega političnega, narodnostnega in kulturnega življenja pred ilirskim prerodom in v tridesetih letih 19. stoletja. Ne drži, da je v 18. in v prvi polovici 19. stoletja hrvatsko politično zastopstvo, sestavljeno iz predstavnikov visoke aristokracije, cerkve in plemstva, zagovarjalo latinščino

³ Vraz je baš umro od književniške tuberkuloze, zadobivene uslijed nemogućih ekonomskih prilika, napornog i jadnog života. Ovako je umro književnik u sredini, koja je zanesena patriotskim frazama.

v šoli in v uradu zato, ker je bilo preveč odmaknjeno od ljudstva, da bi moglo proti madžarskim zahtevam zagovarjati hrvaščino kot uradni jezik v šoli in v upravi (Petre 42 str.). Hrvatski poslanci so res branili ohranitev latinščine v skupnih zadevah z Madžari, toda predvsem zato, ker je imela uradna latinščina že priznane, izklesane in s stoletno rabo ustaljene termine za urejanje državnopravnega in kulturnopolitičnega razmerja med hrvatskim in ogrskim kraljestvom! In tako terminologijo menjati, prevesti in zamenjati z narodnim jezikom ni bilo v onih časih samo mnogo težje, marveč tudi mnogo bolj kočljivo in tvegano delo, kot si moremo danes misliti. Poleg tega pa so se Hrvatje dobro zavedali, da bodo lažje uspeli z obrambo latinščine kot pa z uvedbo hrvaščine v šole in urade. In da je bilo njihovo sklepanje pravilno, je pokazal zgodovinski razvoj.

Resnici na ljubo je treba dalje priznati, da hrvatsko plemstvo pred ilirizmom ni živelo »v svojem ozkem obzorju in da mu niso ostale tuje težnje po gospodarskih izpremembah in neznani vsi veliki miselni napor v zapadnih, vse bolj meščanskih državah« itd. (str. 43—44). Dr. Petre, ki je za svoje delo prebil mnogo ur v zagrebški vseučiliški knjižnici, bi se bil lahko na lastne oči prepričal, da so skoraj vsa dela humanističnih in renesančnih pisateljev, dela francoskih enciklopedistov in ostala v 17. in 18. stol. aktualna literatura vseh strok prišla v zagrebško vseučiliško knjižnico vprav iz zapuščin hrvatskega plemstva (dar Eleonore Patačić 1818, Draškovići, dar škofa Vrhovca itd.). Malo dalje sam Petre priznava, da so nekateri deli Draškovićeve knjižice »Disertacija« (1832) »mogli nastati le v poznanju naprednih zemelj zapadne Evrope« in da so bila v njegovi knjižnici dela Rousseauja, Montesquieuja, Helvetiusa in Voltairea. Menda avtor ne misli, da je bil grof Janko Drašković, torej tudi aristokrat, bela vrana med hrvatskim plemstvom ali pa da je šestdesetletni mož šele pod vplivom Lj. Gaja čez noč presukal svoje politične nazore in napisal svojo pomembno knjižico.

Ko smo že prišli do Gaja in njegove vloge v hrvatskem prerodu, se nam zdi, da Petre precenjuje zasluge fantasta dr. Gaja, čigar pot je bila hudo krivuljasta in se je nazadnje izgubila v pesku. Prof. dr. Fancev je v »Dokumentih« (Gradja XII, 1933) pokazal, da se je hrvatski ilirski prerod razvijal najprej iz znanstvene in književne delavnosti bistrega Vitezovića in nekaterih literatov ter javnih delavcev v 18. stoletju, pozneje — zlasti po l. 1790. — pa se je oblikoval v političnih brošurah, predlogih in izjavah ter v književnih in znanstvenih razpravah, in slednjič v patriotski latinski in hrvatski poeziji (prim. Hrvatsko Kolo XVI, 1935, 37. str.). Danes je dokazano, da je Gaj poznal in porabil marsikatera kulturnoliterarna in narodnopolitična načela svojih prednikov, čeprav tega ni maral priznati. Premnogo plodnih misli, s katerimi je Gaj ravnal, kot bi bil on njihov oče, je zapisal že Vitezović ali kateri drugi idejni predhodnik hrvatskega narodnega preroda. Zato ne moremo reči, da je Gaj ustvaril osnovo za ustanovitev Čitalnice, Ilirske Matice, hrvatskega gledališča in muzeja itd. (Petre 193. str.), ko pa je vendar

znano, da so mnogi Hrvati dolgo pred Gajem ne samo mislili na vse te narodne zavode, temveč zanje tudi že marsikaj storili (grof Josip Sermage, zagrebški kanonik in vrhovni ravnatelj hrvatskega šolstva, in Ladislav Žužić, akad. profesor in književničar). Najbolje in najpravičneje sta ocenila Gajevo vlogo v ilirizmu Ljud. Vukotinović in Mirko Bogović, zato se mi ne zdi odveč, če njihove besede tukaj navedem. Vukotinović pravi: »Gaj je različne nazore, misli i želje sabrao i u jednu konkretnu formu sastavio i ono što je bez saveza i sustava bilo amo tamo zasnivano, iz idealističkih krugova poveo na realitet.« M. Bogović pa (»Kolo« 1853): »Uslijed suda bespristrane dogodovštine Gaju svakako velika zasluga pripada zato, što je on prvi dobro i zrelo shvatio zadaću svoju glede novog preporodjenja naroda našeg, te za privesti ju dobrim uspjehom u djelo shodna srjedstva poprimio.« Prof. Fancev pa je v uvodu v »Dokumente« (stran XXVII.) tako formuliral Gajev pomen: »U času kad je cio hrvatski narod bio pripravljen za preporod, na čelo onih kojima je blaga sreća namijenila da budu izvršiooci toga preporoda stao je Ljudevit Gaj.«

Ovržena je dalje trditev, da so plodovi kulturnega ustvarjanja v raznih hrvatskih pokrajinah pred ilirizmom ostajali v mejah delitve pokrajin (Petre str. 192.). To zmoto je prvi postavil rajni dr. Šišić v svoji zgodovini (III. dio, 1913, str. 195), danes pa je nasprotno dokazano, da so namreč Dubrovčani dolgo pred ilirizmom bili znani v Zagrebu in v ostalih delih Hrvatske; da je Kačića poznal kajkavec Tito Brezovački, poznali so ga v Slavoniji in v Srbiji vse doli do Macedonije. In novejša raziskavanja odkrivajo vedno več dokazov za živahne stike med kulturnimi delavci vseh pokrajin hrvatskega kraljestva.

VI.

Posebno poglavje pa je Petretov jezik in slog v pričujočem delu. Kakor zasluži vse priznanje Matica, ki se je zares potrudila, da je dala knjigi tako lepo obliko ter s starinskimi inicialkami in vinjetami v začetku in na koncu vsakega poglavja vzbudila v bralcu občutje dobe, o kateri knjiga govori, enako pa je pisatelj pokazal neodpušljivo poveršnost za jezikovno in slogovno stran svojega dela, ki mu je dodal tako izčrpne opombe. Menda je želja, da bi pisal sočno in neposredno, zapeljala Petreta, da mu je skladnja mahedrava in dostikrat do nerazumljivosti eksotična, slog površen, banalnih tujk in nepotrebnih kroatizmov pa mrgoli na vsaki strani. Ko mi ne bi bila razprava že tako narasla, bi lahko naštel celo kopico primerov, toda naj zadostuje samo nekaj stvari, ki najbolj žalijo naš jezikovni čut in ki bi ne smele biti v tako resni znanstveni knjigi: doprinensti, doprinašati = prispevati, pomagati; naklada = zaloga; sličan, sličiti (si) = podoben, podoben biti; posetiti = obiskati; prekiniti, prekinjen, prekinjan = ustaviti, seči v besedo; značenje = pomeni; došlo je do namere; prošlost = preteklost; poziv, pozvati = povabilo, povabiti; ustmeno; poedinec = posameznik, vika =

vpitje; zapopaden; pretežno; očitovati = razodevati; naknadno, nadoknaditi = nadomestiti, popraviti; končati = končati se; sredina (hrv.!) = družba, okolje, okoliš; se je znašel v stiski; podal se je na pot; si je pustil pošiljati pisma na naslov uredništva; na Koroškem so bogato (!) peli pesmi (303); uporna Trstenjakova narava je izzvala vodstvo k večji pažnji ravnanj (223); knjiga je šla pod tisk = v tisk; prilika dana, se je pisec lotil tudi še pojmovanja sloge (240); tovariši so mu preflegmatični in premrzli za dobro stvar (ali ni »preflegmatični« popolnoma isto kot »premrzli«?!); dokler ne bodo veliko pisali in od raznih reči pisali (296) = o raznih rečeh itd. itd. — Zaslužnemu hrvatskemu ilirskemu literatu Babukiću ni bilo ime Ivan (123), marveč Vjekoslav, kakor je pravilno na str. 250 in 298; Stritar na str. 220 ni bil Josip, ampak Ivan. Na str. 219 mora biti »iz samotnega Sv. Lenarta nad Selci«, ne »nad Selcami«, in v »Selcih samih«, ne pa »v Selcah samih«.

S temi svojimi opomnjami nisem hotel zmanjšati vrednosti in pomena, ki ga priznavam Petretovi knjigi, hotel sem le dopolniti nekatere stvari, kolikor so se mi zdele nepopolne. Dostavljam pa, da bi se še o marsičem dalo razpravljati. Vem, koliko truda zahteva takšno delo, ko mora človek po raznih knjižnicah stikati za neobjavljenimi pismi in zapuščinami. Korespondenca ilircev je sicer večidel že izdana, toda v različnih knjigah, zbornikih in revijah. Potrebno bi bilo, da bi kdo pripravil kritično izdajo vse ilirske korespondence, ali pa vsaj kolikor je ohranjenih pisem med Vrazom in njegovimi slovanskimi dopisniki, in jo izdal skupaj v eni knjigi. Za to bi bila najbolj poklicana zagrebska Akademija ali pa Matica Hrvatska, ki se ravno pripravlja, da čim primerneje proslavi stoletnico svojega dela. In ob stoletnici ilirizma, ko je slovanstvo razbito, kot ni bilo morda še nikdar v zgodovini, bi bila taka knjiga več kot zanimiva, zakaj ob njej bi se današnji južni Slovani lahko vsaj malo navzeli one velikodušnosti in medsebojne vneme, ki so je imeli ilirci v toliki meri, danes pa je je tako malo.

Književnost

F. S. Finžgar: Zbrani spisi. IX. zvezek. Štiri ljudske igre. Nova založba 1940. Str. 297.

Značilnim pojavom slovenske naturalistične drame ob prelomu stoletja (Vošnjak, Gangl, Kvedrova...) je sledila zdrava reakcija v dramskem delu Cankarja in Finžgarja. Oba sta nastopila istočasno, vendar se je njuna umetnost od vsega začetka razlikovala med seboj. Cankarjeva ideološka drama je navzlic odličnemu jeziku, duhovitemu dialogu in napetemu dejanju nalezela na hud odpor. Njenim ostro karakteriziranim junakom kot nosilcem idej je bil z realističnega vidika upravičeno odvzet značaj resničnosti, kajti Cankar je bil kritik in borec, torej idealist, ki se je moral ravnati po drugačnih pravilih dramske gradnje. Finžgarjeva široko realistična drama pa si je slovensko ljudstvo na mah osvojila, ko mu je odkrito pokazala njegove resnične vrline in slabosti. Ni ga podeželskega odra, na čigar deskah bi se še ne bili sukali Finžgarjevi junaki.

Pričujoči zvezek Zbranih spisov prikazuje Finžgarja kot dramatika, kaže ga torej s tiste strani, ki ji član naše Akademije dolguje morda največ svoje prave ljudske popularnosti. Prinaša štiri igre v zapovrstju njih nastanka in s tem izpričuje razvoj in rast njihovega pisatelja.

»Divji lovec, narodni igrokaz s petjem v štirih dejanjih«, je Finžgarjev dramski prvenec (izšel v Domu in svetu 1902), ki ima ob zgodovinskem ozadju 1848. leta sicer rahle romantične poteze, a močno realistično ozadje gorenjske pokrajine in njenega ljudstva. Tragični konec igre — smrt treh glavnih oseb poleg blaznosti četrte kot posledica boja za zemljo in ljubezen — je pač razrešitev, kakršna bi preizkušenega dramatika — realista ne mogla zadovoljiti. Novi natis prinaša v razliko od druge knjižne izdaje (1920) dejanja razdeljena na prizore.

»Naša kri, igrokaz v štirih dejanjih«, ta himna kmetstvu in neuklonljivosti slovenskega naroda, je izšla ob stoletnici Ilirskih dežel (1912). Primerjava zadnjega tiska s prvim nam pokaže, da je Finžgar to svojo dramo temeljito predelal ne le v pogledu besedila, temveč tudi dejanja. Protifrancoska ost je v novi redakciji tako rekoč izginila, Ilirija je dobila svoj zagovor, krivdo za hude nadloge nosi vojska in le deloma tudi Napoleon. Francoski častnik Renard je zdaj simpatičnejši, zlasti ko se tik pred koncem s preroškimi besedami poslavlja. Mnogokje je dialog skrčen, uglajen ali sicer spremenjen, drugod zopet so odlični novi vstavki (prim. 4. dejanje), ki napetost močno stopnjujejo. Oblikovna in vsebinska predelava je dala drami klasično izklesanost in mnogo potrebne zgodovinske objektivnosti. Prenovljena »Naša kri« pojde ponovno z velikim uspehom preko slovenskih odrov.

»Veriga, ljudska zgodba v treh dejanjih« (Dom in svet 1914) je kot obsodba pravdarske strasti velikega ljudskovzgojnega pomena. V njej ima gorenjski človek svojo pravo podobo: grčav, trmast, neuklonljiv na zunaj, skrito na dnu srca pa dober ko kruh. Belolasi ded Primož je poosebljena vest in stara, večnoveljavna modrost, ki ob tragični starčkovi smrti praznuje svojo največjo zmago. Ob primerjavi tega zadnjega natisa s knjižno izdajo (1919, ko ji je Finžgar napisal tudi tople besede na pot) moremo ugotoviti le nekaj jezikovnih izboljšav.

»Razvalina življenja, ljudska drama v treh dejanjih« (1921) predstavlja v Finžgarjevem ljudskovzgojnem dramskem ustvarjanju vrhunec: kaže zle posledice slepo in kupčijsko sklenjenega zakona, ko nesrečno ženo tik pred zakonolomstvom zadavi mož. Nad strastnim kopičenjem premoženja in brezupnim mrtvičenjem srca leži ko senca od začetka do konca prekletstvo alkohola, ki v življenju uničuje lepoto, poštenje in čast. Iz romantičnih prvin gorenjskega »Divjega lovca« je tako Finžgar napravil pot v skrajni realizem občeslovenske »Razvaline življenja«, ki s svojimi krepkimi ljudskimi reki in izrazi neposredno prepričuje in osvaja.

Finžgarjev dialog je sočen, duhovit, izklesan, preprost. Njegov jezik je bogata in nazorna ljudska govorica. Osebe so življenjske, čeprav sem ter tja rahlo idealizirane, in predstavljajo vrsto naših klasičnih kmetjskih tipov. Pot do bodoče slovenske drame vodi iz Cankarjeve ostro idejne in Finžgarjeve realistične dramske umetnosti.

V. Beličič.

Prežihov Voranc: Samorastniki. Koroške povesti. Naša založba. Ljubljana 1940. Str. 220.

Prežihov Voranc je nastopil v knjižni obliki prvič l. 1926. (tedaj s pravim imenom), ko je I. zvezek marksistične Leposlovne knjižnice prinesel njegove »Povesti«. V uvodu je avtor označen kot »delavec na kmetih«, ki »pozna torej življenje naše delavske in kmetске množice« in »kot pisatelj slika borbo delavca za delo in kmeta za zemljo«. Knjiga obsega pet črtic, ki so kljub pretežni in značilni avtobiografičnosti le povprečno izdelane.

Drugič se je pojavil l. 1935. v »Sodobnosti«, kjer je v štirih letih objavil šest oblikovno dovršenih in svojstvenih kmečkih povesti. Pridružil jim je eno iz prejšnjega desetletja in eno novo ter jih letos izdal v knjigi, ki jo je nazval po zadnji povesti o devetih »samorastnikih« — nezakonskih otrocih.

Lani (1939) je izšlo njegovo obsežno delo (sredi med romanom in reportažo) »Požganica«, slika gospodarskih in političnih razmer na vzhodnem Koroškem med Mežico in Velikovcem v času razpada Avstrije do nesrečnega plebiscita. Knjiga prinaša kot širši koncept slovenskega epa mnogo lepega in novega, vendar ima bolj ali manj očitno materialistično tendenco.

»Samorastnikom« kot tretji knjigi Prežihovega Voranca je napisal Josip Vidmar 9 strani uvoda, v katerem označuje pisatelja in svojstvenost njegovega dela, primerjajoč ga na koncu z Miškom Kranjcem. Izrazito pohvalni Vidmarjevi sodbi o »Samorastnikih« je treba dati nekaj misli in pomislekov.

Svet Prežihovega Voranca je pokrajina med Obirjem, Peco, Olševo, Svinjsko planino, Uršljo goro, Pohorjem, Dravo, Velikovcem, Podjuno. Ta zemlja je hribovita, porasla z gozdovi, posuta z bornimi samotnimi kmetijami, tu premočvirna, tam presuha, daleč od prometnih zvez in središč. Ljudje so ali kmetje ali tesarji ali oboje. Živijo ob neprestanem težkem delu, trpljenju, pomanjkanju in skrbem, vsi globoko zakoreninjeni v rodno grudo. Tipični ljudje materije: zemlje, kruha in krvi! Njih čustveno življenje sploh ne pride do izraza, med njimi ni časa zanj; kaže se le sem ter tja v dejanju. Otroci doraščajo kot pastirji pri bogatih kmetih ali pa so doma vpreženi od prvih let. Strašna resnost boja za obstanek jih vse prepaja. Ženijo se iz čisto gospodarskih nagibov. Zakon, obilo blagoslovljen z otroki, je trden, zamolklo svetel v poveličanosti trpljenja. Včasih stavi ovire razmahu posameznika: tedaj izbruhne v človeku elementarni, nepremagljivi gon po razdajanju, po krvi, težnja, ki je za svojo izpolnitev pripravljena prenesti največje žrtve. Tedaj je tudi ljubezen matere do otrok povsem nagona, ponosna in samozavestna.

Vrsta tipov, ki nam jih riše pisatelj, je zelo pestra, vendar so ti tipi nekako povezani v enovito podobo pokrajine. Dihurji (»Boj na požiralniku«) se borijo z mlakužasto zemljo, pretepajo živino in otroke, garajo noč in dan, da bi prišli do njive za krompir (»krompir je bil podedovana dihurska strast«). Okvirna avtobiografska zgodba jetnika-ubijalca Tila Oplaza (»Jirs in Bavh«) o težavah kmečkega stanu, o rubežnikih. Polnokrvna in delavna Radmanca (»Ljubezen na Odoru«) pusti starega moža in sedem otrok ter odide z osmim k tesarju Voruhu. Svetneči Gašper (»Pot na klop«), razuzdanec, pijanec in preklinjevalec, pride star in bolan k skopuškem Vožniku umirat. Fretarji Čarnoglavi (»Prvi spopad«) čutijo strašen napon telesnih sil ob prvem srečanju s pošastjo mlatilnico. Sedemdesetletni tesar Žvap (»Odpustki«) na smrtni postelji prejema dobrine od svojih znancev in jim v zameno odpušča grehe, ki so mu jih storili. Borovnik (»Vodnjak«) štiri tedne trmasto in uporno koplje vodnjak, dokler ga globoko v jami ne zalije voda. Okvirna povest o Karničnikovem Ožbeju in lepi hudabivški Meti (»Samorastniki«), o njuni nepremagljivi ljubezni in strasti, ki rodi devet nezakonskih otrok.

Nazornost teh kmečkih povesti in značajevk, kakršne sta v slovenski književnosti gojila predvsem Tavčar in Kersnik, je izredno živa. Lirike, če odštejemo redke, a lepe opise prirode, v njih ni nobene. Pripovedovanje je

skopo in sočno. Osebe so v nasprotju s Kranjčevimi redkobesedne, malokdaj modrujejo, temveč žive iz polnih gonov. Njihovo življenje je čisto telesno v vsej svoji tegobnosti, mestoma odurno primitivno. Prežihov Voranc je odličen epik-realist, ki pa izrazno, opisno in tudi snovno često zaide v skrajn naturalizem.

Tako se v našo književnost uvaja nova slovenska pokrajina: vzhodna Koroška. Poleg vrste lepih provincializmov prinaša knjiga mnogo lokalizmov, raztolmačenih pod črto, ki bodo zanimali jezikoslovca. Žal »Samorastnikom« zmanjšuje umetniško vrednost socialno-prevratna tendenca, ki se kaže ali kot propagandistična kritika obstoječega družabnega reda (»Jirs in Bavh«) ali kot poveljevanje svobodne ljubezni (»Ljubezen na Odoru«, »Samorastniki«) ali kot simbolizirana zmaga proletariata nad kapitalizmom (»Samorastniki«). V zvezi s tem utegne biti tudi pogosto smešenje verskih čustev in vrednot.

Josip Vidmar piše v svojem uvodu, da je sedaj Koroška dobila svojega pesnika. Poznavalci tega kotička slovenske zemlje pa bodo lahko ugotovili, da to žal še ni res. Res bo takrat, kadar se bo Prežihov Voranc otresel spon, ki ovirajo njegovo zlato pero. Šele tedaj bo pisal prav in resnično o koroškem ljudstvu, ki samega sebe niti v »Požganici« niti v »Samorastnikih« ne more spoznati, a ki želi, da bi v njem našlo svojega pesnika, katerega obilne vrline bi se blestele in klicale po ljubezni, njegove slabosti pa vzbujale voljo do poti navzgor.

V. Beličič.

Francè Kidrič, Prešeren 1800—1838. Življenje pesnika in pesmi. Tiskovna zadruga v Ljubljani. 1938. Str. CDXXIII.

Zanimivo, toda v osnovi izumetničeno — ker preveč formalistično — pojmovanje Prešerna, ki ga je prineslo sicer zelo skrbno Žigonovo delo (»Francè Prešeren — poet in umetnik«, Celovec 1914, in »Prešernova čitanka v dveh knjigah«, Prevalje 1922), je moralo prej ali slej dobiti psihološko korekturo.

Univ. prof. Kidrič je že 1936 izdal »Prešerna I. Pesnitve. Pisma«, dve leti kasneje pa II. knjigo svojega dela za Prešerna, ki prikazuje telesno in duševno življenje pesnikovo do 38. leta. Doba osem in tridesetih let pa je zajeta tako na široko in do podrobnosti natančno, da je »biografija« obenem književna zgodovina obravnavanega razdobja. Prešeren je v okviru sodobne družbe in evropskih socialnih, gospodarskih, političnih ter kulturnih, predvsem literarnih struj prikazan brez vsake škodljive patetike. Upoštevanje značaja, teženj, slabosti in vrlin, radosti in bolečin, upa in straha, odnosa do miljeja nam je genialnega Slovenca približalo, napravilo človeško razumljivega in zato dragega, ne da bi ga bilo pri tem ponižalo. Plastična in realna Prešernova podoba je bila za naš čas potrebna.

Razgled (8 str.) se bavi z evropskimi knjižnimi tokovi in z domačo prevodno literaturo, kakršna se je kazala po vsebini in obliki v času rojstva Ribičevega Frenceta, ter vsebuje uvod in okvir za življenjepisno podobo našega pesnika.

Gradove svetle zida si v oblake (40 str.) imenuje avtor prvo razdobje Prešernovega življenja, ki se zaključi z odhodom na Dunaj (1821): opis Vrbe in njene okolice, Ribičeve družine in njenih pomembnih sorodnikov, pesnikovega bivanja pri stricu Jožefu na Kopanju, šolanja v ribniški trivialki

in v Ljubljani, Frencetovega duševnega in telesnega razvoja, njegove seznanitve s Čopom in Smoletom ter obče kulturnih razmer na Slovenskem v tistih letih.

Ko bi bil od konca to vedel, kar zdaj vem (34 str.), tako potoži pesnik staršem 24. maja 1824 z Dunaja in s tem označi bolest življenjskih spoznanj v času visokošolskega študija (1821—1828), ko se začne odmikati od privzgojenega katolištva. Prešeren se v Klinkowströmovem zavodu seznani z A. Auerspergom, doživi prvo razočaranje ob hčerki dunajske vdove in se prične bližati Dolenčevi Zaliki. Ob skromnih književno prevodnih pojavih (Kuralt, ljubljanski bogoslovci, Slomšek, Dajnko, Metelko) nastanejo prve pesmi esteta Prešerna; prvo objavljeno prinese 1827 *Illyrisches Blatt*.

Kjer hodi, mu je s trnjem pot posuta (168 str.) je imenoval Kidrič razdobje od vrnitve z Dunaja do srečanja z Julijo (1828—1833). Prikaz gospodarske, kulturne, narodnostne in stanovske podobe Ljubljane v 30. letih minulega stoletja se čita kakor uvod v zgodovinski roman. Oblike družabnega življenja in njega predstavniki so pestro označeni. V ljubljansko družbo pride Prešeren, ki mu bodo erotična lirika, frajgajstovstvo in močna seksualnost kmalu postali nevarni. Kot odvetniški koncipient se bliža Lavram, predvsem »Nemškuti« iz Gradca. V maju 1832 je pri advokatskem izpitu ocenjen z najnižjo še pozitivno stopnjo, kar bo zanj vse življenje usodno. Jeseni 1829 se začno priprave za prvi letnik »Čbelice«, nakar sledi pravda za slovenski črkopis. Prešeren prebira klasično in sodobno književnost, ob Čopovem mentorstvu študira španske, italijanske renesančne in druge pesniške oblike in jih z največjim uspehom uvaja v slovensko pesništvo. Pesmi iz te dobe nam kažejo Prešerna kot zamišljeno elegičnega, iskreno izpovednega in duhovito zbadljivega poeta. Kidrič uporabljene pesniške oblike in skupine podrobno razčlenjuje in pojasnjuje, hkrati pa zavrne matematično arhitektoniko, ker zanje ne najde dokaza, kakor tudi mistiko števil, ki se je v naši starejši književni zgodovini pojavila ob sedmerodelni kompoziciji Gazel in Sonetov nesreče. Ko se avtor pomudi še pri Prešernovih pesniških sredstvih in njegovem odnosu do narodne pesmi, preide h »Kranjski Čbelici« in opiše boje posameznih knjižic s cenzuro. Nazadnje v zvezi s Čopovim člankom o zgodovini slov. književnosti, z Murkovo slovnico, s pismi Janeza Čopa iz Milana, s tiskano oceno Čelakovskega in s prevodi posameznih pesmi iz slovenščine ugotovi veliko Prešernovo slavo.

Vse misli izvirajo iz ljubezni ene (138 str.) je pesnikova oznaka tzv. »Julijine dobe« (1833—1838). Primčeva hčerka je živo orisana kot bogata, a sicer povprečna Ljubljanka, ki jo Prešernove pesmi prej dražijo in žaliyo nego bude odzivno ljubezen. Prosilec vidi edino rešitev v osamosvojitvi, a v treh letih dvakrat propade kot prosilec za samostojno advokaturo. Crobathov koncipient spozna poleti 1834 v Ljubljani mladega entuziasta Vraza, čigar problem se tedaj začinja. V letu 1835. zadeneta pesnika dva najusodnejša dogodka: nenadna smrt nenadomestljivega Čopa in skrivna zaroka Julijina. Slomšek, Kastelic, Vraz, Korytko in drugi so mu bolj znanci. V času največje duševne stiske postane pozoren na Ano Jelovškovo. Zasleduje domače literarno življenje, se seznani s Kollárjevimi idejami in z ilirizmom. Njegov odnos do

slov. preroda postaja intimnejši in v estetskem oziru kritičnejši. Zaradi očitkov nemoralnosti Prešernovim pesmim in v zvezi z abecedno vojsko izide 4. knjižica »Čbelice« šele po dolgih cenzurnih bojih z enoletno zamudo. Kidrič poda prerez tedanje slovenske tiskane besede, oceni vrednost štirih Vrazovih pošilk v Ljubljano in obširno spregovori o abecedni vojski. Presodi Prešerna tega razdobja kot pesimista in vsestransko razčleni ozadje, nastanek, obliko, vsebino, smisel in objavo pesmi »Julijine dobe«, ki vsebujejo dva vrhova: Sonetni venec in Krst pri Savici. Ob »povesti v verzih« se avtor odloči za sodbo, da je pesnitev le izraz kratkotrajne pesnikove depresije. Določiti skuša Prešernov delež v Korytkovem delu za slovensko narodno pesem, nato ostro zavrne vplivologijo, označi »matematično simetrijo« in simboliko števil kot slučajnost in končno prikaže pesnika na vrhuncu ustvarjalnih sil. — Sledi še 28 strani opomb.

To je v kratkem vsebina obširnega življenjepisa, ki še ni končan.

Jezik in slog Kidričevega »Prešerna II« sta znatno lažja kakor v »Zgodovini slovenskega slovstva«; lahko rečemo, da je tu vzorna znanstvena slovenščina. Tudi način obdelave je nujno drugačen kakor v »Zgodovini«, ker je od začetka do konca osrednja in glavna pozornost posvečena geniju Prešerna, čeprav je znanstvenikov pogled tako vseobsežen, pronicav in kritičen, da se človek čudi.

Kidričeva znanstvena metoda je povsem pozitivistična. Kot taka a priori izloča vsak pojav, ki bi ne bil v vzročni zvezi z drugimi naravnimi pojavi. Vprašanje je, ali nam taka metoda vsestransko zanesljivo in zadovoljivo razloži genialnega pesnika, čigar duševni svet je tako svojstven in težko doumljiv in čigar ustvaritve si idejno večkrat nasprotujejo.

Kdor vsaj približno pozna množino tiskanega gradiva o največjem slovenskem pesniku in njegovi dobi, bo vedel, koliko ogromnega truda, dela, kritične presoje, natančnosti in vztrajnosti je bilo treba ob pisanju »Prešerna II«. Kidrič je tu pa tam ob zavračanju drugačnih prejšnjih razlag (Žigon, Puntar...) duhovito polemičen. Kljub eventualnemu ugovoru nekaterim trditvam (n. pr. o vsebinskem vplivu italijanske književne renesanse na pesnika) bo Kidričev Prešeren odslej merodajna realno-človeška podoba našega genija.

Knjiga je izvrstna po opremi, vendar so posamična poglavja brez vmesnih naslovov, različnega tiska ali obrobni opazki spričo svoje obsežnosti za povprečnega izobraženca manj pregledna, kakor bi si tak človek želel. On bo zato iz kronoloških potreb še rad previdno segel tudi po Žigonovem delu; če bo pa hotel dobiti Prešernov izvirni tekst, pa po Glonarjevi izdaji.

Želimo, da bi Kidrič kmalu izdal še Prešerna III, od 1838 do 1849.

V. Beličič.

Milko Kos: Srednjeveški urbarji za Slovenijo, 1. zv.: Urbarji salzburške nadškofije. Izdala Akademija znanosti in umetnosti v zbirki: Viri za zgodovino Slovencev 1. knjiga 1939.

S kritično objavo urbarjev, ki jih je začel izdajati in jih bo nadaljeval M. Kos, bomo dobili priročnik tistih virov, ki so najpomembnejši za zgodovino slovenskega naroda: saj so urbarji v prvi vrsti zrcalo gospodarskega in

socialnega razvoja našega kmeškega stanu, ki je bil v preteklosti še v večji meri predstavnik slovenskega naroda, kot je danes.

Prvi zvezek srednjeveških urbarjev za Slovenijo ne obsega le kritične objave urbarskih tekstov za salzburško nadškofijo, ki jim je pisec odredil mesto zadaj na str. 71 do 134, temveč je opremljen tudi z obsežnim predgovorom in uvodom. Tu je označen pomen urbarjev kot zgodovinskih virov, navedena časovna meja navzgor, do katere bodo segali priobčeni urbarji (l. 1500) ter na str. IX do XXIV po hronološkem redu naštet in opisani najstarejši urbarji za slovensko ozemlje, njihova ev. izdaja in literatura, kjer se že omenjajo, in arhivi, biblioteke ali muzeji, kjer so shranjeni.

V uvodnih poglavjih na str. 1—68 sledi najprej opis urbarjev za salzburško posest na Štajerskem, ki so priobčeni v tej knjigi (iz 1309, 1322 in 1448), nato pa je pisec v daljših izvajanjih praktično pokazal, kako dragoceni so urbarski podatki, ko je prav s pomočjo urbarjev izčrpno očrtal zgodovino razvoja salzburške posesti na Slovenskem.

To posest loči v dve področji: v štajersko Podravje in štajersko Posavje. V obeh področjih pa razlikuje starejšo od mlajše posestne pridobitve. V štajerskem Podravju je Ptuj z okolico označen kot jedro salzburške posesti, v Posavju pa Rajhenburg z okolico. Medtem ko podravsko jedro predstavlja še pred ogrskimi vpadi pridobljeno in po ogrskih vpadih obnovljeno posest, je bila dobljena rajhenburška posest v 11. stol. od rodu grofice Heme. Starejša posest je postala izhodišče za pridobivanje nove zemlje. Kot nekak časovni mejnik med jedrom salzburške posesti v Podravju in Posavju ter med mlajšo pridobitvijo v obeh teh področjih je mir iz l. 1131., ki ga je sklenil salzburški nadškof Konrad z Ogri, da bi ti prenehali z napadi na jedro salzburške posesti. Po tem miru so ogrski napadi res prenehali, s strani salzburškega jedra pa je prav tedaj začela živahna politična in kolonizatorična penetracija v smeri proti ogrski meji, ki je trajala do 13. stol. in je ustvarila mlajšo salzburško posest. V Podravju je ta posest segala do črte Središče—Ljutomer, v Posavju pa v kot med Sotlo in Savo. K opisu meje salzburške posesti je pisec dodal knjigi dvoje nazornih zemljevidov.) Ko omenja, da so istočasno štajerski deželni knezi severno od salzburškega Podravja potisnili mejo na črto Radgona—Ljutomer, je na ta način predočil izoblikovanje ogrsko-nemške državne meje v tem delu slovenske zemlje.

Nove salzburške posestne pridobitve je Kos premotril še s toponomastičnega stališča in se dalj časa pomudil pri krajevnih imenih mlajšega načrtno koloniziranega salzburškega ozemlja (krajevna imena na -ci, -ovci v Podravju ter na -dol v Posavju).

Pri opisu posestnega stanja je posebej poudarjena drobitev obmejnega ozemlja v majhne fevde, s čimer so salzburški nadškofje zasledovali posebno taktiko. Vsak imejitelj fevda je bil dolžan braniti zemljo; torej čim več je bilo fevdnikov, tem več branilcev obmejne posesti. V tem oziru je še posebno zanimiva ustanova t. zv. strelcev. Večji fevdi so obstajali le v starejšem delu salzburške posesti, ki je bila od meje odmaknjena, pa tudi tukaj pravi, da se je malokateri imejitelj salzburške zemlje povzpел do večje moči (n. pr. ministeriali v Ptuj, v Rajhenburgu in gospodje žovneški — celjski grofje v štajerskem Posavju).

Ko je pisec podal opis meje, kolonizacije in posestnega stanja, je prešel k škofovski upravi, kjer omenja posamezne urade in njihove prejemke, ki so jih ti dobili za opravljanje službe. Največ se pomudi pri problemu slovenskih županov, katerih izvor in položaj je v znanstvenem svetu izzval že precej literature, v kateri je zastopanih v glavnem dvoje naziranj: Peiskerjevo in Dopschovo. Prvi gleda v županih ostanke neke socialno višje plasti, ki je gospodovala nižjemu sloju, drugemu pa so župani le nižje vrste gospodarsko-upravni uradniki zemljiškega gospoda. Kos je podprl Dopschovo naziranje, dodal pa je k temu vprašanju še nekaj novih osvetljenj, ki pojasnjujejo tudi Dopschu v urbarjih ne popolnoma jasna mesta. Tako n. pr. omemba župana kot edinega prebivalca opustele vasi. Komu naj uraduje? — vprašuje Peisker. Kosu prav taka mesta v urbarjih dajo priliko, da še bolj poudari pravilnost Dopschovega naziranja, češ da je v takem primeru misliti še na posebno funkcijo župana-uradnika, ki naj v opustelo vas privabi nove koloniste. Da je to župan v resnici izvedel, so Kosu dokaz urbarji mlajšega datuma, ki v prej opustelih vaseh zopet omenjajo kmete. Kosovi doneski k županskemu vprašanju v tej knjigi so tem večjega pomena, ker vsa temeljnima Peiskerjevim in Dopschovim ugotovitvam sledeča literatura, katero on omenja, ni v ta problem prinesla nič bistveno novega.

Pri poglavju, ki je namenjeno opisu prebivalstva, je med drugim zanimivo predložil, kako je bilo številčno gibanje prebivalstva h koncu 15. in v začetku 16. stoletja, ki se more v urbarjih ugotoviti, v tesni zvezi z različnimi gospodarskimi krizami in elementarnimi neizgodami, ki so izpričane tudi v drugih virih. Pri presoji narodnosti s pomočjo imen in priimkov pa poudari potrebo izredne previdnosti pri tem postopku, opozarja pa na tem mestu tudi na vrzel v naši historiografiji, ko pravi, da še nimamo napisane zgodovine slovenskega imena in priimka. Prav zaradi tega je njegovo razmotrivanje o krajevnih, osebnih in ledinskih imenih kot pripomočkov za ugotovitev narodnosti tem večje vrednosti.

V posebnem poglavju nam pisec predloži vrsto ter višino dajatev in služnosti, zavrača napačno pojmovanje Peiskerja in Dopscha o t. zv.orni tlaki ter pripominja, kako pogosteje se v urbarjih proti koncu srednjega veka javljajo dajatve in služnosti, preračunane v denarno dajatev — znak prehajanja od naturalnega k denarnemu gospodarstvu.

H koncu uvodnega dela spregovori še nekaj o postanku salzburških urbarjev, pri čemer navede politične in gospodarske razloge, ki so privedli salzburške nadškofe do tega, da so ugotovili posestno stanje. Andrej Šarc.

Eda Stadler: Pravljica. Primerjalna studija (Separatni odtis iz »Etnologa« XII, glasnika Etnografskega muzeja v Ljubljani), Ljubljana 1939. Str. 27 (+ 5).

Stadlerjeva govori v svoji razpravi, pisani na pičlih sedem in dvajsetih straneh, ob številno nabrani literaturi in z daljšim izvlečkom v angleščini, o pravljici (fairy-tale) najprej na splošno, nakar poda definicijo pravljice. Dalje skuša pojasniti bistvo te vrste ljudske poezije ob razliki od bajk in pripovedk in poda stilistične značilnosti pravljic.

V drugem poglavju govori o postanku in izvoru pravljic v pradavnini. O tem so nastale že različne teorije, ki so jih pač dale različne metode znan-

stvenega raziskovanja pravljice: brata Grimma, utemeljitelja znanosti o pravljici, za njima Uhland, Müllenhoff in drugi so si razlagali izvor pravljic iz starih epov in mitov (mitološka teorija). Podlaga tej šoli je romantično-mistična teorija o ljudstvu-poetu. Theodorju Benfeyju, göttingenskemu sanskritistu in utemeljitelju znanosti komparativnega raziskovanja pravljice je Indija izhodišče pravljичnega sveta. To je tako imenovana teorija o enkratnem postanku pravljice, za katero sta dala temelje že Grimm, smer in pot pa je pokazal Benfey, ki je pri tem pripisoval važno vlogo budistom. Migracija se je vršila v dobi križarskih vojn. To teorijo migracije so prav tako kmalu ovrgli kot prvo, saj je z njo bila uničena vera v originalno pravljico pri drugih narodih (posebno oprijemljiva zmota pri Rusih-Stasov). E. B. Tylor in Andrew Lang sta zagovarjala teorijo poligeneze, večkratnega postanka pravljice (po Wundtu in Bédierju). Ta etnološka oziroma angleška antropološka šola ali teorija socialnih razmer predpostavlja vsemu človeštvu skupne motive.

Različnost vseh teh teorij, ki jih moderni razlagalci uporabljajo eklektično, saj je v vsaki nekaj resnice, nam pisateljica pokaže na izbranem primeru o Trnjulčici.

Pri študiju pravljice moramo zelo dobro razlikovati med pravljico samo in med pravljичnim motivom (primera: »Gosja pastirica« in »Morska deklica«), poudarja pisateljica.

V drugem — največjem delu razprave — prinaša pisateljica kratek pregled pravljic in pravljичnih zbirk iz vseh dob in časov, ki so važne za razvoj pravljic v orientu in v Evropi. Tako jih našteva od najstarejših iz l. 3000. pr. Kr. pri Babiloncih in dalje pri Egipčanih, Hebrejcih (kralj Salomon), Indijcih, ki so imeli največ pravljic; pri Arabcih (Tisoč in ena noč), Grkih in Rimljanih (Amor in Psyche) do Italijanov, ki so prvo zbirko izdali v Evropi (1550). Od tedaj zasleduje rast pravljичnega blaga pri Francozih (Perrault), Angležih in Nemcih, pri katerih sta največjo zakladnico pravljic izdala brata Grimm v *Kinder und Hausmärchen* (1812). Ta je dala povod za eno najvažnejših razprav o pravljici: J. Bolte in J. Polivka: *Anmerkungen zu den K. u. H.-märchen der Brüder Grimm* in velja za izhodišče študija o pravljicah.

Ko Stadlerjeva še na splošno omeni številnost zbirk pravljic pri Slovanih, ki imajo ogromen, a neizrabljen pravljичni zaklad, zaključi takole: »Pravljice (pa) najdemo v vseh časih in pri vseh narodih. Ljubijo in razumevajo jih vsi narodi v vseh dobah. Za vsak narod so pravljice narodni zaklad in dolžnost narodov je čuvati ga v največji skrbi. Dandanes pravljice niso več žive duševne dobrine narodov. Pri pravljicah moremo videti isti pojav, kot smo ga videli pri ljudskih knjigah: da je ura znanstvenega zbiranja ljudske poezije obenem tudi smrtna ura zanjo.«

Škoda, da Stadlerjeva za svojo študijo o pravljici, kakršnih smo Slovenci pač še potrebni, ni imela pri rokah bolj izbranega in sodobnega znanstvenega materiala (ne toliko zbirk pravljic samih), da omenim n. pr. samo delo, ki je celo v Ljubljani na razpolago: Albert Wesselski, *Versuch einer Theorie des Märchens*, izšlo v Pragi 1931 kot 45. zvezek *Prager Deutsche Studien*. Kar Stadlerjeva navaja v svoji študiji kot z muko nabrano snov iz številne literature, bi z lahkoto že našla v temeljitem ekscerptu v ime-

novani knjigi, ki je tudi kot primerjalna študija mnogo izčrpnjša v podatkih in to celo iz novejšje dobe. Ako bo pisateljica naknadno dobila to delo v roke, bo sprevidela, da je isto pot opravila po velikanskem ovinku in seveda še z nezadostnimi sredstvi in močmi. Bolj bi nam bil v slovenščini dobrodošel pregleden ekscerpt iz Wesselskega, četudi si njegove filozofske teorije ne bi prisvojili in čeprav bi se tak pregled ne mogel smatrati za kakšno znanstveno delo. V poznanje zanimive knjige omenjam samo nekaj posebnosti iz nje.

Wesselski skuša v svoji knjigi, v kateri se striktno drži induktivne metode ter vedno pričenja tezo najprej z mnogimi primeri in variantami, upoštevajoč n. pr. tudi aitiološke zgodbe in zgodbe iz živalskega sveta, omejiti pravljico ne samo po vsebini, temveč tudi po obliki od drugih pripovednih vrst. Poleg pravljice (*Märchen*, *Wundererzählung*, ki temelji na veri v čudeže in vsebuje čudežne motive) in mita (ki vsebuje motive blodnje, *Wahn*motive, t. j. kar ni bilo res in ni resnično) operira še z izrazom *Märlein* (ki je umetna oblika in uporablja samo kolektivne motive) ter deli ljudsko pripovedno blago v preproste (zgodbo, kot jo primitiven človek pové) in v umetne oblike (mit, legenda, *Märlein* in pravljica). Na tej novi osnovi stoji zgradba njegove teorije. v tem smislu postavlja Wesselski tudi svojo definicijo pravljice (stran 196): »... da je pravljica, ta stvarna umetna oblika pripovedovanja, ki poleg kolektivnih motivov uporablja tudi čudežne motive, v kolikor to zahteva razvoj dejanja, prišla iz orientala kot usedlina tamkajšnje *Märlein*.« Če pravljico ali *Märlein* dalje pripovedujemo, dobimo preprosto obliko navadne zgodbe. Pravljica se torej med ljudstvom pokvari in končno razpade.

Definicij pravljice imamo pač že več (Grimma, Thimme, Van Gennep, Bolte, Aarne i. dr.) — saj vlada že v uporabi pojmovne oznake »pravljica, pravljčni« velika samovolja —, a vse so nepopolne in zato velja za njih najbolj trditev Wesselskega, da se še do danes ni posrečilo kakšni definiciji pojma pravljice pridobiti splošnega priznanja.

Poleg že zgoraj imenovanih teorij o pravljici, ki jih Wesselski vse kritično premeri, spoznamo pri njem še finsko šolo, ki je sedaj v veljavi in ki temelji na primerjalnem folklornem raziskovanju. Utemeljitelj te šole je Kaarle Krohn, prvo formulacijo pa ji je dal Antti Aarne. Od Grimmov izhaja v njej kriterij, da je pravljica iz ljudskih ust. Važna je geografsko-historična (migracija po geografskem redu) metoda dela, ki temelji na tezi o enotni in harmonični praobliki pravljice (logična in estetska enota). Iz Aarnejeve teze je postala pri Krohnu delovna hipoteza (o popolni praobliki).

Wesselski hodi pri svojem poizkusu nove teorije pravljice nekako srednjo pot, po kateri je med takimi skrajnostmi pač najbolj varno in uspešno hoditi. Kar je dobrega, privzame zase.

Zelo zanimive podatke prinaša Wesselski o načelih, ki so vodila zbiratelje pravljic, n. pr. brata Grimma, ki sta izločila, kar se ni ujemalo, in vrnila, kar se jima je zdelo skladno. Proti takemu prenašanju ljudskih umetnin sta nastopila že Achim v. Arnim in Goethe. Grimmovo delo imenujejo nekateri kar mistifikacijo in grotesko. Prodrli je E. Hoffmann-Krayer s trditvijo, da ljudstvo samo poustvarja, a ne ustvarja. Za pravljico torej velja tudi, da jo vedno le posamezniki pripravljajo, ohranjajo in širijo, da kolektiv ne dela nič tega.

Njegova sodba o Grimmovih pravljicah je v smislu njegove teorije naslednja (str. 115): »Grimmove pravljice so umetna oblika, čeprav temeljijo na ljudskem ustnem izročilu ali ljudski književnosti, ne samo stvarna umetna oblika, ki bi jo poleg tega mogli imenovati tudi kot jezikovno umetno obliko, temveč literarna umetna oblika, ustvarjena ne samo z umetno, temveč z umetniško zvezo motivov in izpeljana ne samo z jezikovnimi sredstvi ljudstva, temveč tudi s stilnimi in izraznimi sredstvi literarne kulture, prikrojena seveda ljudskemu, celo otroškemu svetu. V Grimmovih pravljicah je ustvarjena ljudska umetna oblika pravljice, ki se razlikuje od absolutne umetne oblike, tako imenovane umetne pravljice ali novelistične pravljice ali pravljичne novele, samo v enem, od česar pa zavisi drugo: ljudska umetna oblika se veže (in se pri tem odpoveduje svobodi domišljije) na izročilo, čigar bogastvo jemlje seveda od vsepovsod, in pripoveduje v jeziku, ki je temu izročilu primeren.«

Po kritični obdelavi Wesselskega o teorijah pravljice bi torej marsikatera, samo privzeta, historična trditev Stadlerjeve izgubila svojo vrednost, kot na primer glede obsega pravljичnega zaklada pri raznih narodih.

Na mnenje Stadlerjeve, da so Judje mnogo prepobožni za pravljico, bi ponovil, kar pravi Mojzes Gaster (rojen v Romuniji): »Ta religiozna vera — izraz jemljem v najširšem smislu — je eden izmed najvažnejših momentov v zgodovini izvora in razširjenja pravljič, kar so dosedanja raziskovalci sistematično zanemarjali. Ni nam treba iti daleč, da najdemo vzrok za to: evropske ljudske pravljice, posebno še v modernih zbirkah, so izgubile religiozni element, če ne povsem, pa vsaj večinoma; čim dalje proti vzhodu gremo, tem bolj stopa religiozni značaj pravljice v ospredje. Na zahodu so smela od nadnaravnih bitij ostati le nekatera; ravno ta so še dovoljena in čakajo na slovo. Njihov svet je izginil in v naših pravljicah srečujemo samo še bitja, ki v grobih verskih oblikah še niso izumrla. Ljudska mitologija južnih Slovanov ali Albancev ali Grkov ali Romunov je mnogo bogatejša kot mitologija kakšnega zapadnega ljudstva, in zato so njihove pravljice bolj polne, bogatejše, bolj žive in, vsaj zame, prvotnejši obliki bližje kot v kakšnih bledih nasprotnih podobah v zapadnih izročilih.« In Wesselski mu pritruje.

O celoti razprave bi rekel, da je kompilacija stvari, ki so že davno do podrobnosti obdelane in za katero je bila z mnogo energije celo literatura nekritično izrabljena, ker je, verjetno, manjkalo kritično mentorstvo. Zaradi nekaterih omenjenih stvarnih pomanjkljivosti in nesodobnosti ima študija značaj še nedognane seminarske naloge. Podana je raztrgano (miselno prehitjevanje) in nesistematsko, pisana tu in tam s poetičnim navdihom, kar je pisateljico zaneslo, da ni več v strogi znanosti. Jezik kaže nekaj grobih pravopisnih napak v izrazih in oblikah, kot: vsled, slučaj namesto primer, napram, posluževati se, občutevati, sigurnost, nahajati se, vzgled, nebroj, svežejši, gozd bodečih trnjev; novi pravopis pozna n. pr. celo samo obliko »študija« in ne »studija«, kar ima pisateljica že kar v naslovu, tudi sklanjatev »od bratov Grimm« (ponovno!) ni slovenska (ker v ušesih zveni nemška sklanjatev, si je treba vzeti slovenski primer za preizkušnjo!). Več zaporednih stavkov s »pa« tudi moti smisel.

Leopold Stanek.

Redne knjige Matice Hrvatske za l. 1939.

Matica Hrvatska, ki bo kmalu obhajala 100 letnico svojega življenja in dela (ustanovljena je bila 10. febr. 1842 kot Matica Ilirska), se je zadnjih deset let nepričakovano razmahnila. Medtem ko je l. 1928. izdala 8 knjig, je izdala l. 1938. že 35 knjig, kar pomeni, da je v enem letu dala več kakor pa Matica Ilirska v vseh 32 letih svojega obstoja (l. 1874. je Matica Ilirska spremenila svoje ime v Matico Hrvatsko)! Lani (l. 1939.) je izdala M. H. z mesečnikom »Hrvatska Revija« 32 knjig, toda po številu tiskanih pol je presegla svojo produkcijo v l. 1938. (Prim. Hrv. Revija 1940, str. 62.)

Med najbolj zanimive in najbolj brane knjige, ki jih že nekaj let po 5 razpošilja Matica svojim naročnikom, moramo šteti književno-znanstveni zbornik »Hrvatsko kolo« (uredila B. Livadić in F. Jelašić, str. 312). »Kolo« ima že svojo določeno obliko in stalen krog sodelavcev, katerim se vsako leto pridruži kakšen spreten novinec. V pričujoči XX. knjigi, s katero je doseglo »Kolo« že mali jubilej, sodeluje 33 avtorjev, ki so prispevali 14 razprav in člankov, 5 novel in črtic in 36 pesmi. Razen tega pa je priloženo 16 strani umetniških reprodukcij iz grafične zbirke zagrebške vseučiliške knjižnice. Torej zares bogata in pisana vsebina!

Na uvodnem mestu je političnofilozofsko premišljevanje dr. V. Kriškovića, ki že četrto leto zaporedoma stoji na čelu »Kola«. Doslej je pisal Krišković v »Kolu« o zatonu demokracije, o povojni Evropi in o vojski ideologij, letošnji esej pa nosi naslov »Po končanem boju«. Članek je bil napisan po zasedbi Češke in skuša razložiti krvavo in grozotno stvarnost l. 1939. »Povijest je zabilježila,« pravi avtor na koncu svojega članka, »da su Slaveni živjeli od poraza, a Nijemci osilili samo od pobjede. Zabilježila je, da su Slaveni žilaviji i uporniji, kad su narodi podložni, nego kad su nezavisni. Lakše ih je slomiti nego držati slomljene« (str. 20). Krišković je danes brez dvoma eden najboljših veščakov v narodnopolitičnih vprašanjih, znanstveno podkovan v državnopravni zgodovini ter vnet častilec angleškega duha in zagovornik moderne demokracije, ki je doma na Angleškem. Zato je tudi najbolj poklican, da piše takšne članke, ki bodo ohranili trajno vrednost.

Prof. dr. A. Dabinović razpravlja o dualizmu v zgodovini, kakor se javlja v razlagi svetovnih dogajanj že od sv. Avguština dalje. Zgodovinska dogajanja so rezultanta med objektivnim stanjem stvari in subjektivno reakcijo. Zato ne moremo sprejeti nobene aprioristične ali enostranske razlage, ko pa je že v človeku samem neki dualizem, dualizem je med stvarnostjo in dojetanjem stvarnosti, med teorijo in prakso, med tem, kar bi moralo biti, in med onim, kar je. — V isto vrsto spada razprava dr. V. Riegerja o idealističnem in naturalističnem pojmovanju zgodovine in gibal družabnega razvoja. Pisatelj pobija nedoslednost in nevzdržnost materialističnega Marx-Engelsovega nazora, češ da so neke materialne produktivne sile glavno gibal zgodovinskega razvoja, priznava pa Marxovo zaslugo, da je prvi v filozofiji zgodovine poudaril pomen gospodarskih faktorjev, ki so jih do tistih dob dostikrat podcenjevali. — Plodni zgodovinar dr. R. Horvat je prispeval članek o kmečkih uporih v hrvatskem Posavju v l. 1653—1656. Zanimiv je tudi članek publicista dr. E. Bauerja o sledovih Hrvatov v 30 letni vojski.

Med literarno zgodovinskimi esei naj omenimo na prvem mestu razpravo univ. prof. dr. A. Barca, ki je z njemu lastno lahkoto in jasnostjo razčlenil povesti Adolfa Vebra-Tkalčevića in določil njihov umetniški in literarno zgodovinski pomen. — Dr. A. Haler, zagovornik Crocejeve estetike in eden najboljših hrvatskih literarnih kritikov, je napisal blesteč članek o Hamletu. Haler poudarja, da je edinole s pesniškega stališča mogoče pravilno soditi in adekvatno dojeti to pesniško delo, nikakor pa ne s kakšnega psihološkega, zgodovinskega, psihoanalitičnega, medicinsko-patološkega ali kriminološkega stališča. Shakespeare je v Hamletu realiziral gnus do življenja, ki se je rodil v preobčutljivi kraljevičevi duši, ko se je nanj zrušila strahota in hudobija človeške podlosti in ko se je izkazalo kot laž in goljufija vse, kar je imel za sveto in vzvišeno: stric mu je ubil očeta in se polastil kraljestva, mati pa je kaj kmalu pozabila ubitega moža in vzela ubijalca; tovariši iz otroških let so stopili v službo zločinskega strica, zalezovali Hamleta in mu stregli po življenju. Iz tega obupno temnega središča je pesnik zasnoval Hamleta, ki je iskal rešitve pred človeško nizkotnostjo na ta način, da se je delal blaznega. Shakespearov Hamlet je tesnobna pesem o strahotah življenja, tesnobne sanje o najnižjih človeških strasteh. — Mladi hrv. pisatelj in slavist Marko Čović razčlenja Budakove kmetske značaje, njihovo razmerje do zemlje in njihov življenjski etos, ki je najlepše izražen v besedah berača Blaževića: »Na kmetih se ti vsak od rojstva uči za človeka.« — Pesnik Vl. Nazor je posvetil topel članek Italijanu Lud. Beccadelliju (1501—1572) in njegovemu bivanju v Dubrovniku, kjer je bil nekaj let nadškof. Beccadelli je bil izobražen humanist, zlagal je pesmi (Nazor je prevel tri njegove sonete) in bil prijatelj Bembov, Tizianov in Michelangelov. — M. Breyer raziskuje žalostno usodo Dubrovčana F. M. Sagrija (1577—1616). — Tudi za nas je zanimiv članek pesnika, kritika in esejista Vl. Kušana o grafični zbirki zagrebške vseučiliške knjižnice. Glavni del te zbirke namreč tvori zbirka kranjskega plemiča in polihistorja Valvazorja (17 foliantov z nad 10.000 listi), čigar knjižnica z nad 10.000 zvezki je že 250 let v zagrebški metropolitanski knjižnici. Drugi del Kušanovega članka pa je posvečen 60 letnici dr. A. Schneiderja, ki je zasnoval in vzorno uredil to grafično zbirko ter jo vodi že 20 let. Dr. A. Schneider pa je prispeval članek o starih mojstrih v omenjeni grafični zbirki in razložil reproducirane podobe v »Kolu«. — Ante Petravić piše o dveh italijanskih romanih Nikole Tommasea, ki je bil po materi hrvatske krvi, Nikolaj Fedorov, popularizator ruske umetnosti med Hrvati, pa o mladinski književnosti in mladinskem gledališču v Sovjetski Rusiji. Sovjetska vlada posveča mnogo truda in skrbi mladinskemu slovstvu in gledališču, ki naj služi vzgoji mladine v komunističnem duhu. Ker pa je tendenca večini del najvažnejša, je umetniška stran zanemarjena in uspeh med mladino negotov. Zato se v zadnjem času vračajo k stari klasični ruski mladinski knjigi, za gledališče pa prav tako predelujejo dela starih ruskih pisateljev.

Leposlovne proze v »Kolu« ni mnogo in še ta je razen Šimićeve novele zelo povprečna. Šimić N., ki ima v zborniku tudi dve pesmi, je dal z novelo »Zid mladosti« ne le najboljšo leposlovno stvar letošnjega »Kola«, marveč doslej morda sploh svojo najboljšo novelo. »Zid mladosti« je pisan

z močno prepričljivostjo, življenjsko resničnostjo in sočnostjo, zato tudi zvoni kakor ulit. Iz muslimanskega sveta sta Nametkova črtica »Inoča«, dosti izvirna po svoji snovi in z efektnim koncem, ter Tabakov »Baksus hodža« (Nesrečni hodža), kjer nastopa tudi neki »Kranjac«, ki mu je odmeril Tabak enako vlogo kot židu. Omenimo naj še feljtonistično pisane »Bilješke« Marka Foteza, ki se vedno bolj uveljavlja v gledališču, in Jakovljevićevo impresijo »Proljetne melodije«.

Pesmi je v »Kolu« 36 in se to nekaterim preveč zdi. Jaz se temu mnenju ne bi pridružil, pač pa bi rekel, da pričujoče pesmi ne prikazujejo pesniške žetve v preteklem letu in da bi bila potrebna nekoliko strožja izbira. Saj ima tudi »Kolo« nekaj močnih pesmi (M. Ujević, Nazor, Kušan, I. G. Kovačić, Korner itd.), vendar se dogaja, da v »Hrvatski Reviji« izide marsikatera pesem, ki je neprimerno boljša od prenekaterih v »Kolu«. Zato bi bilo želeli, da bi »Kolo« med leposlovno prozo in poezijo uvrščalo samo dela trajnejše vrednosti in na ta način leposlovje dvignilo na isto ravan, kot jo ima esejistični del tega elitnega zbornika.

Poleg leposlovja v »Hrvatskem Kolu« je izšel med rednimi knjigami Mihalićev roman »Rakovac u Vinovrhu« (str. 152). Stjepan Mihalić je znan hrvatski pisatelj in je izdal že nekaj zbirk novel. Posebno se je uveljavil pred tremi leti s »Knjigo o Mlaku i drugima« (Matica Hrvatska 1937), kjer je zbral svojo književno žetev od l. 1933. do l. 1936. In takoj moram reči, da me je »Knjiga o Mlaku i drugima« v vsakem oziru bolj zadovoljila kot pa roman »Rakovac u Vinovrhu«.

S pričujočim romanom, kjer Mihalić na podoben način, kot že v nekaterih prejšnjih novelah, obravnava boj med očeti in sinovi, se je moral pisatelj dolgo baviti in je imel zato dosti časa, da bi ga opilil, saj je prvih 30 strani izšlo že l. 1938. v oktobrski številki »Hrvatske Revije«. Na 75. strani svojega romana govori Mihalić o blagoslovu plodonosne fantazije, o onih mogočnih trenutkih dela, ko pero kakor zraslo s podivjanimi prsti ure in ure vročično polni stran za stranjo. Toda ravno »Rakovac u Vinovrhu« ima toliko otipljivih pomanjkljivosti, ki glasno pričajo, da avtor nima dovolj moči za oblikovanje daljšega teksta, pač pa se mu mnogo bolj posrečijo kratke novele in črtice, če jih zna o pravem času dovršiti. Takšni kolikor toliko zaokroženi detajli so tudi nekateri deli »Rakovca«, ki so napravili na bralca mnogo močnejši vtis, ko so izšli samostojno v imenovani »Hrvatski Reviji«, v romanu pa so kar nasilno zlepljeni z nekaterimi drugimi epizodami in nepotrebnimi disgresijami, ki glavnega dejanja niti ne zadržujejo niti ne pospešujejo.

Slaba je tudi karakterizacija oseb, in sam glavni junak Rakovac je tako meglena in nedodelana podoba, neki blede neznane, ki se prikazuje in izginja kakor pravi »deus ex machina«. Tako sta nekoč Jurčić in Šenoa prikazovala svoje osebe, da sta si pomagala iz zadrege. Tudi v delih Vjenceslava Novaka je dosti intelektualizma, tudi mnogo modruje in se dotika najrazličnejših problemov svojega časa, vendar je znal Novak neprimerno bolj organsko zvezati svoja modrovanja z dejanjem samim kot pa Mihalić. Glavni steber starih in preživelega rodu je bogataš Valent Cvitovac, ki s sinom Darkom in hčerjo Trešnjo živi v nekem mestu ob Kolpi — po vsem opisovanju sodeč

je to mesto Karlovac. Cvitovac bi se rad polastil vinovrškega hrastovega gozda, ki ga skuša z raznimi zvijačami dobiti od kmečke zadruge za štiri milijone dinarjev, dasi je vreden sedem milijonov. Pri tej umazani kupčiji ga podpira pretkan odvetnik dr. Ribić, vinovrški rojak in njihov pravni in politični zastopnik. Cvitovčev in Ribićev antipod je Petar Rakovac, ki ima na svoji strani Cvitovčevega sina in hčer, gozdarja Karasa in Bučarja in še nekaj idealne mladine. Rakovac je v Cvitovčevih očeh »propalica i lopov, zakukuljeni smutljivac, prokleti nitkov i ništa« (str. 9). Gozdar Karas je bil upokojen, njegov naslednik Bučar pa prestavljen, ker nista hotela podpisati zvijačne kupčije, Rakovca pa so kot prekucuha zaprli.

V starem Cvitovcu, dr. Ribiću, Blažu Ferčeku in njihovi družbi, ki jo Mihalić opisuje z neprikritim zaničevanjem in sovraštvom, je naslikal pisatelj v najtemnejših barvah svet gnilobe, nasilja in laži. To so ljudje, ki zlorablajo zaostalost in nevednost ljudstva ter vedno in povsod iščejo le sebe, pa naj se skrivajo za ne vem kakšnimi klici in zastavami. Vse jim je le trgovina in dobiček, nobena stvar jim ni čista niti sveta. Edina norma v življenju jim je lastni dobiček. Zares žalostna, lažniva in krvava hrvatska stvarnost, kakor jo že 20 let neprenehoma ponavljajo M. Krleža in njegovi epigoni! Proti Cvitovcu vstaja mladina, ki jo vodi Rakovac, nosilec pisateljeve misli o novem, lepšem in pravičnejšem življenju. Toda Rakovac in njegovi, kakor nam jih riše Mihalić v svojem romanu, niso takšni, da bi mogli biti nosilci svetlejših dni. O Rakovcu sicer pravi pisatelj, da je skromen, varčen in delaven, v romanu pa ga vidimo, kako dostikrat sentimentalno sanjari ter obupuje nad uspehom svojega dela in ne pozna smisla lastnemu življenju, ki se mu zdi kakor fantastičen dim! Na eni strani govori: »Ali ja sam buntovnik! Ja se bunim! Ne priznajem ništa, što nije od istine, a zato me mrze! Zato me progone!«, na drugi strani pa se ure in ure sprehaja s Cvitovčevo Trešnjo ob reki in po gozdovih. To pač ne more biti reformator! Zato ni nič čudnega, če Rakovac odbija od sebe odgovornost za vse, kar bi utegnilo priti: »To, što će se dogoditi sutra, skriveno je i meni! Ne znam ništa! A i bolje je! Ne želim, da znam!« Gozdar Bučar je zelo radikalen v svojih besedah in slednjič celo prestavljen, ker se ni hotel ukloniti dr. Ribiću, vendar zopet sam pisatelj prizna, da je »nepopravljiv hrvatski naivnež«, ki v družbi, katera se mu gabi, prav tako čveka in laže kakor dr. Ribić, pozneje pa s svojo nerodnostjo celo povzroči, da nasprotniki ujamejo Rakovca. Saj bi se človek rad vnel za to idealno mladino, ki ima marsikatero zdravo misel, rad bi verjel njenim velikim besedam, češ da ljubi delo za človeka in Hrvatsko, da ljubi vse lepo, resnično in pošteno, če ne bi bilo vse to samo papirnata beseda, samo literatura, »nešto, što se miče tudjim pravcem, nešto blijedo, uprljano, bez krvi i korijena« (str. 125).

Razen neprepričljive karakterizacije oseb in izkonstruiranosti, s katero pisatelj mehanično premika svoje ljudi in jim polaga na jezik svoje teze, je nova Mihalićeva slabost njegov dialog. Na prvi pogled bi včasi skoraj preslepil bralca s svojo krilato dialektiko, da bi ga imel za odličnega debaterja (n. pr. prepir med starim Cvitovcem in sinom Darkom, ki spada med najboljše detajle v knjigi). Če pa njegovo debato malo natančneje razčlenimo, bomo

odkrili nemalo slabosti. Ne glede na to, da so kapitalistični »stari« in njihovi pripadniki vedno smešni slabiči, boječi in negotovi, Mihalić ne zna svojih pogovorov niti logično graditi niti organsko zaključiti. Tako se n. pr. Rakovac, ko ga gozdar Bučar vpraša, kako je mogel poštenjak Karas voliti vsako vlado, izmuzne odgovoru takole: »Umjesto, da odgovorim, recite mi, ako možete, što ste vi to danas razgovarali s gospodinom doktorom (Ribićem). (Str. 36.) In takih miselnih umikov in nedoslednosti, s katerimi skuša pisatelj sebi in svojim junakom pomagati iz zadrege, je v knjigi vse polno

Mihalić nas torej s svojim romanom ni zadovoljil, ker — kakor na 85. str. priznava na Rakovčeva usta — kljub vsemu prizadevanju ni mogel osvoboditi in očistiti samega sebe vse mogoče miselne navlake in tendence, ki ga zavaja v karikaturu, v tirade in pozerstvo ter hudo ovira njegovo ustvarjanje. Pisatelj je povedal marsikatero grenko na račun hrvatskih fiškalov (advokatov) in njihove politike, oplazil je Akademijo in profesorje, ošvrknil nezdrave razmere med literati (dramatik San), spregovoril o zakonu, o vzgoji mladine in o vplivu okolja itd. Priznam, da je tu in tam tudi kakšna trezna misel, toda kdo jo bo našel v zmedi nerešenih problemov in dostikrat zelo plitvega pojmovanja življenja?

(Dalje.)

Gregorič Joža.

Gledališče

Kronologija:

Naša Drama

Klabund, Praznik cvetočih češenj; premiera 8. februarja 1940; rež. C. Debevec.

F. Mauriac, Asmodej; premiera 22. februarja 1940; rež. M. Skrbinšek.

H. R. Lenormand, Strahopetec; premiera 2. marca 1940; rež. O. Šest.

Fr. Herczeg, Severna lisica; premiera 18. marca 1940; rež. O. Šest.

Že ob pogledu na imena režiserjev igranih del v zadnjem obdobju dela v naši Drami kaj lahko uganemo, da sta bili dve premieri namenjeni predvsem zabavi, ali bolje: da sta bili veseli, igrive vsebine. In čeprav je to res, moremo vendar priznati, da smo videli v tej dobi v nekem oziru napredek; da so dobili igralci tudi prilike, pokazati svoje zmožnosti ob dobrih in umetniško močnih delih. Mislim na Mauriacovega Asmodeja in na Klabundovo prepesnitev tragedije japonskega pesnika Takede Izuma »Vaška šola« — na »Praznik cvetočih češenj«. Zadnja je sicer obnova repertoarja nedavnih let, vendar pa taka, da ne moremo šteti tega koraka Drami v slabo.

Japonska tragedija »Vaška šola« je dobila v prireditelju Klabundu moža, ki je znal ohraniti nje prvobitno veličino, obenem pa jo prepojit s svojo individualno čustvenostjo. Reči bi mogli: ponekod celo s prenežno liričnostjo. Njegov »Praznik cvetočih češenj« na ta način ni več samo izraz in odraz vdanosti višjemu bitju ter žrtvi zanj in za sočloveka, ampak je prilita tej osnovni misli tudi še kapljica čisto človeškega čustva, ki pa ni prav nič manjše: kapljica požrtvovalne in žrtvujoče se ljubezni. Ta dva elementa je znal Klabund združiti v taki harmoniji in vse tako spretno prenesti na evropska tla, da ni zabilisal one osnovne gonilne sile, ki razvija dejanje in je gibalo

vsemu nehanju: poslušnost do Buddhovih zakonov pa bodisi, da se izraža ta poslušnost v samozataji, žrtvi, ljubezni, človečnosti, moškosti, ženskosti ali pa v molitvi hrepenenja, starčkov-romarjev.

Mlada Kotaro ve, da gre v gotovo smrt, ko se napravi za materjo k vaškemu učitelju Genzi, kjer živi skrito poslednji potomec dinastije, na katere mesto je prišel po krvi tiran, ki preti uničiti še zadnjega — Kwana. Kotaro je z lastnim primerom dokazala, da je v njej najmočnejši oni notranji zakon, ki ga priznavajo Genzo in njegovi učenci v molitvi. »Živa sila je žrtev. Najvišja sila je žrtev. Žrtvuj se hlapec gospodarju, prijatelj za prijatelja, učenec učitelju, učitelj učencu, podanik vladarju, vladar podaniku, vsi skupaj Bogu«. Na tej osnovi vzcvete prijateljstvo med Kotaro in Kwanom že ob prvem srečanju. Ko pa se pridruži taki osnovni razpoloženosti še ljubezen dekleta k fantu in fanta k ženski, je podan s tem samo še nov moment, ki sili na zaključek, kakršnega nudi »Praznik cvetočih češenj«: na popolno obojestransko žrtev, ki bi se nam utegnila zdeti že celo nesmiselna, ali pa vsaj zamanska, če ne bi upoštevali še drugega elementa — človeške ljubezni. Gemba je žrtvoval hčerko Kotaro za edinega naslednika vladarske rodbine, kateri je sam pripravil pred leti krvavi praznik cvetočih češenj. Na novi praznik cvetočih češenj naj bi Kotaro s svojo krvjo oprala njegovo krivdo; a prav na ta praznik cvetočih češenj se je pridružil prostovoljno žrtvovani tudi ta, za katerega rešitev je bila žrtev namenjena.

Ob podtalni ideji z vdanostjo višji volji in ob dostojanstvenosti obrazov iz Praznika cvetočih češenj se spomni kaj lahko poslušalec Sofoklove Antigone. Vendar pa more opaziti kaj kmalu, da ni v Prazniku cvetočih češenj tiste analitičnosti, podane v tako demonskih neizprosnostih, pred katero trepeče slehernik v grški tragediji, in se ji vendar klanja, ne da bi sploh pomislil na drugačen izhod. Že zunanja zgradba sama je pri obeh delih različna: pri Antigoni je zbor starcev sestavni del drame in daje poteku dogodkov s svojo monotonostjo in zamišljenostjo še veličastnejšo podobo. Rekli bi samo: zbor starcev v Antigoni prestreza krike posameznikov in jih blaži ali stopnjuje ter vse skupaj priliva večno goreči luči vesoljnega življenja in vesoljne moči v žrtev in dar temu življenju in tej luči, romarji v Prazniku cvetočih češenj pa so preje le okvir visoki pesmi etične žrtve in čisto človeške ljubezni nosilcev dejanja. Prav v tem pa je dejstvo, da deluje tragedija japonskega pesnika na poslušalca neposredno, človeško, a da se moremo ob grški antični umetnini prav za prav le molče prikloniti.

Iz popolnoma drugega okolja in iz druge dobe je Mauriacov »Asmodej«, globoka, psihološko bogata in razgibana slika, kakršno odkriva ta pisatelj z Dostojevskega prodirnostjo v svojih osebah. Z dostojevskijsko? — Ta izraz moramo takoj omejiti, ker bi nas utegnil sicer zapeljati: Dostojevskega duše so v svoji notranjosti razdvojene in nezadovoljne iz vse drugih ali vsaj iz še drugih vzrokov, kakor na primer Emanuela, hči Marcele de Barthesove v Asmodeju, in njena mati Marcela.

Pri nji se pojavi razdvojenost prav za prav le v čisto življenjskem vprašanju: pri materi v obliki želje mlade vdove po novem, morda zadnjem cvetu, in pri hčerki v na prvi pogled naivnem, a v okoliščinah in z nekate-

rimi namigi dobro utemeljenem strahu, ali sploh sme imeti rada moškega, ne da bi s tem žalila Boga, oziroma: ne da bi na ta način izključila Boga iz svojega srca. Vendar pa sta kakor mati tako hči toliko močno vsidrani v osnovnem tiru življenja, da ju ne more tudi to, sicer ne novo, pa kljub temu vedno se ponavljajoče vprašanje spraviti s tira. Vse drugačno je razdejanje v duši hišnega učitelja Blazija Coutûra, duševno strtega človeka, ki hoče vsemu svetu dopovedati, da se žrtvuje za druge, v resnici pa je okruten samodržec nad vso okolico in človek, ki ga menda boli vse, kar ne izhaja iz njega in se ne vrača zopet vanj. Prav ob tej postavi domačega vzgojitelja, hrepenečega za mlado vdovo in oboževanega po mladem dekletu, je pokazal François Mauriac, kako globoko ume prodreti v globino človeške duše in s kakšno natančnostjo more zaslediti in podati sleherni utrip človekove notranjosti.

Obenem pa je ob sožitju duševno uravnovešenih z neuravnovešenimi mogel dati občutiti tudi noto, ki je opazna v katoliški literaturi: posledice erotičnega viharja v onih, ki so čistih src, in v onih, ki nimajo opore niti sami v sebi, niti izven sebe. Mislim predvsem vdano odpoved vdove Marcelle in strtega vzgojitelja Blazija Coutûra, dasi bi mogel pritegniti tudi nesrečno ljubečo »gospodično«, ki ji pisatelj večkrat dovoli celo jasno izraziti skrajno pot iz obupa in jo — zavoljo skladnosti s celoto — rajši pusti v pozabo, kakor pa da bi presekala, oziroma razvozalal vozle med njo in ljubljnim Blazijem, ki mu služi njena ljubezen prav za prav največ le kot sredstvo za dosego njegovih načrtov, v bistvu pa jo Blazij skorajda sovraži ali vsaj odbija — menda prav zato, ker jo je že dosegel.

Pisatelj romanov je naslovil svoj dramatični prvenec *Asmodej*, po imenu iz svetega pisma znanega demona ljubavnih in zakonskih spletk. Temu imenu je priličil življenje Angleža Harryja Fanninga, ki je namenoma zašel v podeželsko graščino Barthosovih, da bi se seznanil z življenjem v notranjosti tega samotnega podeželskega dvorca. Ta Harry je prav za prav vzrok, da zavihari v samotni graščini. Sam se imenuje Asmodeja, dasi ne popolnoma upravičeno, čeprav je res, da se prav v njegovi osebi in ob njem pokaže dejstvo ljubavnega viharja.

Ta, ki zapleta dejanje, je prav za prav hišni učitelj Blazij Coutûre, pa čeprav se zdi, da je na koncu klonil. Kajti prav on je tisti, ki je molče izgovoril poslednjo besedo ob Emanuelini odločitvi.

Zelo dobremu uspehu Mauriacovega dela na našem odru je pripomogla tudi odlična interpretacija Blazija Coutûra, ki jo je Sever podal z dovršenostjo in skrbnostjo, kakršno je redko videti ob tako težkih vlogah, kakor je bila prav ta.

Tema tehtnima umetninama sta se pridružili v Šestovi režiji *Lenormandova* detektivska skica »Strahopetec« in *Herczegov*a salonska zgodba »Severna lisica«.

V prvi sicer zablesti tu in tam pomemben utrinek, a ne more priti prav do izraza, ker se že prej izgubi v razdrobljenosti (igra ima deset slik) in v psihološko sicer dobro zajetih, toda le preveč fragmentarnih orisih okolja v »višinskem sanatoriju vzhodne Švice«, kjer se zdravijo bolni in zdravi, bolniki in strahopetci in — vohuni. Tudi pacifistična nota, ki je bila za nastanek

dela gotovo važna komponenta, se ne more v osebnosti slikarja Jacqua, ki se je zbal vojne in razglasil za jetičnega, dovolj odraziti. Človeku se namreč zdi, da je Jacques vse prej sploh življenjski slabič in strahopetec od nog do glave ne samo v tej zadevi, ampak na sploh, in zato se nam ne zdi njegova usoda tragična, dasi je sicer dobro nakazana in tudi utemeljena z nehoteno izdajo domače tajne službe nasprotnikovi. Nekako najbolj izven enotnega okvira je šesta slika: bar v hotelu, ki je s hrupno prikazanostjo še bolj izstopila iz celotne zgradbe ter delo še bolj razbila. Res je, da ni neutemeljena nje osnovna misel, poudariti, kako »plešejo na pol mrtvi poslednji ples«, vendar pa ni nujna. Za tak ples namreč ni treba prizvoka topovskega grmenja; reči mislim: možen je tak ples »na pol mrtvih« kjer koli in kadar koli. In še dalje: tak in podoben ples ne more ničesar dodati in ničesar vzeti »pacifistu« Jacquu; razen to, da mu da prilike za nov privid v obliki vojaka z bajonetom na puški.

Strahopetni Lenormandov »Strahopetec« ostane slej ko prej res tudi poskus psihološke oznake duševnosti strahopetca, vendar pa ne prepriča z mislijo, ki jo ta strahopetec izpoveduje, ko trga visoke misli z visokih gora na še višjem nebu. Kajti ta strahopetec se prav za prav boji celo živeti, dasi to želi; ta strahopetec živi prav za prav le zase in za svoje življenje, ki pa v tako odločilnih trenutkih, kot je vojna, ko se pišejo in podpisujejo usode narodov, ne more biti merodajno merilo.

V glavnem je reči, da uprizoritev »Strahopetca« ni nudila tistega, kar so obetali glasovi, ki so jo napovedovali, le da je dala Kralju priliko poskusiti se v psihološki igri, Levarju pa prikazati tip brezobzirnega in prebrisanega vohuna.

V nekem oziru srečnejša je bila izbira s Herczegovo »Severno lisico«, salonsko zgodbo o modernem zakonu; njega problemčkom in razrešitvijo. Ta igra je prikazala Herczega kot mirnega opazovalca moderne družbe, spretnega odrskega tehnika in tu pa tam šegavega, včasih domiselnega dovtipneža. Severna lisica prav za prav ne stavi nobenega niti družabnega niti moralnega problema. Je — kakor se reče — zapletena zgodba zavoľjo zapletene zgodbe o modernem zakonu dobrodušnega profesorja Pavla, njegove živahne in nestalne žene Ilone, lovke na severno lisico, spretna računarica z moškimi krepostmi in slabostmi, katere obnašanje pa skuša pisatelj vsaj razložiti, če že ne opravičiti, ko razodene malo pred koncem, da je Ilona prav za prav že iz vsega početka ljubila svojega in svojega moža znanca in prijatelja Tiborja. Naravno in v skladu z nastavkom: Tibor pozabi na epizodo z baronom Trillom iz Carigrajske ulice in vzame Ilono, profesor pa nadaljuje s tako rekoč nečakinjo Lizi skupno gospodinjstvo, započeto že po prvem odhodu Ilone.

Da ni napisana Herczegova zgodba tako indiferentno in lahkotno in da je Herczeg posegel globlje, bi mogel izluščiti iz te zabavne zgodbe tudi jedro, ki ga nekateri Ilonini namigi — posebno pa njena izpoved na koncu — dajo slutiti; misel namreč, da pri vsej mehaničnosti moderne družbe vendarle ni vse tako okostenelo in tako le zunanje, kakor da soditi lice te družbe in kakor utegne soditi družba sama.

Vran.

Zapiski

Češka poezija v letu 1939.

Lani je izšlo na Češkem kakih 80 pesniških zbirk. Vsekakor mnogo. Ali pa jih ljudje tudi kupujejo? Gotovo, kajti drugače bi ne moglo imeti Seifertovih »Osem dni« že osem izdaj, Alšev »Špalíček« menda pet, Seifertova »Ugasnite luči« tudi pet, Halasovo »Torzo upanja« tri, Mathešiova »Kitajska lirika« dve in podobno. Seveda so to najuspešnejše in najbolj znane knjige, dočim ostale doživijo samo eno izdajo. Pri debutantih gredó včasih knjige zelo v promet, večinoma pa obleže kje v arhivu, če jih ne pokupijo sorodniki ali znanci. In vendar toliko novih knjig! Če primerjamo češko pesniško produkcijo s svojo, vidimo, da daleč nadkriljuje našo. Pri Čehih nadprodukcija, pri nas podprodukcija! Pri Čehih skoraj kaos v imenih, pri nas izdajajo večinoma samo priznane osebe. Pri Čehih pripada večina izdanih knjig najmlajšemu rodu, pri nas starejšemu, dočim najmlajši ne pride skoraj do besede (kar se knjižnih izdaj tiče). Pri Čehih je tudi posamezni pesnik bolj plodovit nego pri nas. Dočim gredo njihove knjiž-

ne izdaje večinoma čez število deset, se naši zadovoljujejo samo z nekaj knjigami. To vse bomo razumeli, ako pomislimo, da imajo češki pesniki boljše pogoje za razvoj nego naši. Velemesto samo na sebi vpliva s svojo kulturo in lepoto na vsak talent, v kritikih imajo voditelje, ne zasmehovalce, pa tudi gmotno so na tem bolje od naših. Vsaka izložba ima namreč poleg svojega programa še poseben program: izdati v letu toliko in toliko pesniških knjig. Tako ima založba Borový program »Češke pesmi«, Melantrich »Poezije«, V. Petr »Prve knjige«, kjer izhajajo prve knjige mladih talentov, ki kaj obetajo. Toda ni mi mogoče naštevati vseh založb, ki imajo na programu tudi pesmi. Pri Čehih izhaja večina pesmi knjižno, kajti oni so tega nazora, da knjiga, še tako majhna, teže izgine v poplavi knjig, kot pesmi, tiskane v največjih revijah, katerih letniki večinoma počivajo na zadnjih prostorih knjižnice. Poleg honorarja se obeta vsem najboljšim pesnikom posebna materialna korist, kajti vsako leto je razpisano nekoliko visokih nagrad:

Narodna, Melantrichova, Bařova, Zeyerjev fond, nagrada Češke zemlje, Češke akademije, mesta Prage itd. A pri nas? Večina dobrih pesmi izhaja v revijah in le malokdo izmed mladih pesnikov ima srečo, da mu te pesmi izdajo knjižno. Kar se tiče revij, vodimo mi, dočim Čehi takih revij, kot so naše, skoraj ne poznajo; izjema je revija Lumír, ki pa je že izza časov Vrchlickega in Zeyera.

Če pregledujemo češke pesniške knjige in naštevamo imena avtorjev, opazimo njih veliko pestrost: poleg novih izdaj že umrlih pesnikov izhajajo knjige mlajših njihovih sodobnikov, knjige predvojne pesniške generacije, ki tekmuje s povojnim rodod; na robu tega pa rastejo in se že kristalizirajo imena mlajših in najmlajših, ki še nimajo morda pravega svojega izraza, toda njihove pesmi obljublajo, da bodo nekoč oni voditelji današnje razklane generacije. Tako se prepletajo, bojujejo in dvigajo poleg starejših struj nove: surrealizem in poetizem odcvetata, poleg njiju raste Zahradníčkov mysticizem in na drugi strani zopet ruralizem ter aktivizem. V splošnem pa se opaža, da pri večini pesnikov nastaja preobrat in da se večinoma vsi vračajo k rodni zemlji in v tradicijo. Tragedija let 1938 in 1939 je zbudila in poglobila njihovo ljubezen do domovine, ljubezen, ki je prej niso očitno kazali, ki pa je bila kljub nekakemu mednarodnemu naziranju vendar zmeraj živa.

Zaradi pregleda sem razdelil celoletno pesniško žetev na nekoliko oddelkov: antologije, prevode, nove izdaje mrtvih pesnikov, pesniške zbirke starejšega in predvojnega rodu, pesmi povojne pesniške generacije, pesmi mlajših in najmlajših. Seveda je ta razdelitev subjektivna, toda moj namen ni podati kritiko, ampak samo informativni pregled češke poezije l. 1939.

Na prvo mesto med antologijami bi položil Alšev »Špalíček«. Špalíček (nekoč so prodajali na božjih poteh tiskane pesmi v malem formatu, ki so jih ljudje shranjevali in večje število povezanih pesmi je imelo potem obliko male klade, od tod ime špalíček = mala klada) je

zbirka narodnih pesmi, ki jih je bil ilustriral Mikuláš Aleš. Je to akt pietete do slikarja, ki ga sodobniki niso razumeli, katerega delo pa je tako do vseh podrobnosti češko, kakor le malokateriga drugega slikarja. Listati v Špalíčku se pravi poglabljati se v dušo češkega naroda in češke zemlje. Razumljivo je torej, da je postal Špalíček današnjemu Čehu skoraj vsakdanji kruh in evangelij ljubezni ter vere v bodočnost ponižanega in izropanega naroda. Da je pa zanimanje za narodno pesem res veliko, izpričuje že druga izdaja po Kaiserju urejenih narodnih pesmi »Sto českých písniček« ter prvi del »Vařaských písniček«, to je pesmi iz Bezručevega kraja. Posebno zanimiva knjiga so »Pesmi kmetov (Básně rolníků), ki jih je zbral ruralistični pesnik Jan Čarek. To so pesmi preprostih kmetov, kmetič, deklet, preužitkarjev in hlapcev s Češkega in Moravskega, pesmi brez rutine, preproste kot kmečko življenje, toda pričajoče o veliki ljubezni do prirode in narodne grude. Tukaj pri drobnih ljudeh na deželi moramo iskati izvor in nadaljevanje narodne poezije. K narodnim pesmim, toda umetno zloženim, lahko prištevamo še knjigo A. Klášterskega (1866—1928), epigona Vrchlickega, »Chodský písň«, ki so izšle zopet letos z ilustracijami znane ilustratorke Fischerjeve - Kvěchové. Te ljubke pesmice, pisane v chodskem narečju, prikazujejo osobitost chodskega kraja pod Šumavo, znanega pri nas po Jiráskovih »Psohlavcích«, po pestri keramiki, po pisateljih J. S. Baaru, Vrbi, Demlu, kraja, ki se je stoletja uspešno branil germanizaciji, ki pa je bil l. 1938. zaradi gozdnega bogastva pričlenjen Sudetom. Preko antologije iz poezije Toman-Hore-Wolkerja, preko antologije »11 najljubših pesmi« (Nejmilejší básně), katere so si izbrali Čarek, Halas, Holan, Kolman-Cassius, Mahen, Medek, S. K. Neumann, Seifert, Šrámek, Toman in Zahradníček, prihajamo k zanimivi antologiji »Věčné Čechy« (Večna Češka). »Večna Češka«, cvetober 32 nemških pesnikov, je slika češkega

duha, češke zemlje in zgodovine, gledane z očmi nemških Minnesäng-rov, Hansa Sachsa, romantikov in modernistov. V isti založbi (Toužimský in Moravec) je izšel tudi prevod znanega nemškega pesnika Ericha Kästnerja »Lirična domača lekarnica«. Velik uspeh je žela Mathesiova knjiga »Zpěvy staré Číny (Kitajske), (ljubke parafraze 33 kitajskih pesnikov starega cesarstva Li-Taj-Po, Tu-Fu itd.) in Holanov prevod francoskih pesmi R. M. Rilkeja »Sad« (Vrt). Zlasti zanimiva v današnji protižidovski dobi je mala antologija hebrejskega pesništva »Spevi zavrženih«.

Kot sem že nekoč pisal (Dom in svet 1939, str. 117), ni v tej težki dobi zanimanje za češko knjigo padlo, nasprotno, samo v izbiri pisateljev je nastal preobrat. Med pesniki so prišli do veljave zopet oni, ki imajo narodu v težki dobi kaj povedati, pesniki, ki so bili v dobi prve republike neopravičeno skoraj pozabljeni. Ta preobrat je treba seveda kar najtopleje pozdraviti, kajti pretrgati vez s preteklostjo ni posebno zdrav pojav. Iz naslednjega bomo videli, h katerim pesnikom se češki narod sedaj najbolj vrača. Predvsem je to Čelakovský (sodobnik Prešernov 1799—1852). Njegovi »Ohlasy« (Odmevi) ruských in »Ohlasy českých písní« so bili izdani zopet letos v ilustrirani izdaji pri založbi »Družstvení práce«. Še večje zanimanje kot za Ohlase je bilo za »Zbrane pesmi« K. Havlíčka-Borovskega (1821 do 1856), ki so izšle istotam že v drugi izdaji z ilustracijami M. Alša, Brunnerja in Hoffmeisterja. Pa ne samo te knjige, tudi druge dokazujejo, da je povratek k literaturi prejšnjega stoletja vedno večji in aktualnejši. Bibliofilska edicija »Máj« je izdala letos šest knjig iz prejšnjega stoletja, tako: J. V. Friča (večkrat interniranega revolucionarnega pesnika, 1829—1890), čigar pesmi iz let 1849 do 1860 »Písně z bašty« (obzidja), so zlasti danes aktualne, dalje prvo knjigo Nerude (1834—1891), »Hřbitovní kvítí« (Cvetke s pokopališča), ki so jih sodobniki obsodili, kajti poleg teh pesimističnih pesmi

so izšle tedaj Hálkove (1835—1874) sončne, a ne globoke ljubezenske »Večerní písně«. Ko imam sedaj pred seboj obe knjigi iz iste založbe in jih primerjam, vidim, kaka krivica se je tedaj v prid Hála zgodila Nerudi. Pa to ni bilo nič posebnega v češki literaturi (prim. Máchov »Máj«). V isti založbi so izšli še Šolcovi (1838—1871) »Spevi svetovaelavski« (13 domoljubnih sonetov), epos Svatopluka Čecha (1846—1908) »Žižka« in torzo R. Mayerjeve (1837—1856) pesnitve z arabskimi motivi »Sefenussar«. To pa niso vsa imena: pesnik Seifert je izbral najlepše Nerudove pesmi v antologijo »Výbor z Jana Nerudy«; izšla je zbirka Vrchlickega (1853—1912) iz dobe njegove duševne depresije in preloma v zakonu »Okna v bouři« (v burji), dalje Sovove (1864—1928) tri zadnje zbirke v eni knjigi »Tři knihy básníková soumraku«, Březinovi »Básnické spisy«, druga kritična izdaja vseh Březinovih pesmi v redakciji univ. prof. dr. Hýska, in končno še verzi pripovedovalke B. Benešove (1873—1926) »Verše«.

Z mladimi še zmeraj konkurira predvojna pesniška generacija, in nekateri izmed njih še vedno držijo vzporeden korak z mladimi. Tako je letos presenetil češko javnost Emanuel Lešehrad (* 1877) s svojo zbirko »Motýl v jantaru« (Metulj...). Lešehrad, čigar korenine segajo v dekadenco, je prišel po blodnji poti skozi kozmos, po blodnji za zblizanjem človeštva zopet k rojstni zemlji in ji zapel nekaj prav zrelih moških pesmi. Tudi starejši F. X. Svoboda (* 1860) je duševno še vedno čil in je letos izdal kar dve zbirki »Krása je ve všem« in »Uzašlé stáří« (Začudena starost). Dedič dekadence Skarlandt (* 1879) je izdal letos knjigo »Kytice jeřabin« (Šopek jerebikovih jagod), senzualist Šelep (* 1885) tudi ne manjka in njegova zbirka »A to je tá krásná země« ter knjiga Adolfa Veselega (redaktor Mladega Jadrana, 1886) »Lyrické okozlení (očaranje)« pričata o globokem doživetju njihovih verzov. Tudi lanski držav-

ni nagrajenec Kolman-Cassius (* 1883) ni izostal in je izdal verze, ki jih je inspirirala narodna tragedija let 1938/39, »Hromnice hoří« (Voščenka gori).

Izmed povojnega pesniškega rodu so pri nas najbolj poznani: Hora, Nezval, Seifert in Halas. Pesmi poetista Seiferta (* 1901) so značilne po svoji melodičnosti in skoraj otroški preprostosti. Njegovih »Osem dni« (žalovanje za T. G. Masarykom) je doseglo lep uspeh, kajti osem izdaj v treh letih je celo za Čehe posebnost. Tudi knjiga »Zhasněte světla« (Ugasnite luči), upodabljača vsakdanje dogodke in reakcijo človeškega srca na žalostne dni septembra 1938, je letos doživela že peto izdajo. Velik uspeh je imela tudi Halasova (* 1901) zbirka »Torso naděje« (Torso upanja), ki je dosegla letos že tretjo izdajo. Halas, ki je sam stal pod orožjem, pripravljen braniti domovino, je v teh verzih izpovedal izmed vseh pesnikov najgloblje ljubezen do rodne grude. Njegove pesmi so skoraj neotesane, toda globoke in pravo nasprotje Seifertovim počesanim in lahkim verzom. Josef Hora (* 1891) je izmed povojne generacije skoraj edini refleksivni pesnik; prišel je preko vitalizma in proletarskih pesmi k domači zemlji že v lanski knjigi »Domov« (Domovina), zlasti pa letos s svojim »Janom houslistom« (goslar). Ta simbolična zbirka pomeni prerod češkega človeka, ki ga niti ponižanje naroda ne more izkoreniniti. Preko pesnika violinskih melodij F. Branislava (* 1909) in njegove »Věčné země«, preko abstraktne lirike Holanove (* 1905) »Sen« in preko knjige pesnice Scheinpflugove (* 1902) »Stesk« (Žalost — za možem Karlom Čapkom) prihajamo k Stehlíku (* 1905) in k njegovim »Koreninam« (Kořeny), v katerih se zelo približuje ruralizmu. Preko njega pridemo že k mladi in najmlajši pesniški generaciji.

Mlajši in najmlajši rod sta rastla pod vplivom starejših literarnih struj, zlasti se pa pri njih pozna vpliv povojne generacije. Njihove začetne stvari so krstili gotovo Hora,

Seifert, Halas, Nezval, Zahradníček in morda tudi Toman ter tuji pesniki. O njih ni mogoče izreči še končne besede, kajti njihova tvorba je v prvem razvoju, ko so se že očistili raznih vzorov in udarili svojo lastno noto. Najplodnejši izmed njih je Kamil Bednář, ki je letos izdal dve zbirki »Milenka modř« (Ljubica modrina) in »Rok« (Leto). Vsi naslednji so že izdali nekoliko knjig in letos vsak po eno. To so ruralisti, pesniki umetniških motivov: Berka z zbirko Chléb v kamení (Kruh v kamenju), J. M. Sedlák s knjigo »Světlo života« (Svetloba življenja) in Moravan Marcha z »Listi s cest«. Moravana sta tudi Ivan Jelínek z verzi »Kudy« (Kod) ter Z. Spilka, čigar pesmi iz tragičnega leta 1938 »Jenom žal« (Samó žal) so izšle letos že v drugi izdaji. Omenil bi še Rohana in Kapouna — in že smo pri najmlajših. Njihove knjige po večini izdaja založba V. Petr ali Novina. To so imena kož Brož »Tvá záře« (zarja), čigar poezija gre včasih v tirih Halasa, M. Hlávka »Ráno vítězné« (Jutro zmagovalec), ki pésni še nekoliko pod vplivom poezije Fischerjeve in Villonove, K. Jílek »Čítanka jaro« (pomlad), pesnik melodičnih, navno občutenih verzov, Fr. Kožík (njegov roman »Největší z Pierotů« je dobil letos prvo oceno in bo poslan na mednarodno konkurenco romanov), »Cesta k lidem«, nekak slovanski odmev Whitmanna, Nouza »Rozmluvy přes plot« (Pogovori čez plot), Jan Pilář, čigar knjiga pomeni povratek k prirodi (Jabloňový sad — vrt), potem še Soukup, Suchánek, Šácha, Urban in Urbánek, ki so izdali vsak po eno zbirko in že smo pri koncu. Izmed teh bi dal na prvo mesto Pilára in Jílka. Mogel bi še naštet okoli dvajset imen in njihove zbirke, toda to naštevanje bi bilo brezpomembno, kajti brez njih bo češka poezija tudi živela in cvetela kot poprej. Saj že imena zadnjih samo obetajo. Ko bo brezobzirni čas rešetal, bo morda marsikdo izmed njih premajhen in bo pal v pozabljenje.

Ludvik Dušan.